

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog
for Skive og Omegn

Forsiden: »Mit fødehjems udhuse set mod vest«. Sådan har Jeppe Aakjær selv skrevet bag på dette foto, taget af John Østergaard, Jebjerg.

SKIVEBOGEN 1984

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

75. bind 1984

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn.

Redaktionskomité: Carl Langholz, Rud Kjems og Erik Steen Sørensen.

Tryk: Skive Offset - Oddense.

Skrift: Times.

ISSN 0107-721X

ISBN 87-88259-11-0

Distribution:

Forlaget Thise,

Lokalhistorisk Forlag - Skiveegnen,

Lyngbakken 13, Sdr. Thise,

7870 Roslev

En præsteskabne fra Salling

Af Johannes Nielsen, Risskov og Henning Skov, Viborg

Vi har tidligere i Kirkehistoriske Samlinger¹⁾ skrevet om Kallerup-præsten Sofus Holm, der blev indlagt i Jydske Asyl i Århus og senere afskediget fra sit embede, fordi han i en manisk tilstand havde sagt, at kongens underskrift på den provisoriske finanslov i 1877 betød, at han måtte abdicere.

Det foreliggende arbejde handler om præsten Carl Kratzenstein Stub Jørgensen, der blev afskediget den 31. december 1880, fordi han tidligere havde haft såvel maniske som depressive perioder og i den anledning været indlagt på Jydske Asyl i Århus, Risskov, første gang i perioden 19.9.1879 til 24.8.1880. Efter afskedigelsen den 31.12.1880 var han indlagt i to perioder, 3.11.1880-27.12.1881 og 12.5.1884-21.7.1886.

I Jyllands-Posten den 20. april og den 1. maj 1884 kan man læse følgende læserbreve om befolkningens holdning til pastor Jørgensens indsættelse i en celle på Skive Sygehus:

Jyllands-Posten, 20. april 1884.

En uhyggelig Historie meddeles os fra agtet Haand fra Skive, Pastor C.K.S.Jørgensen, der i Aarene 1870-77 var Sognepræst i Durup og Tøndering paa Salling og som i ualmindelig Grad var agtet og afholdt i Menigheden, blev i sin Tid sindssyg og som Følge heraf indlagt paa Sindssygeanstalten ved Aarhus, hvorfra han imidlertid blev udskreven som helbredt i December 1881. Siden har den af Skjæbnen saa håardt prøvede Mand boet

¹⁾ Kirkehistoriske Samlinger, G.E.C.Gads Forlag, København, 1972, s. 157-188.

sammen med sin Hustru og sine mange Børn i Nærheden af Skive. I lang Tid var han sengeliggende, men efterhaanden bedredes hans Helbred, og han besøgte nu af og til sine Venner og Bekendte i Skive. Hans Opførsel har hele Tiden været saaledes, at ingen har haft Grund til at besvære sig over ham, og det vides ikke, at han har foretaget noget som helst, der kunne forulempe nogen.

Ikke desto mindre blev den ulykkelige Mand Onsdagen den 26. f.M. opsøgt af to Politibetjente og om Aftenen Kl. 10 anholdt i en *Privatmands Hus*, hvorfra han førtes til Sygehuset og indespærredes i et der for sindssyge indrettet usselt Lokale, hvor der holdtes Vagt ved ham om Natten og de følgende Nætter.

Denne brutale Medfart er overgaaet den stakkels gamle Mand efter Ordre af den for Borgmester Krabbe fungerende Politimester, Fuldmægtig Lousen, og denne Ordre skal være foranlediget ved, at Distriktslæge Schou den nævnte Dag har erklæret den svage gamle Mand for at være »farlig for den offentlige Sikkerhed«. Ligesom næppe nogen, der kender Pastor Jørgensen, kan tænke sig Muligheden af antagelige Grunde til dette Dekret, saaledes vides det ej heller, at det er støttet paa nogen *forudgaaende Undersøgelse* eller paa *Beviser* for hans »Farlighed«, og den hensynsløse Anholdelse og Indespærring fremtræder derfor i et højt mærkeligt Lys.

Pastor Jørgensens Hustru, der selvfølgelig var i høj Grad fortvivlet over sin Mands pludselige Anholdelse og den Behandling, der, som antydet, blev ham til Del, henvendte sig et Par Dage senere til Proprietær Ingwardsen til Aldershvile om Bistand i denne Nød. Herr Ingwardsen overbeviste sig ved et besøg i Sygehuset, hvor han fandt Konen og Børnene grædende hos Præsten, om Rigtigheden af den utrolige Beretning om, hvad der var foregaaet, og den 1. April indgav saa Fru Jørgensen en Begjæring til Øvrigheden om, at Herr Ingwardsen maatte blive beskikket til Værge for hendes indespærrede Mand. Denne Beskikkelse blev endelig udstedt den 5. April, og Dagen efter, Søndag den 6. April, befriede Herr Ingwardsen Pastor Jørgensen fra Indespærringen i Sygehuset og tog ham med hjem

til sig, hvor han siden har opholdt sig og færdedes med fuld Frihed, uden at der er Spor af »farlige« Tendenser at mærke hos ham.

Saaledes lyder den os meddelte Beretning. Vor agtede Hjemmelsmand tilføjer nogle nærliggende Bemærkninger om Karakteren af den skildrede Fremgangsmaade fra Øvrighedens og Distriktslægens Side. Vi anse imidlertid enhver Kommentar for overflødig, saa meget mere som den for den ulykkelige Præst beskikkede Værge vist nok vil vide at faa Sagen underkastet den Prøvelse af overordnede Autoriteter, som der synes at være saa megen Anledning til.

Jyllands-Posten, 1. maj 1884.

Pastor Jørgensens Indespærring. Siden der nu en Gang er begyndt at blive »ryddet op« i den Sag om Pastor Jørgensen, kunde jeg nok som Øjenvidne have Lyst til at give mit Besyv med til fremstilling af Sagen.

Hvorvidt Pastor Jørgensen er sindssvag eller ikke, tilkommer det ikke mig som Lægmand at bedømme; men Et ved jeg, at de mange Gange, jeg har talt med ham, har han været fuldstændig fornuftig, og det er dog virkelig lidet sandsynligt, at han pludselig, uden nogen ydre Anledning, skulde være bleven »farlig for den offentlige Sikkerhed«. – Sagen er nemlig den, at Pastor J. har gaaet og skudt med en Salonbøsse paa Vejen mellem Gammelgaard og Skive, samt skal være set igennem Skive Sønderby med denne Salonbøsse og en Økse i Haanden. Saa vidt mig bekjendt har han ikke med disse Vaaben truet noget Menneske, og at gaa roligt med dem, kan dog vel ikke karakteriseres som »farligt for den offentlige Sikkerhed«. Men, som sagt, det er ikke Pastor Jørgensens Sindstilstand, jeg vil tale om, det er kun Maaden, hvorpaa hans Indsættelse i Sygestuen har fundet Sted, der har opvakt en, efter min Mening, berettiget Harme blandt en stor Del af Byens Beboere, og jeg skal som Øjenvidne give Dem en aldeles objektiv Fremstilling deraf, hvilket jeg tilbyder Dem at lade bekræfte af to gode Mænd her fra Byen, der ligesom jeg overværede det hele.

Pastor Carl Kratzenstein Stub Jørgensen – afskediget den 31. december 1880.

Det er ganske rigtigt, som i en Korrespondance til Dem bemærket, at Politimesteren sendte lukket Vogn med Politiet ud til Gammelgaard for at hente Pastor Jørgensen, men da han ikke fandtes der, kørte Vognen tilbage til Skive, og Politibetjent Frandsen og Carlsen fra Skive, Jacobsen fra Trustrup samt Vægter Nielsen begave sig til Fods ud for at søge efter Præsten. Paa deres Søgen kom de Kl. 9 op i Foyeren til Theatret, hvor der netop den Aften var Forestilling. Mens de stod og sundede sig der, kom en Opvarter løbende og meddelte, »at Pastor Jørgensen gik nede i Gaden«. Straks stormede hele Politistyrken »ned i Gaden«, og Pastor J. fandtes da at staa og handle i en Kjøbmandsbutik. Manden var ganske fornuftig den Gang, og jeg tillige med to andre Mænd gik ind i Butikken for at tale med ham. Vi fik ham ind i Kontoret, og Manden var for os at synes *fuldstændig normal*. Da vi havde talt med ham i et Par Minutter, kom Politibetjent Frandsen ind i Kontoret og bad Pastor Jørgensen følge med ned paa Sygehuset. Dertil var Præsten straks villig, og nu gik Toget ned ad Gaden. *Præsten mellem nævnte fire Mand og Politiet, bagefter og omkring dem en Hob Pøbel og hujende Gadedrenge*, der aabenbart fandt, at dette var et slags Ækvivalent for Forestillingen i Theatret. – Toget naede Sygehuset. Præsten blev ført ind i et Værelse – »Nej, det var ikke her, han skulle være«. Naa, ja, saa ud igjen, over Gaarden til et andet Værelse, indeholdende en Seng, en Stol og et Bord; med Jernstænger for Vinduet, ingen Varme og i det Hele saa uhyggeligt som vel muligt. Lægeledsagelse var der naturligvis aldeles ikke tale om.

Da en af de Tilstedeværende nedlagde Protest mod denne Fremgangsmaade, gik Politibetjent Carlsen hen imod ham med de Ord: »*Hvad bilder De dem ind? Jeg er Politibetjent her i Skive, og jeg ved nok, hvad jeg gør. Vil De behage at forføje Dem bort*«.

Da vi gik, sagde Pastor Jørgensen med et Blik paa Jernstængerne for Vinduet: »Ja, jeg er vel ikke anholdt?« Dette var det sidste, vi hørte af ham, og det tyder dog ikke paa Galskab. Som sagt, om Pastor J. er sindssvag eller ikke, tilkommer det ikke mig at bedømme, men det ved jeg, at Politiets Adfærd mod

ham den Aften var alt Andet end human.

De to læserbreve giver udtryk for stærk fordømmelse af det forhold, at pastor C.K.S. Jørgensen på dramatisk vis var blevet anholdt på åben gade af tre betjente og omgivet af »en hob pøbel og hujende gadedrenge« og indsat i en celle på Skive Sygehus og uden at have foretaget sig noget som helst ulovligt.

Baggrunden for anholdelsen var tilsyneladende den, at han havde været sindslidende og tidligere havde været indlagt på Jydske Asyl i Århus. Der er intet, der tyder på, at pastor Jørgensen på anholdelsestidspunktet var sindslidende i en sådan grad, at han trængte til indlæggelse og slet ikke til at blive indsat i en celle på Skive Sygehus.

I et brev til skifteretten i Skive anmoder pastor Jørgensens hustru om rettens hjælp til at lade en nabo og god ven, proprietær Ingversen, være værge for sin mand med henblik på at få ham løsladt.

*Viborg Stiftamt*²⁾. *Viborg, D. 15. Juli 1884.*

Justitsministeriet har under 12' d.M. tilskrevet Amtet saaledes: »I Anledning af det med Hr. Stiftamtmandens behagelige Skrivelse af 30' Mai d.A. hertil tilbagesendte Andragende, hvori Proprietær Ingversen af Skive som Værge for den sindssyge Pastor emeritus Jørgensen besværer sig over den Fremgangsmaade, der blev fulgt, da denne i Slutningen af Marts Maaned d.A. som farlig for den offentlige Sikkerhed blev indlagt paa Amtssygehuset i Skive, skal man til behagelig Efterretning og videre Bekjendtgørelse tjenstligt melde, at man maa ansee Besværingen for ubeføiet, og at der ikke for det Offentliges Vedkommende findes Anledning til at foretage videre.

Forsaavidt Andrageren har anholdt om, at der maa tilstaaes Pastor Jørgensen, der senere er bleven indlagt paa Sindssygeanstalten ved Aarhus, fri Kur og Pleje paa Anstalten, undlader

²⁾ Viborg Stiftamts arkiv, journalsager 1884, B 4-5828 (Landsarkivet, Viborg).

man ikke at tilføie, at Ministeriet savner Hjemmel til at meddele den ansøgte Fritagelse.« Hvilket tjenstlig meddeles til behagelig Efterretning og videre Bekjendtgørelse for Værgen.

G.F. Tillisch.

Til Byfogden i Skive

By- og Herredskontoret i Skive³⁾

Hr. Districtslægen til Erklæring
den 21. April 1884

I B F (I Byfogdens Fravær)

Lovsen
const.

Da Proprietær Ingversen blev beskikket til Værge for den sindssyge Pastor Jørgensen, opholdt denne sig i Skive Sygehuus og var lovet Optagelse i Aarhus Sindssygeanstalt. Men istedetfor at sende Ham til Aarhus, forlangte Værgen den Sindssyge ud af Sygehuset, noget Han som Værge var berettiget til, thi naar rette Vedkommende fordrer en Sindssyg ud af et Sygehus eller en Sindssygeanstalt, kan man ikke nægte det. *Pastor Jørgensen blev altsaa ikke udskrevet af mig, men udtaget af Værgen.* Naar Værgen altsaa har benyttet sin Ret til at tage Patienten ud af Sygehuset istedetfor at sende ham til Aarhus, maa Han selvfølgelig være ansvarlig for Følgerne deraf, hvad enten Han vil det eller ikke.

Skive, d. 21/4 84.

C.M. Schou.

Velb. Hr. Herredsfoged Krabbe R af Dg.

Der er intet, der tyder på, at distriktslæge C.M.Schou har talt med pastor Jørgensen eller set ham. Hans holdning er som det fremgår af ovenstående brev af 21.4.1884, den, at pastor Jørgensen burde sendes til Jydske Asyl.

I det foregående er beskrevet, hvorledes pastor Jørgensen blev tvangsanbragt i en celle på Skive Sygehus i 1884, og hvad derpå fulgte. På det tidspunkt var han allerede afskediget, og i

³⁾ Skive Byfogeds arkiv, journalsager 1884, B 43-7225 (Landsarkivet Viborg).

det kommende skal beskrives de nærmere omstændigheder i forbindelse med afskedigelsen. Som nævnt i indledningen blev pastor Jørgensen afskediget den 31. december 1880 som sognepræst for Rødning og Krejbjerg menigheder. Han havde været indlagt på Jydske Asyl i Risskov på grund af en psykisk lidelse i tidsrummet 19.9.1879 til 24.8.1880. Efter udskrivningen virkede han rask, tilsyneladende, men der herskede tvivlrådighed med hensyn til hans genoptagelse af embedsførelsen, hvilket kommer til udtryk i det følgende brev, skrevet af provst Møller og stilet til biskoppen. Man aner provstens tvivl om, hvorvidt pastor Jørgensen egentlig er psykisk syg. Men hans to kolleger er tilsyneladende ikke i tvivl om, at han bør afskediges. Det er meget tvivlsomt, om menigheden stod bag præstekollegernes ønske om afskedigelse. For i læserbrevene anføres det, at pastor Jørgensen var meget afholdt.

Salling Herreders Provsti
Selde, den 23. Sept. 1880⁴⁾

I Henhold til Deres Høiærværdigheds behagelige Skrivelse af 30. f. M., Sognepræst i Rødning betræffende, skal jeg Egenhændigt tillade mig at fremkomme med følgende:

Pastor Jørgensen har efter den ham meddelte Tilkjendegivelse afholdt sig fra enhver Deltagelse i Embedsgjærningen og er beredt til at efterkomme denne Tilkjendegivelse, indtil det endelig bestemmes. Ligeledes have Nabopræsterne Blichfeld og Melbye med Redebonhed bestridt hver sin Del af Tjenesten, som forhen er dem overdragede og findes fremdeles at vedblive hermed, og, saavidt jeg har erfaret, have Rødning og Kreiberg Menigheder aldeles Intet haft at anke eller erindre imod Ordningen.

Angaaende Jørgensens Tilstand har det været mig magtpaaliggende at erhverve saa paalidelige Oplysninger, som Sagen i sig selv kræver, saa har jeg ved Udløbet af den Frist, Hans Høi-

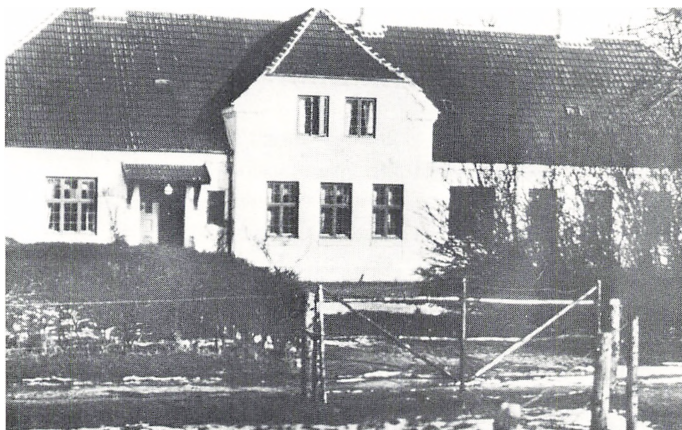
⁴⁾ Viborg bispearkiv, journalsager 1881, C 2-536 (Landsarkivet, Viborg).

ærværdighed har bestemt, Mand. d. 24. d.M., kundet meddele Dem Resultatet. Det har da ligget mig nærmest at indhente disse Oplysninger hos de vicarierende Præster, og jeg skal tillade mig at gjøre Rede for deres Udtalelser. Under 4. Septb. skrives saaledes til mig: »Pastor Melbye, som Søndagen den 29. August var sammen med Jørgensen, syntes i det Hele godt om hans Tilstand; han var rolig, mild og mildt dømmende, Kjærlig ligeoverfor sin Hustru og Børnene og ydmyg og tilidsfuld, saa at om Pastor Melbye end ikke kunde anse ham fuldkommen restitueret med Hensyn til Aands- og Legemskræfter, saa dog egenlig med Hensyn til Sindets Ligevægt«.

Ligeledes tilskriver Pastor Melbye under 8de næstefter: »I Søndags traf jeg atter Pastor Jørgensen i den samme rolige og glade Sindsstemning over at være kommet til sit Hjem; han føler vel en Længsel efter at kunne optage Gjærningen snart, men indser det rigtige i, at der endnu maa hengaa nogen Tid. Hans Hustru udtalte sig ogsaa med Frimodighed om hans Tilstand. Hun var glad ved Børnene. Tiden faldt ham af og til lang, og da kunde han henfalde til Tungvind, noget han dog ikke gjerne vilde lade sig mærke med«.

Angaaende Pastor Blichfeldts Udtalelser kan jeg fatte mig ganske kort, eftersom han ikke har set eller talt med Jørgensen siden dennes Tilbagekomst; men med denne Korthed maa jeg ligegodt eftertrykkelig bemærke, at hvad Pastor Blichfeldt har udtalt, ikke bør overses, nærmest af den Grund, at han kjendte Jørgensen fra forhen, og hans Udtalelse er da den, at Jørgensen ikke er helbredt. Dette begrundet han i egne Udtryk saaledes: »Saalænge han ikke erkjender, at han trænger til at komme paa en Sindssygeanstalt, men vedbliver at paastaa, at det er et stort Misgreb, og at han egentlig intet Andet feiler end en af overstrømmende Livsfylde følgende Exaltation, kan jeg ikke anse ham som helbredt«. Ogsaa lægger Pastor Blichfeldt megen Vægt derpaa, at Jørgensen ikke har besøgt ham siden sin Hjemkomst.

Begge de nævnte Præster have tillige udtalt og fastholdt den Anskuelse, at Jørgensen bør have sin Afsked, men saaledes, at han efter en liden Tids forløb kan søge Embede andetsteds, idet

Rødning præstegård, hvor pastor Jørgensens hustru boede alene med de 10 børn, mens han var indlagt.

det ikke staar for dem som en afgjort Sag. At Jørgensen ved at optage Gjerningen paa det samme Sted og møde de samme Forhold retlig staar i Fare for at falde tilbage i de samme Sjæls Tilstande, som han har lidt under, og begge mener tillige, at et Forhold ved en Capellan i mer end en Henseende er misligt.

Dette de Tvendes Udtalelser vedkommende. Skal jeg kun forøge ved at tilføie, at Distriktslæge Schou i Skive i Maanedens Begyndelse har tilsendt mig den Hilsen ved Trediemand, at Jørgensens Tilstand ved Hjemkomsten ikke var forskellig fra hvad den var, da han indlagdes paa Asylet.

Angaaende mine egne iagttagelser skal jeg tillade mig følgende: »Den 30. f.M. var Jørgensen her hos mig og tilbragte omtrent Eftermiddagen. I hans Opførsel var Intet særligt paa-faldende, naar jeg undtager enkelte forskende Øiekast, som jeg ved min Ro befriede ham for. Mens hans idelige Tilbagevenden til den Uret, der var sket ham ved Anbringelsen i Asylet, til Trængsler han led under sammesteds, og til Forhold der, som jeg dog erfarer at han har gjengivet anderledes paa andre Steder, hvor han er kommen til at udtale sig om det samme, behagede mig saa meget mindre, som han øiensynlig henpegede

paa Personer, der var medvirkende i hans Anbringelse, dog uden egenlig at nævne andre end sin Hustru, om hvem han dog forsikrede, at baade havde hun fortrudt sin Medvirkning, og ogsaa havde han ganske tilgivet hende.

Dernæst saa jeg ham igaar, da jeg tilbragte flere Timer i Rødding Præstegaard, og fik talt med ham om de alternative Poster, som Deres Høiærværdigheds fornævnte Skrivelse berører, uden at jeg dog sagde ham, at det saaledes var anordnet af biskoppen. Capellanhold mente han ikke at kunne inlade sig paa, navnlig af Hensyn til Bekostningen. At søge sin Afsked krympede han sig ved, skjøndt han alt imellem lod forstaa, at dette dog maaske var det rigtigste. At overtage Embedet med den hele Gjerning syntes ham for Tiden noget for besværligt for hans Kræfter, hvorimod han mente at kunne røgte det ene Sogn foreløbig. Om det altsaa ikke resulterede af Samtalen formeente jeg det rettest, at han skriftligt fremsætter sine Anskuelser i Form af et Andragende, hvorved noget Bestemt maa fremkomme, og da han gik ind herpaa, kan det altsaa have i Forventning i den nærmeste Tid.

Iøvrigt fandt jeg hans Tilstand ikke lidet forskjellig fra forrige Gang, et Par forskende Øiekast undtagne. Jeg maa endog udtale, at havde der ikke staaet det bagved, som er sket, vilde jeg kunne anse ham ligesaa normal, som han i sit aparte Væsen forhen har været. Hans Forhold i Hjemmet var som tidligere ligeoverfor Hustru og Børn, og hans Hustrus Frimodighed overfor ham var umiskjendelig. Hans Tale var jævn, mild, udertiden hjertelig og uden at opholde sig mere ved sig selv og sit eget end, hvad der var passende, røbede han til Forskjel fra tidligere Interesse for alt, som vedrører andre og andre Forhold. Men med alt Dette er jeg ikke beroliget, thi jeg kan ikke være i Tvivl om, at han i legemlig Henseende er i en Svagheds Tilstand, og at han i aandelig Henseende er deprimeret. Om det er en Tilbagevenden af det Gamle, som just begyndte paa den Maade, eller om det skriver sig fra Trykket af den Uvirksomheds Tilstand, hvori han er stillet, eller om det udspringer af en vis Frygt ved Fortid og Fremtid, eller andet Saadant, maa jeg lade uafgjort. Naar jeg efter denne maaske for lange Redegø-

Christian den Tiende.

af Guds Naade Konge til Danmark, de
Venders og Gothers, Hertug til Slesvig,
Hollsten, Stormarn, Dithmarsken, Lauen-
borg og Oldenburg.

Vor fjenderlige Bivaagenhed! Vi gøre (Dig for-
med tillynde, at Vi ville gøre Bøgen for Plad-
ding og Skrivning Manufaktur inden Udsig af
ind: Nord samt Nørrejylland fra Carl Kristian
Pub. forgerne og Givend af Byggen uddraget
Hæde og med en Skrivning af Endelst. af 20 Ar. Bø-
og 70 Ar. Bø, allehvel med Jæger efter først Christian
Arvidelshøj, og 255 Ar. med, frimden 600 Ar. med
Dig af Nidolshøj, alle efter Nidolshøj og Nid-
Lid. Der vilde Vi og gøre forfødt for vider
mede Givend i Hæd til endelig Endelst af
Hæd, forfødt sin medde om de sine sin Med.
Derfor (di Dig allehvel med, forfødt for vider
mede og Nidolshøj med Nidolshøj til Effendning
at tillynde dig. Hæd med (Dig Givend!
København den 21. December 1830.
Under Vor Kongelige Naade
Christian

relse skude henpege paa en practisk Udvei, saa vægrer jeg mig ved at udtale Ordet Afsked, saalænge der ikke foreligger en Lægeerklæring af afgjørende Beskaffenhed. Men under Samtale med Pastor Blichfeld iforgaars, fik jeg et bestemt svar paa Spørgsmaalet: Hvad ville Menighederne sige og gjøre, saafremt Jørgensen atter overtager sit Embede? Deri ville de finde sig saalænge det viser sig, at Jørgensen kan forestaa Embedet uden at der indtræder Lacuner og Forstyrrelser; men helst ville de dog have Embedet besat med og betjent af en Anden; thi naar de taalte Jørgensen, saa sker det af Medlidenheds Følelse«.

Maatte Deres Høiærværdighed formeene, at en mundtlig Forhandling vil tjene og fremme denne Sag til Afgjørelse, saa er jeg beredt til at reise til Viborg, naar en bestemt Dag bliver mig opgivet. Dette tilføier jeg uagtet, jeg for Tiden ikke har andet af væsentlig Betydning at fremføre end, hvad her er berørt.

Allerærbødigst
P. Møller.

Høivelbaarne
Høiærværdige
Herr Biskop Svane!
Ridd. af Dbg. Dbmd.

På baggrund af provst Møllers skrivelse til biskoppen af 23. september 1880 afskediges pastor Jørgensen som anført i følgende skrivelse, der er underskrevet af kong Christian den Niende og kultusminister Jacob Scavenius.

Christian den Niende⁵⁾
af Guds Naade Konge til Danmark, de
Venders og Gothers, Hertug til Slesvig,
Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Lauen-
borg og Oldenburg

⁵⁾ Viborg bispearkiv, journalsager 1881, C 2-536 (Landsarkivet, Viborg).

Vor synderlige Bevaagenhed! Vi give Dig hermed tilkjende, at Vi ville have Sognepræst for Rødding og Kreiberg Menigheder under Viborg Stift udi Vort Land Nørre Jylland Herr Carl Kratzenstein Stub Jørgensen paa Grund af Sygdom entlediget i Naade og med en Pension af Embedet af 20 Tdr. Rug og 70 Tdr. Byg, at betale med Penge efter hvert Aars Capitelstaxt, og 225 Kr. aarlig foruden 600 Kr. aarlig af Statskassen, Alt efter Naadenaarets Udløb. Saa ville Vi og have forbeholdt hans nuværende Hustru Ret til sædvanlig Enkepension af Kaldet, saafremt hun maatte overleve sin Mand.

Derefter Du Dig allerunderdanigst haver at rette og Vedkommende Saadant til Efterretning at tilkjendegive. Befalende Dig Gud!

Skrevet paa Amalienborg den 31. december 1880.

Under Vor Kongelige Haand

Christian R

J.F.Scavenius

/ I de Jonquires

Til

Biskoppen over Viborg Stift

angaaende Sognepræst for Rødding og

Kreiberg Menigheder Herr Jørgensens Entledigelse.

Følgende oplysninger stammer fra journalerne fra indlæggelserne på Jydske Asyl i Risskov: ⁶⁾

Carl Kratzenstein Stub Jørgensen, en 50 år gammel cand. theol., kapellan i Fruering i 1 år, præst i Durup i Salling i 7 år, præst i Rødding på indlæggelsestidspunktet. 1. indlæggelse: 19.9.1879 - 24.8.1880, 2. indlæggelse: 3.11.1880 - 27.12.1881, 3. indlæggelse: 12.5.1884 - 21.7.1886.

Carl Jørgensen var gift første gang i 4 år. Der var to børn i ægteskabet. De døde begge som spæde. Også hustruen døde. Nuværende ægteskab har bestået i 15 år. Der er 11 børn i ægteskabet, 1 er død som spæd.

⁶⁾ Sygejournal (Jydske Asyl i Århus, Risskov).

Carl Jørgensen beskrives som godmodig, heftig, utålmodig. Han er interesseret i jagt, fiskeri og rejser. Han har hidtil været glad for at være præst, men han flyttede for et års tid siden til Rødding, vistnok for at få et bedre embede. Han boede alene hos en familie i nogen tid, før hustruen og børnene kom. Under dette ophold blev han deprimeret, han syntes ikke, han kunne klare sine forpligtelser. Han rejste på rekreation til Roskilde, blev der i 2-3 måneder. Her virkede han manisk, han brugte 3.000 kr., hvilket var et meget stort beløb. Han købte derefter på kredit og blev i manisk tilstand indlagt her på hospitalet den 19. september 1879.

I den første tid skrev han klagebreve til overlægen. Da han ikke kunne få papir, rev han papir ud af en bog. Da han heller ikke kan få noget at skrive med, skrev han med en tændstik dypet i sod blandet op med spyt. Han opholder sig på 3. klasse og vil gerne på 1. klasse, men han får afslag, vistnok fordi han ikke har midler til at betale for 1. klasse. Han beskrives som stundesløs og ukoncentreret, men han klarer på udmærket vis at føre et regnskab om tiendeydelser fra sit pastorat. Af journalen fremgår det, at han af og til får lov at komme på 1. forplejningsklasse om eftermiddagen for at spille på klaveret i en af opholdsstuerne der.

Han klager ofte over opsynet. Han anmoder om en række ikke nærmere definerede begunstigelser, og han forsøger at tage sig af andre patienters anliggende. Det hedder sig, at han blander sig i alt, og det anføres også, at han mangler selverkendelse, han er altid utilfreds. Han tilegner sig ting, der tilhører andre, og han mangler erkendelse af det ulovlige i dette. Han forfatter satiriske digte om personale, han gemmer mad i sin skuffe og laver uorden og svineri.

Det anføres, at Carl Jørgensen har lavet et lille, dramatisk arbejde om sig selv og sin første hustru. Han giver udtryk for sygelig jalousi mod sin nuværende hustru. Han skriver også på en komedie, der skal bruges på kongens fødselsdag.

I en periode kan han ikke lade gaslamperne i ro. Han må hele tiden skrue op og ned, tænde og slukke. Han forsøger at undvige. Han river tæpper i stykker, knytter dem sammen og vil

fire sig ned fra vinduet. Han kommer i højlyscelle. I denne periode beskrives han som meget griset, meget krævende, meget kritiserende, han vil have lov at få en samtale med hospitalets præst, han vil til alters. Han synger højt om natten og vækker de andre. Han vil spille whist til sent ud på aftenen. Han kalder sig selv en vild fugl, som har tumlet sig i den frie natur og været noget gudsforgåen i sine unge dage, hvilket imidlertid ikke synes at stemme med realiteterne. Han har indimellem de maniske perioder også depressive perioder med vægttab, søvnforstyrrelser og initiativløshed. Han udskrives efter sidste indlæggelse fra den 12. maj 1884 til den 21. juli 1886 til en svoger, proprietær Ræbild, Egebjerg ved Sindal station.

I et brev⁷⁾ til sin hustru skriver Carl Jørgensen følgende: »Kjære Ven! Overlæge Holm skriver Dig vist snart til, og saa vil jeg bede ham give mig Tilladelse til at vedlægge disse Linier. (Linjerne blev ikke vedlagt, da de findes i journalen). I dit sidste kjærlige Brev, hvorfor jeg ret takker Dig, maatte jeg med Bedrøvelse læse, »at Du har været syg«, og – det som er værre, »at dit Helbred *er meget vaklende*«. See, den Efterretning har givet mig mange tunge Tanker og holder mig gjerne vaagen en Times Tid om Natten. Forstaa mig ret. Jeg er ikke just bekymret, thi som Du skriver: »Gud føier alt til det Bedste«, men jeg er bedrøvet og nedslaaet. Jeg har nu levet 3 Fjerdingaar i et Sindssygehospital, skilt fra Hustru og mine mange Smaa, uden at se et glimt af Dig eller dem, uden at se et Ord fra min Broder, mine 3 Søstre, eller fra nogen af min Slægt eller Venner. Nu vel, man har ikke godt af *altid* at gaa i Solskin. Men *altfor* megen skygge kuer Sindet, og jeg er virkelig *nu* forfrossen. Ved Du hvad? Tror Du ikke, at det vilde være godt og gavnligt for os begge, om Du en Sommermorgen tidlig tog til Skive og der en Tour og Retourbillet til Aarhus? Enhver maa, saa synes mig, forstaa, at vi To kunne have Et og Andet at tales ved om og meddele hinanden i Kjærlighed. Det Hele vil, naar Du kjører paa 3. Klasse koste c. 5 Kroner. Ja, det er en Bøn, eller om Du

⁷⁾ Bilag til sygejournal (Jydske Asyl i Århus, Risskov).

vil, *et ligefremt Ønske* fra min Side. Og Du ved jo nok, hvad Guds Ord siger: »I Kvinder, være Eders egne Mænd underdannede, *som Herren*«. Som Du skylder vor høilovede Herre og Frelser Underdanighed, saaledes skylder du din Mand Lydighed i alt hvad som Ret er. Overhovedet vil jeg benytte denne Lejlighed til i al Sagtmodighed at sige Dig, at naar en af mine Nabopræster har raadet Dig til, under din Ensomhed, at trykke Dig nærmere op til Jesu Hjerter, det havde været nok saa kristeligt, om han havde raadet Dig til at trykke Dig noget nærmere op til din i meget lang Tid saa eensomme Mands Hjerter; thi naar Du gjør det, min Ven, saa finder Du med det samme Din Jesus, der har bøiet vore Hjerter sammen. Send mig en Kasse Cigarer af dem, der findes i mit Værelse og noget af min Røgtobak. Og mine 3 Manchetskjorter, som ikke var færdige ved Nytaarstid til Afsendelse. Hils de kjære Børn og Hr. Kjær senior & jun. fra din Jørgensen.«

Under opholdet på Jydske Asyl skriver pastor Jørgensen dels et skuespil, dels nedenfor anførte kritiske digte om forholdene på Jydske Asyl. Dette digt er skrevet under første ophold på Asylet i november 1879.

1. I jydsk Asyl man ohngefær Forlanger – ja, utroligt!
Forlanger, vi skal alle her Ta'e alting ganske *roligt!*
Er man saa i godt Humør, Vammelt leer vor Direktør:
»I skal være søde, Rolige og bløde!«
2. I jydsk Asyl man ohngefær Forlanger – ja, utroligt!
Forlanger, vi skal alle her Ta'e alting *meget roligt!*
Er man saa i trist Humør, Smiler mildt vor Direktør
»I skal være glade, Her ta'er I ingen Skade!«
3. Her skal være *Reglement*, Natyrlich, for at lydes,
Men hvem veed det Reglement?
Pots Tausend! Det skal lydes!
Bli'er man saa uskyldig Beet, Bums! Natyrlich ugleseet!
Det Reglement skal holdes, Ellers skal I skoldes!

4. *Meget maa beundres her, Og man maa plat forstumme,
Naa, ak! vor Hjerne ei, den Mær
Slet intet kan det rumme. Retiraden dog især,
Den maa ei forglemmes her, Den flyder fast utroligt,
Men ta'e det bare roligt.*
5. Thi hør for Fanden, dovne Krop: Der findes to Karklude
Pots Tausend! I kan vaske op, Som var I danske Stude!
Sæt Dig ned og tak Din Gud, At Du faaer Lov at trykke ud;
Thi kan du ej, din Snude, *Saa er det med Dig ude!*
6. Thi vogt Dig vel for Syndens Ruus Og mærk Dig denne Lære:
Schönbergs Retirade-Huus, *Det* agt og hold i Ære.
Thi det maa ei forglemmes her, Man siger baade fjern og nær:
Det svært er at faa Sæde, Dog vil vi inte græde
eller:
. Vi Tredive er om Buddet, Pas paa og vær i Skuddet.
7. Nu jeg tale vil som *Præst*: (Nys var det som en Sjoer).
Husk paa, at Du er ikke Hest, Fordi at Schönberg grov er!
Vær Du stedse kun paa Vagt! Trøstig, modig, uforsagt!
Tie, taale, *haabe!* Lad saa Hr. Schönberg raabe!
8. Ei Een, men *Mange* har jeg hørt, Om samme Schönberg
sige:
Den feige Hund sin Snude tor'd, Skal faa ved Himlens Rige!
Møder jeg ham blot en Gang, Og fuldendt er den Dag saa
lang,
Den skriverpjaet afdanket, Skal faa sin Trøje banket!
9. Vel her vor Overlæge vil, At vi ei hjem maa skrive.
Men lad Borneerthed kun sit Spil, Saa vidt som muligt
drive!
Er Du end skilt fra Hjem og Børn, Dog lever Han, den
gamle Ørn!
Maa end dit Hjerte bløde, Lyt til hans Ord de søde.

10. Jeg vil Du kalde skal paa mig, I Nødens Tid, den tunge,
Og Du skal see, jeg hører Dig, Tilsidst Du nok skal sjunge:
Vor Herre Gud gjør alting vel, Han trøster blidt hver saaret
Sjæl,
Som monne til Ham raabe; Han lærer os *at haabe!*
11. I Jydske Asyl det Ord har Vei: »*Blot tie bums og taale*«;
Og Du har Ret, men glem dog ei, Du *haabe* skal og taale;
Saa har vor kjære Frelser gjort, glem Du ei ham og Himlens
Port!
Lad Schönberg kun os haane, Vor Herre vil os skaane!
12. Tilsidst Du seer, det er dog sandt: Man høster, hvad man
saaede;
Og om Du hele Verden vandt, Det er Dig ei til Baade!
Kommer Du til Himlens Port, Der spørges om, hvad Du har
gjort;
Betänk din dybe Vaade! Du høster, som Du saaede!
13. Vor kjære Overlæge er En Hædersmand tilfulde,
Men Eet jeg ønsker ham især, *Før han er lagt i Mulde*;
Hr. Schönberg holder os i Baand, Han er Asylets slemme
Aand!
Christ give, han var borte, Han er saa beesk en Vorte!
14. Som sagt, vor Overlæge er En Hædersmand tilvisse;
Om Eet jeg dog Vorherre beer: At Stedets gode Nisse
Maa hviske ham som bedst i Løn: See Du i Hvermand her
din Søn,
og lær ham dog at haabe, og ei som Sfinx at maabe!
Kan forsættes in infinitum.

Udgivet af C.K.S.Jørgensen Sognepræst med Fare for at komme paa Afdeling C, (Hr. Schönberg har dog kun truet med Afdeling C og løj sig siden fra det).

Digtet om Jydske Asyl er givetvis skrevet i en manisk periode, men det giver på udmærket vis udtryk for opsynets holdning over for patienterne. Patienterne skal blot tage det roligt, være rare, gode og i godt humør, uanset hvor meget de lider af depression, mani, angst, hallucinationer, plagsomme tanker m.v., og uanset hvor meget der diskrimineres imod dem fra opsynets side. Reglementet, som patienterne dårligt nok kender, skal lydes, ellers bliver de straffede.

Toiletterne beskrives som under al kritik, og patienterne på anden og tredje klasse skal sikkert selv gøre dem rene. En opsynsmand, Schönberg, plager patienterne, og det vides fra hospitalets historie, at der blandt opsynspersonalet, der ikke havde nogen som helst uddannelse, var en del, der fik tilfredsstillelse ved at plage patienterne. Hvis man som pastor Jørgensen turde sige og skrive sin mening, blev man sikkert endnu mere udsat for chikanerier fra opsynets side.

Diagnostiske overvejelser vedrørende Carl Kratzenstein Stub Jørgensen.

Journaloplysningene tyder på, at pastor Jørgensen på trods af gode forhold i arbejdet, et godt forhold til menigheden og til hustru og børn samt relativt gode økonomiske kår er blevet tiltagende deprimeret, da han var først i 50'erne. Dette førte til, at han blev forflyttet fra Durup i Salling, hvor han havde været i 7 år, til Rødding. Her fik han imidlertid ikke nogen præstegård, men blot et værelse hos en for ham ukendt familie, og hustru og børn forblev i Durup. Under opholdet her blev han tiltagende deprimeret. Han var meget ked af at bo hos den pågældende familie og var utilfreds med bolig, kost og omgang med familien. Det anføres også i journalen, at heller ikke embedet tiltalte ham. Da han omsider efter 1½ års forløb fik familien til Rødding og flyttede ind i præstegården et år før indlæggelsen her, var han meget åndeligt svækket, deprimeret, nedtrykt og kunne på det tidspunkt ikke besørge sin embedsgerning. Alt tyder på, at han har haft en relativ svær endogen depression som et led i en manio-depressiv lidelse. Efter sin læges råd foretog han foråret 1879 en slags rekreationsrejse til Roskilde,

hvor han havde familie. Her konsulterede han en professor Engelstedt i København, der ordinerede søbade og stærk motion. Alt tyder på, at han i de 2-3 måneder, han boede på hotellet og blev behandlet hos professor Engelstedt, udviklede en manisk tilstand. Det anføres, at han blev flot og købte en mængde underlige ting, som han siden gav bort. Han satte 3000 kr. overstyr af en arv, han havde fået. Da han kom tilbage til hjemmet, var han overstadig glad. Han løb rundt i huset og talte i ét væk, og han købte en mængde varer hos de handlende. Han købte på kredit og lånte penge. Han følte sig meget rask og i stand til at udføre alt. Der synes ikke at være nogen tvivl om, at han på det tidspunkt har været i en såkaldt manisk tilstand som et led i en manio-depressiv tilstand, og han indlægges på Jydske Asyl første gang den 19.9. 1879 i manisk tilstand.

Under de tre ophold her på hospitalet fra den 19.9.1879 til den 24.8. 1880, fra den 3.11.1880 til den 27.12.1881 og fra den 12.5. 1884 til den 21.7.1886 er han i en manisk tilstand.

Det anføres, at Carl Jørgensen har lavet et lille, dramatisk arbejde om sig selv og sin første hustru. Han skriver også på en komedie, der skal bruges på kongens fødselsdag, og han har også skrevet et digt.

I en periode kan han ikke lade gaslamperne i ro. Han må hele tiden skrue op og ned, tænde og slukke. Han forsøger at undvige. Han river tæpper i stykker, knytter dem sammen og vil fire sig ned fra vinduet. Han kommer i højlyscelle. I denne periode beskrives han som meget griset, meget krævende, meget kritiserende, han vil have lov at få en samtale med hospitalets præst, han vil til alters. Han synger højt om natten og vækker de andre. Han vil spille whist til sent ud på aftenen. Han kalder sig selv en vild fugl, som har tumlet sig i den frie natur og været noget gudsforgåen i sine unge dage, hvilket imidlertid ikke synes at stemme med realiteterne. Han har ind mellem de maniske perioder også depressive perioder med væggtab, søvnforstyrrelser og initiativløshed. Han udskrives efter sidste indlæggelse fra den 12. maj 1884 til den 21. juli 1886 til en svoger, proprietær Ræbild, Egebjerg ved Sindal station.

Der er ingen tvivl om, at diagnosen var psychosis maniodepressiva.

Ind imellem de depressive og maniske episoder har pastor Jørgensen utvivlsomt været psykisk rask, og det var sandsynligvis også tilfældet, da han med magt blev indsat i cellen på Skive Sygehus. Hvis man i forrige århundrede havde vært psykisk syg, kunne man givetvis let risikere at blive diskrimineret imod, og det er desværre stadig tilfældet, omend det ikke fører til så drastiske forhold som for pastor Jørgensens vedkommende.

Der foreligger intet om pastor Jørgensens politiske standpunkter, men i relation til hans skarpe kritik af forholdene på Jydske Asyl kunne det tænkes, at han hørte til dem, der var kritiske over for det bestående og over for Estrups diktatur og de provisoriske finanslove, og det er ikke utænkeligt, at kulturministeren Jacob Scavenius, da han skrev afskedigelsesbrevet til Carl Jørgensen, også har haft politiske aspekter i tankerne.

Jacob Scavenius afskedigede omtrent på samme tid en sognepræst, der var hans liberale modkandidat i Store-Heddingekredsen, fordi han ved en bestemt lejlighed havde sagt, at når øvrigheden selv bryder loven, er der ingen øvrighed mere, og det er da folkets ret med de midler, det har til rådighed, at skaffe sig en anden øvrighed. Jacob Scavenius' svar på dette var omgående afskedigelse af præsten, fordi hans udtalelse blev fortolket som en anbefaling til oprør i Danmark.

Kallerup-præsten Sofus Holm var nogle år tidligere blevet afskediget, fordi han havde tilrådet kongen at abdicere på grund af sit brud på grundloven ved at underskrive Estrups provisoriske finanslove.

Liberale venstreorienterede præster blev sandsynligvis af regeringen Estrup anset for politisk farlige. Den mindste blottelse fra præstens side, som det skete for Sofus Holm, Carl K.S. Jørgensen og den sjællandske præst, kunne føre til afskedigelse. Hvis der var psykisk lidelse eller en mulig psykisk lidelse til stede, var det nok bekvemt at bruge den »psykiske lidelse« som årsag til afskedigelsen. Det svarer jo i øvrigt til, hvad der stadigvæk er tilfældet i visse lande i dag.

Visse politikeres utilfredshed med, at præster fra prædikesto-

len gør sig til talsmænd for synspunkter, der ligger til venstre for den aktuelle regerings synspunkter, er jo heller ikke ukendt i dagens Danmark, jævnfør Erhard Jacobsens reaktion på Birthe Andersens meget omtalte juleprædiken i Lundehus kirke i året 1983 og kirkeministerens forsøg på at bestemme, hvad præster må eller ikke må sige fra prædikestolen.

Det var sikkert fristende for Estrup-regeringen at skaffe sig af med politiske modstandere og folk, der som præsterne sad i stillinger, hvor de havde gode muligheder for at påvirke den brede befolkning i liberal retning.

I demonstrationstoget til Estrups bolig sang man: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn, vi vil ingen revnet Grundlov have i folkets København«. Den 1. april 1885 var der stadig ingen finanslov, rigsdagen var hjemsendt og en provisorisk finanslov udstedt, og den var dristigere end den provisoriske finanslov af 1877.

Revolution i Danmark stod for døren, men den kom ikke dette år og heller ikke i de følgende år op til 1894, hvor systemet fortsatte med provisoriske love. De ledende venstremænd advarede mod uroligheder, mod skattenægtelser og mod drastiske midler i kampen mod regeringen, advarsler, der dog blev udtalt sammen med forblommede trusler mod regeringen. Regeringens svar på forlydender om betydelige våbenkøb i udlandet var en foreløbig lov angående forholdsregler for at hindre misbrug af den uindskrænkede adgang til at anskaffe sig våben og øve sig i disses brug.

Om herredssegl fra Salling og Fjends – men især om Harre herreds

Af Poul Ebbe Nielsen, København

Min Mors og Fars slægt har gennem generationer tilhørt egnene omkring Vile, Nautrup, Glynge og Durup i Nordsalling. Selv voksede jeg op i Durup, men tog til København, da jeg skulle begynde at studere. For et års tid siden sad jeg i Durup og ryddede op i noget medicin, som var efterladt efter min Far. Mine øjne faldt da på en receptkuvert fra Roslev Apotek, hvor man havde afbildet de to herredssegl tilhørende Harre og Nørre Herred. Under seglene var anført sognene i de to herreder. Jeg blev meget optaget af de to segl, som jeg ikke tidligere havde kendt, og tænkte på, hvor de mon stammede fra. I seglet fra Harre Herred kunne man læse: HIC HARRE HERID HABITANTIBUS. Dette oversatte jeg først med: Her er en indbygger fra Harre Herred. Ved senere kontakt med min tidligere latinlærer blev jeg dog belært om, at den korrekte oversættelse er: »Dette er til brug for dem, som bebor Harre Herred«.

Da vi igen skulle rejse fra Salling fik alle børnebørnene nogle penge af Farmor. Straks var der tale om at købe både det ene og det andet. Vi blev dog enige om – børnene og jeg – at vi skulle anvende pengene til noget mere varigt, til et minde om Farmor og Farfar. På køreturen tilbage til København kom jeg atter til at tænke på det smukke segl fra Harre Herred, og så foreslog jeg mine tre piger, at vi måske skulle få fremstillet

nogle smykker, hvor det midterste parti i seglet kunne anvendes som motiv. Og hvad er motivet da? Ja, det er såmænd en stiliseret harve, hvor der er tre rækker med seks tænder (Fig. 1). Harven er fremstillet med en krog foroven, så man næsten kan forestille sig, at den kan hænges op på væggen efter endt brug. Men motivet er også meget andet, blandt andet et meget smukt kors.

Da vi kom hjem, henvendte vi os til en dygtig guldsmed. Der blev fremstillet et udkast i sølv med guld-tænder. Dette hængesmykke var vi ikke helt tilfredse med, og guldsmeden gik atter i tænkeboksen. Et par måneder senere sad jeg og talte med en af mine patienter, en videbegærlig universitetslektor. Han fortalte mig om en vennekreds, han havde, hvor man diskuterede alt muligt, og hvor man elskede at dykke ned i underlige spørgsmål. Jeg spurgte da, om han ikke kunne finde ud af, hvor jeg kunne læse om herredssegl, nærmere betegnet Harre Herred i Nordsalling. Da han næste gang mødte op, lagde han en seddel på bordet og sagde: »Værsgod, der står, hvor man finder yderligere oplysninger«. Og hvad har jeg så fundet ud af? Ja, det vil jeg fortælle om i det følgende.

Slår man op i Trap Danmark ⁽¹⁾ under herrederne i Salling og Fjends, finder man et segl angivet for hver af de fem herreder og for Skive købstad (Fig. 1). Den gamle herredsopdeling, som tildels går igen i den nu gældende opdeling i storkommuner, fremgår af det kort, som er anført forrest i artiklen. Herredsseglene i Trap Danmark er cirkelrunde eller ovale og har en inskription, som er anført radiært rundt i kanten. Under seglene er markeret forskellige årstal fra slutningen af det 16.ende århundrede og første halvdel af det 17.ende århundrede, men ellers er der ingen yderligere oplysninger i denne kilde. Seglene fra Nørre Herred og fra Rødding Herred har som motiv nogle fisk, som svømmer mellem stiliserede bølger. Det samme motiv går igen i det ældre segl fra Fjends og i det velkendte segl fra Skive. I seglet fra Hindborg Herred ser man en smuk hane og i et senere segl fra Fjends Herred tre planter, som skal forestille aks.

1610
Harre

1610
Nørre

1610
Rødding

1584
Hindborg

1610
Fjends

1648
Fjends

1579
Skive

Fig. 1: Herredsseglene i Salling og Fjends og byvåbnet i Skive, anført i Trap Danmark, 1962 (1).

Vil man vide mere om disse segl og om herredssegl i det hele taget, er der kun få kilder at søge til. Den første større samlede beskrivelse af de danske by- og herredssegl er at finde i Tidskrift for Kunstindustri fra 1893 (2). I dette bind har Anders Thiset skrevet en spændende beretning med titlen: »Om Danske By- og Herredsvaaben«. Anders Thiset levede fra 1850 til 1917 og var genealog og heraldiker. Han begyndte sin karriere i »Intendanturen for den kgl. Civilliste« og endte som arkivar i Rigsarkivet. Hans mest kendte arbejde er »Danmark Adels Aarbog«, som udkom i 1883, samt »Danske adelige Sigiller fra XV., XVI. og XVII. Aarhundrede«, udgivet i 1905. Forfatteren indleder sin beretning om By- og Herredsvaabnene med følgende:

»For de fleste af vor Tidsalders Mennesker staaer vel Heraldiken, ialtfald her tillands, som en overgjemt Videnskab, der uden Skade kunde lægges helt paa Hylden sammen med Sijernetyderi, Guldmageri og andre af Middelalderens brødløse Kunster; men dette er en ganske urigtig, om end let forklarlig Forestilling. Den hidrører fra den blandt Menigmand almindelige Tro, at Brugen af Vaabenmærker var og endnu er en Adelen forbeholdt Rettighed, som er de andre Stænder aldeles uvedkommende. Sandheden er imidlertid, at igjennem hele Middelalderen og den senere Tid havde Geistlighed, Borgere og Bønder, ikke blot sluttede sammen i Samfund (By-, Herreds-, Kirke- og Klostervaaben), men ogsaa enkeltvis, samme Ret som Adelen til at betjene sig af heraldiske Emblemer, en Ret, der ogsaa, navnlig for de personlige Mærkers Vedkommende uanfægtet udøvedes og endnu udøves den Dag i Dag. Sandt nok, at da Beseglingen af Breve og Aktstykker med Skrivekunstens almindelige Udbredelse tabte en stor Del af sin Betydning, saa bortfaldt ogsaa Nødvendigheden af at have et personligt Signet, ligesom de faste Slægtnavne for en Del overflødiggjorde Brugen af særskilte Slægtvaaben; men derfor døde Heraldiken ikke ud – tvertimod, den træder os lyslevende imøde paa alle Steder, ved alle Lejligheder; Lande, Fyrster, Provindser, Byer, for ikke at tale om de adelige og utallige borgerlige Slægter føre endnu Vaaben; vi see dette ikke blot i Sigiller, men ogsaa paa Bygninger, Skibe, Mønter og Værdipapi-

rer, i Faner og Emblemer, osv. osv.»

Anders Thiset havde meget lidt til overs for heraldikens stade her i landet i slutningen af det forrige århundrede, hvilket vil fremgå af det følgende citat:

»Alle den tydske Heraldiks Hovedregler, saasom at Farve kun anvendes paa Metalgrund eller omvendt: Metal paa Farve, men ikke Farve paa Farve, Metal paa Metal, at Hjelmtegnet skal vise samme Vei – Front eller Profil – som Hjelmene osv. osv., følges nøie i den gamle danske Heraldik; men ingensinde vides Reglerne, som alt anført, at være blevne optegnede her tillands, og Følgen blev, at efterhaanden som Signestikkeri, Vaabenmaleri osv. kom i Hænderne paa danske, i Hjemmet uddannede Kunstnere og Haandværkere, gik ikke blot her som andetsteds den gode Smag tilgrunde, men alle Regler og Skranker lagdes paa Hylden, og herhjemme er i vort Aarhundrede Heraldikens Ene-mærker blevne et Allemands-Territorium, hvor Ingen spørger om Vei eller Sti, og Intet er helligt. Hvad enten det har været Rigs- og Byvaaben eller adelige Vaaben, der have ligget for, har Behandlingen været den samme. Myndighederne saavel som Adelen have kappedes om at prisgive Vaabnene til Billedhuggere, Malere, Tegnere, Architecter, Graveurer etc., som, deres øvrige kunstneriske Dygtighed ufortalt, have tumlet med Skjolde, Hjelme, Kroner og øvrige heraldiske Figurer uden andre Tøiler end deres egen, mer eller mindre livlige Fantasies.«

Senere kan man læse om herredsseglene:

»Som alt bemærket, have Byer og Landsdele, her navnlig Herrederne, fordum ført Vaaben, eller rettere sagt bestemte Sigilmærker; de første gjøre det endnu, hvorimod Herredsmærkerne desværre nu ganske synes at være gaaede af Brug. Disse Mærker ere tildels meget gamle, og de kunne, hvad Ælde angaaer, fuldt vel stilles ved Siden af Slægtvaabnene; thi vi have endnu By- og Herreds-Signeter, for ikke at tale om Aftryk af saadanne, nu tabte Signeter, der utvivlsomt skrive sig fra 14. Aarhundrede eller før. Imidlertid kan en stor Del af disse Mærker kun uegentlig kaldes for Vaaben, idet de indeholde Afbildning af Stedet selv eller dets mest fremtrædende Localitet (Kirke, Slot osv.), og disse saavel som de andre mere heraldiske Mærker, der kun rent

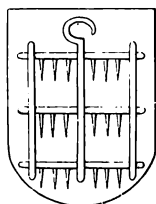
symbolsk (ved Skib, Bølger, Træer, Anker osv.) gjengive Stedet selv, dets Beliggenhed eller Navn – foruden dem, der fra den katholske Tid have bevaret Billedet af Jomfru Maria eller en eller anden Helgen – fremstilles derfor i Sigillerne kun undtagelsesvis i Skjold. De have desuden en anden, mere skiftende Character end de egentlige Skjoldemærker. Naar et nyt Signet skulde stikkes, afbildede man ikke dets Figurer efter et aftryk af det forrige, men man tog til Forbillede tilsvarende Gjenstande i det virkelige Liv, saaledes som disse i det givne Øieblik toge sig ud. Derfor kan man af de vedkommende Bysigiller til en vis Grad slutte sig til adskillige Bygningers Udseende til forskjellige Tider, f. Ex. Ribe Domkirkes af de forskjellige Bysigiller for Ribe.

Ogsaa med Hensyn til Blaasonneringen, Vaabnets Farver, have By- og Herredsmærkerne deres særegne Præg. Den gode Heraldik kjendte kun de heraldiske Farver: Rødt, Blaåt, Grønt og Sort samt metallerne Sølv og Guld, eventuelt erstattede af Hvidt og Gult, hvortil en nyere Tid har føiet alskens Overgangsfarver som Brun, Purpur, Kjødfarve, Graat etc., overhovedet Gjenstandenes naturlige Farve.

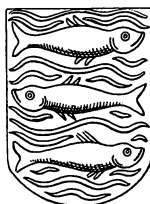
Da det for et Par Aar siden af Hensyn til Provindsarchivernes kunstneriske Udsmykning blev overdraget mig at samle Afbildninger af samtlige danske By- og Herredsvaaben, gjorde jeg mig ikke blot bekendt med de nyciterede Kilder, men jeg tyede først og fremmest til det store Sigilmateriale, som findes i Rigsarchivet, og som hidtil kun for Bysigillernes Vedkommende synes at være bleven benyttet og det endog kun i ringe Grad. Dette Materiale er navnlig Rækken af Hyldingsakter fra 1584, 1608, 1610, 1648, 1650 og 1655; for Herredssigillernes Vedkommende næsten den eneste Kilde; dernæst de velbevarede Voxaftryk af jyske og sjællandske Byers Sigiller fra 1421, som findes i Samlingen Slesvig (55-56) samt en Række Toldreverser fra 1519 (Samlingen Christian II Fasc. 43).«

Og hvem var det da, man hyldede i de nævnte år? Ja, her har jeg søgt hjælp hos min ven, historikeren Hans Peter Hilden. Han fortæller, at det har drejet sig om den tids kongehyldninger, som normalt foregik på landstingene i Viborg, Odense, Ringsted og Lund. I 1584 drejede hyldningen sig om den senere

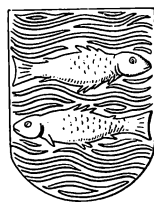
Christian IV. I 1608 valgte man ved stændermødet i København Christian IV.s ældste søn Christian til tronarving, og han blev senere i 1610 hyldet ved landstingene, men døde i 1637, angiveligt af druk. I 1648 valgte og hyldede man hertug Frederik til konge (Frederik III). I 1650 blev kong Frederiks søn Christian hyldet på landstingene.

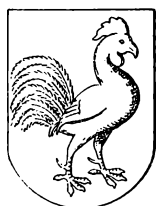
Harre

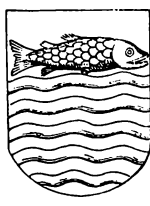
Nørre

Rødding

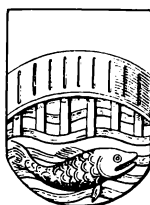
Hindborg

Fjends

Fjends

Skive

Fig. 2: By- og Herredsvåbnene i Salling og Fjends tegnet af og angivet i Anders Thiset: »Danske By- og Herredsvaaben«, udgivet 1893 (2).

Disse hyldninger resulterede i, at man udfærdigede hyldningsakter, som nu opbevares i Rigsarkivet, og det er altså fra disse hyldningsakter, vi har fået kendskab til de danske herredssegl. Anders Thiset har i sin oversigt dels beskrevet de tekster, som kan læses på seglene, og dels nytegnet de enkelte by- og herredssegl som skjolde. Han har dog helt udeladt de smukke kalligrafiske inskriptioner, som findes på de oprindelige segl (Fig. 2).

I sin oversigt har Anders Thiset givet forslag til, hvilke farver man skulle anvende på skjoldene. Angående Hindborg herredssegl foreslår han, at det skal være en sort hane med rød kam, næb og kløer i sølvfelt. Fiskene i seglene fra Nørre, Rødding og Fjends herreder foreslås fremstillet i sølv på blå baggrund, og harven i Harre herredssegl som guld på blå baggrund. Han er formentlig også ophavsmanden til de farver, som vi kender fra Skives byvåben (sølv-ørred svømmende i blå bølger under en rød bro i sølv-felt).

Den anden væsentlige kilde vedrørende danske herredssegl er et smukt værk udgivet af P.B. Grandjean i 1946 med støtte fra Carlsberg-fondet og med titlen: »Danske Herreders Segl indtil 1660«⁽³⁾. I dette værk kan man finde fotografiske gengivelser af by- og herredsseglene fra de tidligere nævnte hyldningsakter. Inskriptionerne er vanskelige at læse på gengivelserne, men billederne giver alligevel et godt indtryk af, hvordan seglene har set ud. Man må forestille sig, at de enkelte herreder i forbindelse med de omtalte hyldninger har fået fremstillet et SIGIL (stempel udformet i metal), som senere har været brugt til at sætte herredets segl og dermed bekræfte, at man støttede kongehyldningen. I efterfølgende illustrationer har jeg ud for hvert af seglene anført den tekst, som er angivet omkring seglets midtersymbol ligesom seglets størrelse er angivet.

HARRE HERRED

Motiv: I alle segl en nedadvendt harve.

I: 1556 – 28 × 40 mm

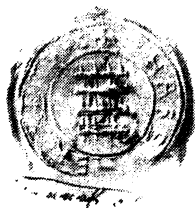
Tekst:

(sigillum (h)ar(e h)erre||t).

II: 1610 – 37 mm

Tekst: HIC HARE HERID
HABITANTIBUS

III: 1648 – 31 mm

Tekst: HARE HERRET

IV: 1655 – 28 mm

Tekst: HAARE HERIDT 1655

SALLINGS NØRRE HERRED

I: 1556 – 26 × 42 mm

Motiv: En liggende gren med
et opstående agern.

Tekst:

(O [s]igillum — nøre [h]erred?).

II + III: Tre over hinanden
svømmende fisk.

II: 1610 – 32 × 37 mm

Tekst: SIGILLUM DE NØRRE
HÆRIT 1610

III: 1648 – 29 mm

Tekst: NORRE HERRED I
SALLING

RØDDING HERRED

I: 1556 – 25 × 36 mm
 Motiv: Bogstaverne R H, er positivt graverede, står derfor omvendt i seglet.
 Tekst:

ſegillum (!) røding h[er]et

II + III:
 Motiv: To over hinanden i bølger svømmende fisk.

II: 1610 – 41 × 45 mm
 Tekst: SIGILUM DE RØDING
 HÆRIT 1610

III: 1648 – 30 mm
 Tekst: RØDENG HERRED I
 SALENG

HINDBORG HERRED

I + II:

Motiv: En hane stående på
græsbevokset jord.

I: 1610 – 32 × 35 mm

Tekst: SIGILUM HØNBØRE
HERET 84

II: 1648 – 28 mm

Tekst (Ufuldstændig):
HØNBORD H 1648 Salling

FJENDS HERRED

I: 1535 – 29 mm

Motiv: Fire bomærkelignende tegn, stjerneformet stillede.

Tekst:

fjens herrits inægel.

II + III:

Motiv: En venstrevendt, over bølger stillet fisk.

II: 1584 – 27 mm

Tekst: FIENTS HERRETZ 1584

III: 1610 – 28 mm

Tekst: FIENDZ HERRITZ 1610

IV: 1648 – 28 mm

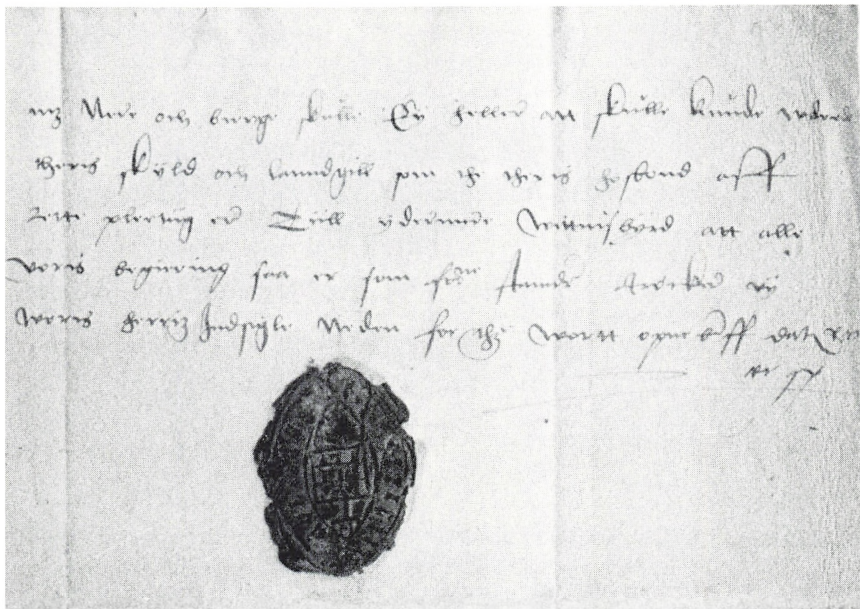
Motiv: Tre voksende aks.

Tekst (ufuldstændig):

FIEN 16 HERED

Forleden var jeg i Rigsarkivet med henblik på at tage de ældste segl fra Harre Herred i nærmere øjesyn. Det lykkedes ret hurtigt at finde frem til de to segl fra 1556 og 1610. Jeg havde regnet med, at de to segl var at finde blandt mange andre herredssegl på et stort hyldningsdokument, men det viste sig, at seglene var anbragt på to breve, som var udstedt i Harre Herred i anledning af de tidligere nævnte hyldninger. Seglet fra 1556 (Fig. 4) er anvendt som underskrift på et godt ét side langt brev, som er skrevet med en sirlig, men for ikke-historikere næsten ulæselig håndskrift. På det bageste ark af foliopapiret har det mørkebrune segl med tiden afsat et tydeligt aftryk, som næsten gengiver motivet i seglet bedre end selve seglet. I det smukke bøttepapir kan man se et vandmærke, som forestiller en buttet bjørn.

Fig. 4: Fotografisk gengivelse fra brev udstedt i 1556 i Harre Herred. Man ser det tidligere omtalte segl.

Seglet fra 1610 (Fig. 5) er anført i et godt to sider langt brev. Det er ligesom seglet fra 1556 meget mørkt med delvis udviskede konturer. Det største og midterste segl er omgivet af fire mindre segl, som alle er udformet med to bogstaver foroven og et svært genkendeligt symbol i den nederste halvdel. I alle seglene indgår bogstavet »S«, hvorfor man kan formode at disse små segl er aftryk fra fire personlige sigiller fra nogle af herredets ledende mænd.

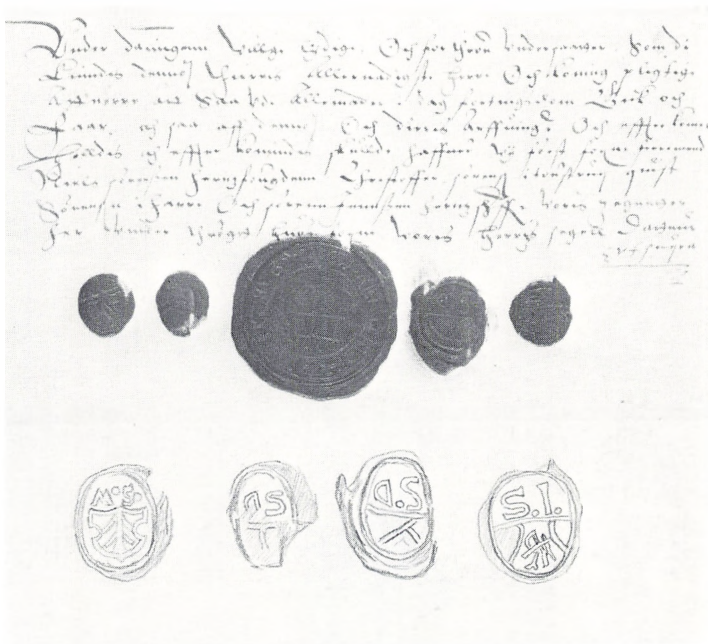

Fig. 5: Fotografisk gengivelse af brev udstedt i Harre Herred i 1610 i anledning af kongehyldningen på Landstinget i Viborg. Det midterste segl er gengivet i stregtegning i Fig. 1. De små segl er gengivet i blyantstegning nederst.

Og hvordan gik det så med guldsmeden, som skulle fremstille et familiesmykke på basis af Harre Herreds segl? Ja, det var vi også spændte på. Forleden ringede han og sagde, at nu var smykkerne færdige. Smukke blev de, fremstillet i sølv med atten fine guldtænder placeret minutiøst korrekt på de tynde, vandrette sølvstænger (Fig. 6).

Anders Thiset skriver i sit forord til beretningen om seglene:

»Af hvad der foran er anført, vil det sees, at Meningen paa ingen Maade er, at vedkommende By- eller Herredsvaaben kun kan afbildes i nøiagtig den Udstyrelse, som jeg har givet det, tvertimod, Figurerne saavel som Skjoldformen vil i meget kunne modificeres efter den Anvendelse, Vaabnene skulle have, men til at kunne foretage lige Tillæmpninger med Held udkræves der i Reglen noget Kjendskab til Heraldikens Regler og dens Historie. Uden dette skal man helst ikke inklade sig paa heraldiske Afbildninger overhovedet, ialtfald ikke vove sig længere end til en slavisk Gjengivelse af et godt Forbillede, om hvis Anvendelighed i det givne Tilfælde man har overbevist sig.«

Jeg tror, at han ville have accepteret, at vi trods manglende kendskab til heraldikens love har anvendt et herredssegl som inspiration til et smykke, og at han ville være enige med os i, at vores guldsmed har løst den stillede opgave på en meget smuk måde.

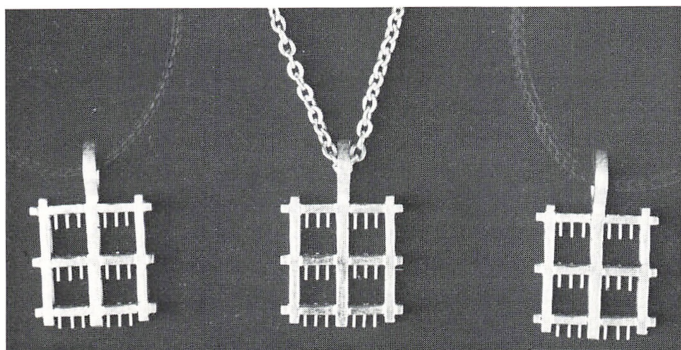

Fig. 6: Sølvsmykke med guldtænder fremstillet ud fra Harre Herreds segl. Størrelse 20 × 24 mm. Guldsmed: Noe Schmidt Larsen, Kbh.

Kilder:

1. J.P.Trap: Danmark, Viborg amt, bind VII.
G.E.C.Gads Forlag, 1962.
2. A.Thiset: Om danske By- og Herredsvaaben. Tidsskrift for Kunstindustri, udgivet af Industriforeningen i Kjøbenhavn. 9. årgang, 1893.
3. P.B.Grandjean: Danske Herreders Segl indtil 1660.
J.H.Schultz Forlag, København, 1946.

Udsnit af kort over Jylland udgivet 1767.

Af en hedeegns litteraturhistorie

Af Kr. Friis-Jensen, Fly

Hvis det er rigtigt, at kortnavnene er de ældste stednavne, må Fly være en ældgammel bygd. Navnet er af samme rod som ordet »flod«, der betyder højvande eller oversvømmelse. I gamle dage bredte der sig nord-nordvest for byen en sø med meget fligede bredder, som kaldtes Flæskjærdam eller som nu blot Flæskær. Den er forlængst afdrænet og tørlagt, men den har efter gamle kort at dømmes haft karkter af en stor oversvømmelse; og det er på grund af disse naturforhold byen har fået navnet Fly, eller som det hedder i egnens dialekt: »Flöj«.

Området er formet af de erosioner, der udgravede terrænet under den store istid. Israndens grænser markeredes ved en linie sydfra op gennem Midtjylland, som ved Viborg bøjede skarpt mod vest og fortsatte over Daugbjerg Dås og Dåsbjerg ud til Bovbjerg. Dåsbjerg er således en ås, der blev dannet af det materiale, isen bragte med sig. Står man på en af de mange bronzealderhøje, der senere er rejst på bakkeryggen, ser man mod syd ud over den store Karup Hedeslette, der strækker sig så langt øjet rækker. Vender man sig mod nord ser man nærmest morænebakkerne, og i det fjerne skimter man de tunneldale, der i retningen nord-syd dannedes under isen, og som nu udgør de flige, Limfjorden skyder ind i landet som Skive Fjord og Hjarbæk Fjord og lidt nærmere den nu udtørrede Tastum Sø. Tunneldalene ender faktisk i de to små Kudale, der når helt op til Dåsbjergs bakkeryg.

Som en rest af fortidens skovflora kan man endnu finde blomstrende anemoner på Kudalenes udyrkede skrænter. I disse to smådale havde Ligum Bæk sine kilder. Forbi Ligum Høj og Hverregård førte den vandet ud i Hølmkær Bæk. Her i lavningen er der spor af gammel bebyggelse. Navnet Ligum (Lig-heim) antyder et ældgammelt bosted, og i engen er da også

fundet »knusesten«. Fra en langt senere tid er de mange jydepotteskår, der kan sankes i Hverregårds have, og som vidner om, at vi er i et område, hvor pottemageriet blomstrede. Ovre i skrænten mod nordøst findes endnu spor af de teglovne, hvor bønderne brændte stenene til udflyttergårdene, og da Hverregård i 1824 flyttedes ud fra landsbyens fællesskab, blev den bygget af hjemmebrændte sten herfra. Da gården atter i 1885 blev nybygget, hentede man igen sten fra disse gamle ovne.

Fra en bregnebevokset dal oppe i bakkerne snoede en anden lille bæk sig ned mod engdraget og forenede sig med Ligum Bæk. Her oppe lå en enestegård, hvis plads man endnu under gunstige forhold kan ane som en nuance i muldens farve, når jorden er nypløjet, eller som en nuance i afgrødens grønne tone. Her mellem sine bregner uden for landsbyfællesskabet havde Bregendal sin plads i godt tre hundrede år, indtil den omkring 1800 blev flyttet op på den højeste af bakkerne ved siden af en anselig bronzealderhøj.

På denne gård blev forfatteren Marie Bregendahl født den 6. november 1867. Det er fra engen ved Ligum Bæk, hun erindrer sin fødegård, når hun i 1904 indleder sin debutbog »Hendrik i Bakken« således:

»Landsbyen Faarekrog var mod Syd og Øst indhegnet af et højt og sandet Bakkedrag.

Paa sine Steder var Bakkerne saa stejle, at Ejersmændene opgav at dyrke dem og lod dem beholde deres mørkebrune Lyngkofter i Fred; men ind imellem de golde Lyngbakker var der frodige Kløfter og Lavninger, hvor Kornet ved Sommertide bølgede i rig og gylden Overflod, og med Vipper saa kraftige og kærnetunge, at ranke Straa segnede under Vægten og lagde sig i Leje nedad Skrænterne.

Paa en Afsats oppe i Bakkerne laa en større Bondegaard.

Forreven og forblæst saá den ud. Ladelugerne hang og klaprede paa én Hængsel, Vindfløjen stod og hældede saa stærkt mod Syd-øst, at den ikke mere kunde udfylde sin rette Bestemmelse, og Taget stod omkring Gavlene i en vild forrusket Uorden som Skægtotterne paa en gammel forblæst Søulk«.

Gennem indledningen til hendes næste bog »En Dødsnat« fra 1927, kan man måske også ane fødegården:

»Broholm hed en Gaard, der laa ovre ad Mollerupbakkerne og Stationsbyen til.

Den laa noget enligt der midt paa sine lange Agre og brede, sorte Pløjejorder. Det kunde se ud, som havde den givet Naboerne et Spark for at faa Lov at ligge i Fred og have det for sig selv«.

Og nogle, blandt andre Jeppe Aakjær, har fundet, at den sidste sætning er karakteristisk for slægten deroppe.

Her oppe fra haveditet, hvor slægten endnu freder om de fordybninger af gårdejerens træsko fra den tid, da man herfra holdt opsigt med karlenes markarbejde, har Marie Bregendahl i foråret set ned over lavningen mod Ligung Bæk:

*»Nu synker Væden i Damme og Sig,
nu grønnès de lave Kær;
nu fyldes Luften af Ve og Skrig
fra Vibernes blinkende Hær«.*

Hvor de omtalte to småbække løber sammen, begynder Hølmkjær Bæk, og følger man den ind mod den gamle bondeby, vil man se en tvedelt morænebakke hæve sig fra dens sydlige bred. Gallebjerre kaldes tvillingen nu, men muligvis har den tidligere heddet Olbjerre. Stiger man herop, ser man tæt ved i vest Lovnsbjerg, som synes at være en flyvesandsbakke, der er dannet af vestenvinden og altså en senere geologisk aflejring. Disse navne kunne tyde på, at der her har været et helligsted med kulthøj (Olbjerre) og helligbæk (Hølmkjær Bæk). Senere har måske retshandlinger været knyttet til disse bakker (Gallebjerre af »galge« og Lovnsbjerg af »lov«).

På sit videre løb mod Karup Å har Hølmkjær Bæk fået lov at drive skvætmøllernes småkværne, som ejerne af byens sydlige gårdrække har anlagt her. Der er i alle tilfælde fundet rester af små stemmeværker langs randen af engen. Så Jeppe Aakjærs linier fra 1905 om »Kilden« kan næsten passe på disse forhold:

»Jeg kan ikke drive de Værker af Jærn,

*gi' Hundreder nok at bestille,
men gjerne jeg drejer Møllerens Kværn,
og Husmandens Gryn skal jeg pille,
for jeg er en glad lille Kilde.«*

For øvrigt må det vel også være denne byens bæk, der har inspireret ham til følgende strofe fra 1910 om »Vor Barndoms Bæk«:

*»Du kjære blide danske Bæk,
som bag om Hegn og Hybenhæk
mod salte Fjorde glider,
dit Vandrevand, din Puslestrøm,
har nynnnet i vor Folkedrøm
og pyntet Danmarks Kjolesøm
fra Landets ældste Tider«.*

Syd for Viborg, på Gråhede, eller Grate Hede, som den også hedder, hvor Valdemar den Store i 1157 sejrede over sin medbejler til tronen og derved indledte en ny æra i landets historie, ligger et ældgammelt voldsystem. Det benævnes i regelen som Kong Knaps dige. På nordsiden af dette dige er en sid eng, hvor Haller Å har sit udspring. Haller Å er at betragte som én af kilderne til Karup Å. Og allerede dette område træder gennem digtningen ind i vor litteraturhistorie med Saxo's fortælling om kong Svends endeligt:

»Imidlertid kom den flygtende Svend med et lidet Følge til en Mose, hvor han, for Hænge-Dyndets Skyld, maatte lade Hesten fare, og se at bjærge sig til Fods. Ogsaa Rustningen maatte han kaste, før Gyngerne vilde nogenlunde bære, og blev dog desuagtet saa træt, at han, end ikke ved Hjælp af to, som holdt ham under Armene, kunde flytte en Fod. Da satte han sig ned ved Roden ad et enstigt (enkelststående, énligt) Træ, og aftakkede sit Følge, hvorpaa de alle forlode ham, saa nær som en eneste, der heller vilde lide den bitreste Død, end som Kryster forlade sin Herre, og lagde sig derfor ned ved hans Fødder, hvor han blev fundet og dræbt af rovgjærrige Bønder. De samme greb da ogsaa Svend, der gav sig ud for Kongens Haandskriver, og satte ham, da de saae hvem det var, ærbødigt til Hest; men just som

han enten af Dødsfrygt, eller vel endog i Haab om Naade, bad og besvor dem føre sig til Valdemar, fløj en af Bønderne til med sin Øxe og huggede Hovedet af ham. Hans Lig blev derpaa uden mindste Højtidelighed til Æres-Bevisning, puttet i Jorden af Bønder, og fik saaledes et Hul for en Grav!«

Som denne historie kommer til os gennem Grundtvigs gendigtning, mærker man *digteren* Saxo's medfølelse med denne ensomme slagne konge, der pænt siger sine mænd farvel og tak og hans væmmelse ved bondens udåd, selv om den dog var til fordel for Saxo's beundrede herre og konge.

750 år senere skrev Jeppe Aakjær et digt om den samme kong Svend, men ud fra en anden begivenhed og en anden holdning.

Goldschmidt lod denne egn være skuepladsen for historien om »Den vægelsindede paa Graahede«, ligesom vi jo også mange gange af Blicher føres gennem hedens lyng og rundt til dens landsbyer og våninger.

Ved Karup slynger åen, der nu får navn af denne by, sig i en bue syd om Jyllands gamle valfartskirke med sin helligkilde og kirkens undergående Vor Frue. Helt fra Tæbring på Mors valfartede man hertil. Og om dette handler ét af reformationstidens mest udbredte agitationsskrifter: »En Historie om Peder Smed og Adser Bonde«, der dog foregår ved åens modsatte ende, nemlig i Skive, ved åens udløb. I Blichers »Røverstuen« flygter de elskende længere mod nord over Karupåen med den brændende hede mellem sig og deres forfølgere. Jeppe Aakjærs og til dels også Blichers Jens Langkniv færdes langs den samme å. Helt ud til Vroue Præstegård nåede Goldschmidt på »En Hederejse i Viborgeggen« i 1867 (Marie Bregendahls fødeår), da han søgte kontakt med taterne. Og herovre vest for åen fandt Frank Jægers »Kapellanen« sit Idylia. Ja, selveste Henrik Pontoppidan har såmænd både korporligt og billedligt været os nær. Men før vi omtaler hans forhold til egnen nærmere, vil vi følge Karupåens slyngninger gennem engene under Åkær by.

Om denne å og dens omgivelser har Jeppe Aakjær digtet så flittigt, at vi helt kan lade ham føre ordet når dette strøg skal beskrives.

»Lidt sønden Fløj
 der bløw a føj,
 der hjalp a tit mi Kow a Døj.
 Det blæser møj
 i den Graan Bøj,
 men baag hwer Dig gir Minder Løj«.

»Der gaar en Aa i min Faders Eng,
 den kan jeg ingensinde glemme,
 den gled som Drøm om min Barneseng
 med blød og klukkende Stemme,
 den favner varligt en lille By,
 hvor Kavlingblomsten er altid ny,
 og Aa og Kjær
 og Byen her
 det kaldes under ét for Aakjær«.

»De bredeste Enge jeg nogentid saa,
 her duger det mossede Svær;
 blankhornede Høvder paa ravgullig Taa
 gaar rundt i de knortede Kjær.
 Her voxer sig Plagen saa trind om sin Lænd
 i Højengens vældende Saft;
 saa rød er dens Lød,
 dens Mule saa blød,
 dens Koder de fjedrer af Kraft«.

På vestsiden af vejen gennem Åkær By lå hans fødegård. Den er nu helt ombygget, men ligger stadig på samme sted.

»Her laa der engang paa en spergelgrøn Toft
 et Hjem med sin Skorsten paa Hæld.
 Det havde en enkelt Rad Pølser paa Loft,
 men ellers kun Armod og Gjæld.
 Dog havde det Svaler bag Forstuedør
 og Blomster om Sokkel og Syld
 og Malurt paa Væg,
 og Hønen la' Æg
 i Skjul af den krogede Hyld«.

Mindestenen, som Jeppe Aakjær rejste i 1908 på Kaphøje på sin fødegårds mark, er her fotograferet kort tid efter rejsningen.

Går vi op på Kaphøje ser vi den mindesten, han rejste på sin fødegårds mark, for

*»Her vendte Far sin Plov, aa, saa mangen, mangen Gang,
naar Graalærken højt over Sandmarken sang.
Her gik min stille Mor i sin grove graa Kjol
og saa med tynget Blik mod den synkende Sol.
Thi satte eders Søn denne liden graa Sten
til Minde om en Færd, der som Duggen var ren«.*

Den blev rejst ved en markfest på Kaphøje den 12. juli 1908, en folkefest, som havde samlet mange mennesker. En snes hyrdedrenge stod omkring højen med tændte fakler og råbte:

*»Bjærgmand, Bjærgmand, er du derind',
kom ud med di' sytten Egepind'!
(En gammel sidskjægget Bjærgmand skyder sig i Vejret
fra Højens Top:)
Aa, ti dog med den Skrigen, dumme Drenge!
Hvi raaber I mig gamle Trolde af Senge'
... ..«*

Bjærgmandens tale blev reciteret af en skuespiller og den indeholder en meget ordrig skildring af bjærgmandens hus under

højen, udfald mod dem der vil forstyrre ham enten ved gravning efter guld eller andet værk, der kan forstyrre ham i hans hedenske ro, og slutter med et udfald mod kirken og kristendommen.

Om Kaphøje handler et andet digt:

*»Ja, far der war en Stien a Skyw,
laant far, laant far – hwi skuld a lyw? –
Kræn Hendrisen den Stien ku klyw,
far Søren Sme en Skow ku byw,
og far æ Lærki han ku flyw,
far Bette Drejs – det bette Splejs –
war bløwn saa stuer, som han ku blyw,
– far Laang Margreth ku stik med Knyw,
far Kræn den Fjar haaj mist æ Yw,
far Gorm hans gammel Bjen bløw styw,
ja osse far – det tær a skryw –
Methusalem ku løwt en Ryw, –
far Abraham ku tæl te tyw,
far Dawed Kong med Lamm ky dryw,
halvminder kikk i Pagtens Ark,
da ló dér po mi Faars Mark
de tow ærværdig gammel Hyw!«*

Om Kistelbakken og Søndergårds høje lyder det:

*»Det sukker saa sær øwer Kistelbakk
og hwirmer om Søndergord Hyw.
Om det ku vi hejsen faa møj aa snakk
og osse en Hobben aa skryw«.*

– og han fik snakket og skrevet meget om disse høje og mange andre af »mindets høje«.

Går vi ned af højen og bevæger os tilbage mod Fly, passerer vi »midt i Åkær by«, det sted, hvor gamle Johannes Villadsens lille hus lå. Det var af ham Aakjær blev inspireret til at fortælle »Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaarri«. – Og så kan vi følge Jeppe til kirkegården til moderens grav:

»Nu ligger hun hist under Stendigets Hæld

*i Krogen, hvor Valmuer staar;
gjør Verden Fortræd,
tog Sorgen min Fred –
saa sagte med Laagen jeg gaar«.*

— — —

*»Saa mangel Slægt lig knækket Rør
sank ned for denne Kirkedør.
Velsignet I, som segned her
i Læ for Sorgers Bygevejr«.*

I den gamle skole, som endnu ligger op mod kirkediget, gik Aakjær hos den nye lærer, som kom til byen, og efter sin skolegang kom han meget her og afløste tit læreren, når solen skulle ringes ned. I kirken kom han ikke og blev jo aldrig træt af at »vidne« om sin hedenske tro. Så vi kan passende tage afsked med ham ved at citere det lille énstrofede digt om »Fly Kirke«:

*»Jeg lagde min Mor ved din østre Gavl,
min Far ind ved hendes Side;
men selv vil jeg ligge bag Rugens Tavl,
hvor Skygger i Drætiden glide;
For du var ikke min,
og jeg blev aldrig din;
kun én Gang du bød mig dit Brød og din Vin«.*

Vi vil nu vende os mod den sidste af de forfattere der har forbindelse med Fly, nemlig Henrik Pontoppidan.

På ét eller andet tidspunkt må han personligt have været i nabolaget. Muligvis har han aflagt besøg i lægeboligen i Sjørup, hvor Jeppe Aakjær ofte opholdt sig i længere perioder. På grund af de to forfatters sociale og politiske interesser kunne de måske have ét og andet at tale sammen om. Men deres personlige fremtoninger må have været så forskellige, at man næppe kan tænke sig dem sammen i samme stue ret længe ad gangen. Imidlertid synes Pontoppidan at have henlagt handlingen i »Den kongelige Gæst« fra 1908 til Sjørup, der dengang kun bestod af et par gårde i hederanden, hvor den lidet befærdede vej fra Skive til Knudstrup skar landevejen mellem Viborg og Holstebro. Foruden de

par gårde har der været en landevejskro og, noget borte, en skole samt lægeboligen. Her i »Sønderbølle« har den unge læge Arnold Højer og hans kone Emmy slået sig ned:

»Et mere ensomt Sted end Sønderbøl skulde man nu virkelig lede om. Der var tre Mil til nærmeste Station; en Diligence besørgede Forbindelsen med Omverdenen, men ikke engang den saae de noget til. Den store gule Karosse med den skarlagensklædte Kusk, som ellers kunde have livet lidt op i det dystre Landskab, passerede Byen om Natten baade på Ud- og Tilbage-turen. Den illuminerede nu kun deres Drømme, naar den i mørke Nætter rumlede forbi paa Landevejen og slæbte Skæret af sin Lygte henover Sovekammerets Rullegardin.

Selve Byen bestod kun af en syv-otte magre Bøndergaarde og det dobbelte Antal Fattigmandshytter. Ikke engang en Præstefamilje husede den, blot en Skolelærer, som tilmed var en slem Krakiler«.

Men Pontoppidan kom os nærmere endnu, og på en mærkelig måde satte han blivende spor her. Jeg citerer fra en kronik, som jeg skrev til Jyllands-Posten i august 1953:

»Mod slutningen af forrige Aarhundrede blev Fly Kirke repareret. Som saa mange andre Steder fór man haardt frem ogsaa her, og Kirken blev meget kvit, som man da regnede for Skrammel. Til Gengæld fik den en Del nyt, som man nu ikke regner synderligt højere. Blandt det nye af mere blivende Værdi var et Alterbillede af Johan Rohde, en af Tidens Kunstnere, som levede med i Tidens Strømninger. Han var dengang i sin bedste Alder, ikke endnu fyldt de fyrrer. Dette Billede voldte en Del Besvær. En foreløbig Skitse var forevist Viborgbispens, men da Maleriet i 1894 kom til Kirken, blev det alligevel ikke opsat. Kirkesynet kunde ikke godkende det. Vel var Motivet rigtigt, men den af Bispens approberede Skitse var ikke fulgt nøje nok. Kunstneren maatte ændre forskellige Ting, og først Aaret efter (1895) blev det indsat i Altertavlen. Men Aarstallet 1894 bærer det stadig.

Billedet er malet paa tyndt Lærred, der er klæbet paa en Træplade. Med et Hedelandskab som Baggrund seer man den gode Hyrde skride frem med sin Hjord, bærende et Lam paa

Johan Rohdes alterbillede i Fly Kirke. Jesus-skikkelsen bærer digteren Henrik Pontoppidans ansigtstræk.

Armene. Billedets Komposition er bemærkelsesværdig. En kullet Kirke (vel inspireret af Karup Kirke, som Rohde flere gange syslede med) paa Figurens højre Side i Billedets Mellegrund modsvares af Faareflokken paa Figurens venstre Side i Forgrunden. Paa den ene Side af Hyrden ses altsaa Hjorden, paa den anden Folden. Et Vandløb i Billedets venstre Baggrund fortsætter liniemæssigt Kirkevejen i højre Forgrund. Saaledes peger Linier fra Billedets fire Verdenhjørner mod Kristusskikkelsen. Eller mod Lammet i hans Arme? ...

Hvorledes det første Ansigt saa ud (det er skåret bort og et nyt ansigt er malet direkte paa træet) kan næppe opklares, men det

nuværende Ansigt overrasker ved at bære Forfatteren Henrik Pontoppidans Træk. Den ironiserende Forfatter sluttede netop dette Aar Romantrilogien »Det forjættede Land« med Bogen »Dommens Dag« og havde hermed ladet sin Satire spille over de religiøse Forhold i Datidens Danmark ...

Men hvordan kunde det gaa til, at Henrik Pontoppidans Ansigt blev til et Kristus-Ansigt paa en Altertavle? Forklaringen er vist ligetil. Johan Rohde arbejdede ved denne Tid paa et Portræt af Pontoppidan, som nu hænger paa Frederiksborgmuseet. Det bærer Aarstallet 1895. Paa Portrættet, der i det væsentlige synes af en lignende Farveholdning som Alterbilledet, ser man Ansigtet med de fjerntseende blaa Øjne i halv Profil. Paa Hyrdebilledet ses det en Face, og Øjnene stirrer, lidt ubehageligt, paa Beskueren. Baade Pontoppidans og hans Portræts gejstlige Familieskab anes gennem den pastorale Maade, hvorpaa han holder Spadserestokken ...«

Den lærde Pontoppidan-forsker Thorkild Skjerbæk granskede videre i sagen om Rohdes billede og kunne kommentere, underbygge og udbygge de af mig fremsatte »gætterier«. Det skete gennem en afhandling, der hed »Den gode Henrik på Fly Hede«, som findes i Viborg Stifts Årbog for 1974. Ja, han kunne oven i købet godtgøre, at Pontoppidan var vidende om sin tilstedeværelse i Fly kirke. Denne viden kan spores i følgende citat fra »Det forjættede Land« om Emanuel Hansted, hvor det hedder om Ragnhild:

»Hun forstod i dette Øjeblik, hvad hun engang havde hørt Fiskerne tale om, at han mindede dem om Kristus paa Alterbilledet i Sandinge Kirke. End ikke Straalekransen manglede. Ved et mærkeligt Tilfælde stod nemlig Solen lige bag ham, omtrent i Højde med hans Hoved, hvor den skimtedes gennem Skyerne som en mat, maanestor Lysskive, der ganske lignede en Glorie, som blot var anbragt lidt for lavt.«

De vandløb, der snor sig ind mod vor by, har livet i sig – ikke blot fordi vand i sig selv er livgivende, men også fordi de er som vener, der fører historiens og litteraturens blod ind midt i vor tilværelse, ind i vort hjerte.

Lokalhistorie er også de levende billeder

Af Rud Kjems, Balling

For de fleste er lokalhistorie noget med støvede papirer og snørklede bogstaver, men også billeder spiller en stor rolle. Vor opfattelse af det forgangne får en ny dimension, når de skriftlige kilder ledsages af fotografier eller andre billedlige fremstillinger. De levende billeder – altså filmoptagelser – hører til denne gruppe, og de virker anderledes på os end »døde billeder«. Mens vi i ro og mag kan undersøge et fotografi og få alle detaljerne med, er vi ved overværelsen af en film tvunget til at følge det tempo, som filmfotografen valgte, da han optog og klippede sin film. Til gengæld kan filmen – langt bedre end de øvrige lokalhistoriske kilder – give os indtryk af en levende og pulserende forlængst forsvunden virkelighed.

De lokalhistoriske arkiver rundt om i landet råder over værdifulde samlinger af kildemateriale, der således er sikret eftertiden. Arkiverne må udfolde store anstrengelser i indsamlingsarbejdet, for de gamle dokumenter, breve, billeder m.m. har en ubehagelig tendens til at gå til grunde i al ubemærketthed. I denne sammenhæng er gamle film særlig udsatte, da de meget nemt kan ødelægges af kemiske forandringer og bakterieangreb, hvis de opbevares forkert. Derfor bør folk, som er i besiddelse af gamle film, overveje at skænke dem til arkivet. Her vil de dels blive opbevaret korrekt og dels undgå helt at forsvinde, f.eks. i forbindelse med dødsboer. Før man eventuelt skænker sine film til arkivet, kan man for et overkommeligt beløb få fremstillet en videokopi til eget brug.

Jeg har for nylig – i forbindelse med en nyregistrering – gennemset samtlige gamle film, som Byhistorisk Arkiv i Skive råder over. Det har været spændende, og det har yderligere

bestyrket min tro på de levende billeders værdi som kildemateriale. Gennem filmene oplever man i lyntempo de forandringer, der gennem årene er sket i Skive og omegn, og sammenligner man f.eks. 40-ernes Skive med 80-ernes, er det næsten vanskeligt at tro på, at det drejer sig om den samme by. Men aller vigtigst er det måske, at man gennem filmenes skildringer af personer, miljøer og begivenheder næsten får levendegjort det, som forlængst er fortid.

Byarkivet råder i alt over 51 film, der fordeler sig på fire forskellige filmformater og to videosystemer. Den ældste er fra slutningen af 20-erne og er optaget af Folmer Trap og Kosmorama-Andersen. Filmen skildrer en byfest, hvor et af højdepunkterne er en fodboldkamp på det gamle stadion midt i byen. Der er også optagelser fra festpladsen, som var placeret i området, hvor nu Børnenes Paradis og museet ligger. De yngste film i arkivet er optaget her i 1980-erne, og nogle vil måske undre sig over, at et byhistorisk arkiv er interesseret i så nye film. Men det, som hændte i går, er jo allerede historie, og de »nye« film vil – næsten før vi får set os om – handle om »gamle dage«. Tidsmæssigt fordeler arkivets 51 film sig således:

1920-29:	1 film
1930-39:	5 film
1940-49:	8 film
1950-59:	20 film
1960-69:	5 film
1970-79:	7 film
1980-84:	5 film.

Filmene fra 30'erne er alle optaget af fotograf Ancher Laur- sen. I én af dem præsenteres vi for fire af datidens store Skive-virksomheder, bl.a. Bagernes Fællesbageri, hvor vi følger fremstillingen af rugbrød. Der er også optagelser fra bageri- udsalget og fra et bestyrelsesmøde. I en anden film skildres Skive anno 1938. Her er optagelser fra både by og omegn, og filmen afsluttes med en skildring af Limfjordsdagen samme år. Filmen er i farver og i øvrigt arkivets ældste farvefilm. I 40-erne er det især forhenværende sparekassedirektør Arne Andersens film, der dominerer. Her kan vi f.eks. genopleve kongeparrets

Besøg i Skive i 1949. Arne Andersens film rummer et væld af gode byoptagelser, bl.a. fra den nu forsvundne Sønderby.

En film fra 1942 skildrer Skive Museums indvielse. Filmen er optaget af Hakon Mielcke og adskiller sig væsentligt fra, hvad der normalt kendetegner film optaget ved lignende lejligheder. Filmen er komplet uhøjtidelig og meget humoristisk, – en lille perle. En film fra 1947 er et godt eksempel på, hvordan tilfældigheder ofte bestemmer, hvad der bliver bevaret, og hvad der går til grunde. En københavner havde ret tilfældigt erhvervet sig en bunke kasserede filmspoler, og på én af disse fandt han filmen fra 1947. En nærmere undersøgelse viste, at den stammede fra Skive; og finderens var heldigvis så betænksom, at underrette Byhistorisk Arkiv, der senere modtog filmen pr. post. Filmen, der er næsten ubeskadiget, skildrer indvielsen af Søndre Skoles bibliotek og har også optagelser fra skolens læge- og tandlægeklinik. Det er i øvrigt ikke lykkedes at finde ud af, hvem der har optaget filmen, og hvordan den er havnet i København.

De levende billeder fra 50-ernes Skive skyldes især Børge Panduro, som for nylig har skænket arkivet 12 af sine film. Panduro arbejdede i mange år som freelance filmfotograf for TV-avisen, og de indleverede film bærer også tydeligt præg af det rette håndlag. En film fra 1956 – i øvrigt lavet med henblik på TV – handlede om isbryderen Valdemar. Vi ser den forlade Skive havn for at give sig i kast med Limfjordens ismasser. Foruden at følge isbrydningen kikker vi også indenfor på båden, hvor vi bl.a. i kabyssen overværer tilberedningen af dagens ret. Nævnes bør også filmen Åkjær-mosaik, som er en hyldest til egnens digter og indeholder mange smukke optagelser fra Skive og omegn. Fra starten af 50-erne begyndte man hvert år at lave film om Børnehjælpsdagene. Disse film er næsten uden undtagelse optaget af Børge Panduro og Christian Løvstad.

Fra 60-erne har arkivet – bortset fra filmene om Børnehjælpsdagene – kun to film. Den ene er optaget af Kosmorama og fortæller om byggeriet af Børnedaghjemmet på Norgårdsvej (1961?). Den anden er optaget i årene 1960-62 af J.Eriksen og skildrer de omfattende anlægsarbejder i forbindelse med etable-

ringen af den ny banegård. Fra begyndelsen af 70-erne stammer O.Scheldes Skivefilm, en professionel produceret film planlagt og bekostet af Skive kommune. Det skal nævnes, at der også eksisterer en professionel lavet Skivefilm fra slutningen af 40-erne, men den er desværre ikke i arkivets besiddelse. Som eksempler på arkivets yngste optagelser kan nævnes en film fra en husflidsudstilling på Krabbesholm højskole (1979) og en film om Søndagsklubben i Resen (1980).

Det er vel naturligt, at mange af de gamle film koncentrerer sig om festlige eller højtidelige begivenheder fremfor optagelser af dagligdagens liv og virke – men lidt ærgerligt er det nu. Således handler 14 af arkivets 51 film om Børnehjælpsdagene. Man kunne roligt have sprunget nogle af årene over og brugt den kostbare råfilm på andre emner.

Langt de fleste af arkivets film er optaget i formatet 16 mm, men også dobbelt-8, super-8 og 9½ mm er repræsenteret. Sidstnævnte, franske format var ideelt for amatørfilmene, idet det bedre end noget andet forenede kravet til kvalitet og hensynet til økonomi; men 9½ mm-filmen bukkede under i konkurrencen med andre formater. To af Ancher Laursens film er optaget på 9½ mm, og dem har vi ikke fået kikket igennem, da det har været umuligt at opdrive en fremviser. Måske kan én af læserne hjælpe? De mange filmformater og videosystemer gør det hele lidt besværligt, da man jo ved fremvisningen nødvendigvis må have apparatur svarende til de forskellige typer. Arkivets film viser i øvrigt, at teknisk udvikling og kvalitet ikke altid følges ad. Vore dages automatiske, elektroniske video- og super-8-udstyr når ikke samme kvalitet, som mange af de gamle 16 mm-optagelser kan fremvise. Arkivets film fordeler sig således på de forskellige formater og systemer:

16 mm film:	41 (20 i sort/hvid – 21 i farve)
9½ mm film:	2 (2 i sort/hvid – 0 i farve)
dobbelt-8:	1 (1 i sort/hvid – 0 i farve)
super-8:	5 (0 i sort/hvid – 5 i farve)
video-VHS:	1 (0 i sort/hvid – 1 i farve)
video-UMATIC:	1 (0 i sort/hvid – 1 i farve)

Tilsyneladende er der en stigende forståelse for de levende billeders værd i lokalhistorisk sammenhæng. Inden for de seneste år er der både i Fjends og Spøttrup lavet kommunefilm, og mon ikke også Skive skulle begynde at planlægge en sådan. Der er jo sket vældig meget i Skive siden Scheldes film fra begyndelsen af 70-erne, hvor fremtiden stadig tegnede sig nogenlunde lys og venlig. Siden kom som bekendt den økonomiske krise med tiltagende arbejdsløshed, omfattende besparelser og fattigdom for udsatte grupper i befolkningen. Jo – der ville være rigeligt at tage fat på i en film om 80-ernes Skive.

Historisk Samfund for Skive og Omegn har planer om at arrangere filmaftener for egnens beboere. Dels bør alle interesserede have mulighed for at se de gamle film, og dels vil sådanne fremvisninger uden tvivl resultere i, at vigtige oplysninger med relation til filmene kommer frem. Endelig kan man jo håbe, at en øget interesse for sagen vil betyde, at flere gamle Skive-film vil tilgå Byhistorisk Arkiv. Arkivet er også interesseret i at høre fra mennesker, der ikke umiddelbart tænker på at skænke deres film bort. Alene det at få registreret filmene er væsentligt. I det hele taget er alle oplysninger om gamle Skive-film meget velkomne.

Hedevard og Kirstine Jørgensens liv og virke i Vinkel

Af Johs. Jørgensen, Skive

Allerede som 5-årig måtte far ud blandt fremmede for selv at tjene sit brød. Småfolk som husmand og tømrer Morten Jørgensen og hustru Maren Villadsdatter kunne ikke have deres børn gående hjemme til de blev voksne. Der skulle jo både føde og klæder til, og begge dele var svære at skaffe. Den tids håndværkere tjente eller fik, ikke nogen særlig stor dagløn. Som oftest måtte de tage til takke med det, bygherren ville unde dem, og det ved vi da alle, at ingen bliver fede af. Derfor måtte den lille Hedevard jo afsted i plads, i lighed med sine ældre søskende.

Da han var seks år gammel kom han i tjeneste hos gdr. Frederik Okmann, Skive Hedemark, som sædvanligvis havde store fåreflokke gående i de vidtstrakte hedearealer mellem Dommerby, Tastum og Fly. Så han havde god brug for en sådan lille kytter til at passe på at de ikke løb deres vej.

Frederik Okmann var en streng og nøjsom herre, der ville have fuld valuta for det par træsko og det pund uld, knægten skulle have i løn for et år. Så de lærte ham at strikke strømper og vanter, så han kunne udnytte tiden, når han alligevel skulle være der. Og så havde den lille Hedevard bare at producere et vist mål strikkearbejde om dagen. Om aftenen målte Frederik strikketøjet op, og det var langt det skønneste for kytteren, hvis arbejdet kunne stå målet. Det hjalp ikke med undskyldninger, såsom at fårene havde voldt ham bryderier eller lignende. Straffen faldt omgående i form af tørre hug i bedste tilfælde, eller meget værre ikke at få aftensmad efter en hel dag i heden.

Når han nu gik derude i heden hver eneste dag året igennem, hvor der næsten aldrig kom et menneske forbi, hvor han helt og

holdent måtte klare sig med fårenes selskab, endte det jo med, at han blev folkesky, således at hvis der en enkelt gang var et menneske der nærmede sig, og de kom faretruende nær, løb han hen og gemte sig et eller andet sted. Han turde simpelthen ikke træffe et for ham ukendt menneske, det være sig mand eller kvinde.

Af sindelag var den unge Hedevard ikke så lidt hidsig, og engang han havde haft en kontrovers med tropperne, og af den grund havde svært ved at nå det foreskrevne antal masker på bindehosen, var han i galskab kommet til at rykke halen af et stort vædderlam, og det medførte en afstraffelse der forhindrede ham i at sidde ned og strikke i et par dage.

Skolegang blev der ikke meget af, for selv om der ved lov var skolepligt, også for tyendebørn, var det ikke noget Frederik tog sig alvorligt. Lærerne var jo stærkt afhængige af gårdmændenes velvilje, da en stor del af deres løn bestod af naturalier fra netop gårdmændene, og disse kunne let blive lidt knapt tilmålt, hvis lærerne krævede de fastsatte mulktter for udebliven af tyendebørnene. På hedemarken fandtes der ikke nogen egentlig skole, men undervisningen foregik på fars tid i en stue i Ø. Gammalgård. Hvis nu en lærer skulle begynde at gøre ophævelser over, at han så sjældent så den eller den i skolen, stod han helt alene med det. Ingen myndighed var virkelig interesseret i, at disse tingenes tilstand blev ændret. Alle der havde magt, havde også tyende, og de så jo ikke gerne, at den slags blev for godt lært. De kunne let blive rebelske af det.

Af disse grunde blev det ikke til ret meget med fars skolegang, og det var selvfølgelig meget lidt, han fik lært. På nogle få vinterdage, hvor der ikke var så meget brug for ham hjemme på gården, fik han lige lært så meget, at han kunne stave sig frem til at klare katekismussen så tilpas, at han kunne blive konfirmeret.

At lade også tyendet gå til præsten for at blive konfirmeret, var husbonden godt tilfreds med. Det skete der ingen ulykke ved. Præsteskabet har jo alle dage været gode forbundsfæller for den herskende klasse, som de selv tilhørte. Så de prækede nøjsomhed, lydighed og underdanighed evig og altid. Belønnin-

gen og herlighederne måtte de vente med til efter døden, og det var just dette, de, der ejede noget og holdt tyende, havde brug for.

Anderledes forholdt det sig jo med lærerne. De var ikke stort bedre lønnet end husmænd, håndværkere og andre håndens arbejdere. Så de kunne jo godt sætte sig i de undertrykkes sted og muligvis få rebelske tanker. Derfor brød man sig i almindelighed ikke om at overlade tjenestebørnene for meget til dem. Det kunne jo give bagslag.

Hedevard har jo nok tjent andre end Frederik Okmann, men det husker jeg ikke, han har talt om. Men det er heller ikke sikkert. For dengang skulle man helst blive i den samme plads i mange år. Ellers fik man en dårlig skudsmålsbog, og det ville jo så forhindre samme i at få en bedre plads siden hen. Det var jo meget på grund af denne bog, at en dårlig husbond kunne pine og plage sine tjenestefolk igennem mange år. Havde man en dårlig skudsmålsbog, var man ilde faren, og måtte tage til takke med de ringeste pladser.

Efter konfirmationen kom Hedevard i tjeneste hos Frederik Nielsen i Ø. Gammelgård, som under Frederik Nielsen var en af de mest velrenomerede gårde her på egnen, i lighed med Dalsgård i Dommerby og den slags.

Frederik Nielsen var en meget udadvendt mand, vågen og fremsynet, og derfor med i mange andre forretninger og gøremål. Da Frederik havde så mange jern i ilden, lagde han vægt på at have folk, der kunne stå på egne ben, eller som man siger, drive sig selv, og det var lige noget for far. Han arbejdede bedst, når han selv kunne få lov at bestemme. Der var han meget glad for at være, og jeg har aldrig hørt ham laste noget eller nogen der på lav. Men der blev han også i 8 år.

Så kom den tid, da han skulle springe soldat, og den værnepligt aftjente han i Viborg. Hvor længe det varede, ved jeg ikke, men det var vel et par år dengang. En hidsig krabat var han jo. Men det er nok muligt, at den tids soldatertjeneste, som aldeles ikke var blødsøden, har kunnet dæmpe gemyttet lidt, ialtfald overfor de overordnede.

Mens han var soldat, var hans forhold til Kirstine Pedersen

fra Glattrupgård ved at udvikle sig til noget fast, vistnok mest på hendes initiativ, efter hvad hun selv sagde. Ialtfald er de fotograferet sammen i Viborg, så hun må jo have besøgt sin soldat der. Dette med at besøge ham har hun haft nogenlunde let ved, for hun havde morbroderen Hans Nielsen, der var købmand i Viborg. Så kunne hun jo bilde moderen ind, at det var ham, hun ville besøge.

Mor er, som det fremgår af anetavlen, datter af boelsmand Christen Pedersen og hustru Anne Marie Nielsdatter i Halskov, Højslev s. Faderen døde, da mor var 9 år gammel, og vel noget derfor kom hun ikke ud at tjene, men blev hjemme for at hjælpe moderen med pasningen af boelsstedet. Så meget mere som begge hendes brødre var i lære, Peder som kobbersmed og Niels Christian som skomager. Derved fik hun jo også lov at passe skolegangen. (Det er den gule bygning, der ligger med enden op mod Højslev kirkegård hun gik i, og både hun og far ligger begravet ca. 20 m derfra.)

Året efter giftede moderen sig igen, og med en ny Christen Pedersen, i daglig tale altid kaldt Kræn Guldsmed. Kræn Guldsmed var blevet enkemand omtrent samtidig med, at bedstemor blev enke. Så han sad på ejendommen Tegllhus i Stårup med en lille søn. Kræn Guldsmed solgte så Tegllhus, og de fortsatte på ejendommen i Halskov, som var noget større og nybygget.

Kræn Guldsmed var en rar og omgængelig mand, som altid var god ved mor og hendes søskende. Derfor fik mor en forholdsvis blid opvækst, uden at blive udsat for de uhyrligheder, som mange børn måtte udstå, når de kom ud hos fremmede. Skolegangen passede hun godt og fik da også noget ud af det, idet hun kunne høre os børn i vore lektier uden at følge med i bogen, så længe det drejede sig om det, hun selv havde lært. Og det var jo bibelhistorie, salmevers og den dræbende katekismus. Selvfølgelig også regning og skrivning. Hun skrev temmelig godt, men led selvfølgelig af manglende øvelse.

Det var også mor, der havde lært far at skrive. Det kunne han nemlig ikke, før de blev gift. Mor fortalte, at hun fik et brev fra ham, mens han var soldat, og det havde han lavet ved at klippe bogstaver ud af avisen og klistre dem sammen til ord.

Det var forståeligt, men kort sagde hun. Han kunne heller ikke regne på papir, men hovedregning kunne han lidt af.

Det gamle ord med, at nød lærer nøgen kvinde at spinde, passer også her, for Hedevard blev ellers god nok til regning senere hen, og heller ikke skriften var dårlig. Men bogstaveringen var ikke fremragende, idet han stavede ordene, akkurat, som de udtales. Alt i alt kan man vel sige, at de fik begge meget ud af, at mor havde fået lov at passe sin skolegang, og også havde taget ved lære.

I efteråret 1884, efter at mor var blevet konfirmeret, solgte de ejendommen i Halskov, og købte Glattrupgård i Skive Landsogn i stedet og flyttede dertil først på året 1885. Hun har da været 16 år gammel, og der er nok ikke gået lang tid, før hun kastede sine øjne på den store kraftige krølhårede karl i Gammelgård, så meget mere som hans hjem var deres nære naboer.

Men først måtte hun jo ud at tjene for at lære noget mere af det, der forventedes af en god kone dengang, hvis hun skulle kunne klare en husholdning. På de tider kunne man ikke gå i supermarkeder for at købe alting færdiglavet lige til at smide på bordet. Nej, alting skulle en kone kunne selv, slagte, salte, bage, sy, spinde og strikke, alt skulle de kunne selv.

Først kom hun til Egerisgård. Det var en hr. Tang, der ejede den dengang, men der brød hun sig ikke om at være, og der lærte hun for lidt, mente hun. Senere kom hun til Søbyhedegård til Hans Jeppesen og hustru Birthe Kirstine Sørensen, som hun forøvrigt var lidt i familie med, og det var en dygtig kone, og der lærte hun meget, og der var hun glad for at være. At hun havde lært noget der, fik vi tit at vide på den måde, at hvis der var tale om, hvordan det var mest rigtig at gøre enten dette eller hint, sagde hun altid til slut »sådan gjorde vi hos Hans Jepsens« dermed basta, sådan skulle det være, det var det rigtige.

Men altså, hun skulle jo have karlen til at gå i tøjret, og hun har selv sagt, at der var to fronter at bekæmpe, for at hun kunne få Hedevard. Dels var der moderen, som ikke var rigtig tilfreds med hendes valg af mand. For der var ikke rigtig skillinger i »Fuglsang«. Desuden gik der så mange rygter om de

bataljer, han var indblandet i, når han var i Skive. Han var for voldsom, mente moderen. Desuden var der jo fyren selv. Han var ikke særlig forhippet på at blive gift. Han syntes at være tilfreds med det liv, han førte, sådan foreløbig.

Dog, jeg fandt da på råd til at overvinde alle vanskeligheder, sagde mor. Så det endte med, at begge hold bøjede sig.

Hedevard skulle blive i Gammelgård til november dette år, men disse måneder arbejdede han også på Gammelgårds Mølle, som også var en af de ting, Frederik Nielsen var med i.

Fra 1. november 1888 blev de bestyrere på en gård i Dommerby, som dengang blev kaldt »aktiegården«, fordi flere fremtrædende mænd på egnen ejede den i fællesskab, og blandt dem var også Frederik Nielsen i Gammelgård. Det har nok været på hans foranledning, at Hedevard og Kirstine fik pladsen.

Men altså, den 1. november 1888 flyttede de unge ægtefolk til Dommerby med alt, hvad de ejede af ting og sager. Det har vist ikke været det helt store flyttelæs, de har haft med, sandsynligvis ikke mere end de kunne bære på deres ryg. Det var jo en gammel gård, de flyttede ind i, og alt, hvad de havde brug for, såsom bord og bæk var fast inventar, ligeså alkoverne. Så i realiteten var der jo kun brug for lidt sengetøj og gangtøj. Halmen til madras var jo i gården, gardiner og den slags overflødige ting brugtes ikke i småfolks bolig, så det har bestemt ikke været store sager, de har bragt med sig hin 1. november.

Det var med i lønftalen, at de måtte holde ko og gris på gården, som skulle have føden af gårdens avl. Så der blev omgående anskaffet sådanne, og det var påkrævet. For der var udsigt til, at det råd, mor fandt på for at få Hedevard, snart ville resultere i, at der blev en mund mere at mætte, men forøvrigt skulle de jo også selv have mad hver dag. Og den gang spistes der jo meget mælkemad, grød og vælling i mange variationer og flere gange om dagen, så en ko var man nødt til at have. Det ventede nye familiemedlem blev

Maren Kirstine Jørgensen f. 24. november 1888 i Dommerby.

Der har nok ikke været tid til lang barselsleje for mor efter

Ungkarl Hedevard Jørgensen f. 16. april 1861 i «Fuglsang» Skive Mark, søn af boelsmand og tømrer Morten Jørgensen og hustru Maren Villadsdatter dersteds, og pigen Kirstine Pedersen f. 21. december 1868 i Halskov, Højslev S, datter af boelsmand Christen Pedersen og hustru Anne Marie Nielsdatter, dersteds, nu Glattrup, gift den 29. juni 1888 i Skive kirke. Forlovere: Tømrer Morten Jørgensen Skive M. og gårdejer Christen Pedersen, i Glattrup. Hedevard var 27 år gammel og Kirstine var 19 år gammel.

denne første fødsel. De var jo unge og arbejdsgerrige begge to. Så det var bare med at tage fat igen hurtigst muligt.

Selv om det var ved vintertide, var der alligevel meget, der skulle gøres. Når dyrene og andet dagligt arbejde var fra hånden, var der jo plejlen at tage hånd om. I en sådan gård må der jo have været en del korn at tærskes. Og kender jeg ellers Hedevard ret, så ville han selv gøre det hele. Han ville selv tjene alle pengene. Det kunne da aldrig gå an at tage nogen til hjælp. Så hellere tage natten med i loen. Også mor har nok tilbragt det meste af sin tid udendørs i stald og lade om vinteren og i marken om sommeren.

Indendørs var der ikke så meget at gøre, hvis man ikke lige netop ville gå inde. Lerstampede gulve skulle ikke vaskes, kun fejes og strøs med lidt frisk sand engang imellem. De spiste af samme fad og drak af samme krus, hvis ikke de spiste lige fra gryden eller panden, hvorved der heller ikke blev den helt store opvask. Maden var mest grydemad, hvor der blev tilberedt for et par dage ad gangen. Så alt i alt blev der en hel del tid til udendørs arbejde for husmoderen også. Trods det hårde slid blev der da også tid til andre fornøjelser, så hen på året 1889 blev det klart, at der kunne ventes yderligere familieførøgelse. Der blev anskaffet en ko mere, så de kunne have mælk hele året rundt. Der skulle jo også klæder til, så besætningen blev forøget med et par får også. Nu havde de to køer, to grise, to får og om lidt også to børn, hvis Gud ville. Så de var ved at være holdne folk.

Anne Marie Jørgensen, f. 1. februar 1890 i Dommerby.

Hen på sommeren 1890 blev gården i Dommerby solgt til Ole Husted, som ejede og beboede gården i al den tid, jeg kan huske. Det var nok en streg i regningen for Hedevarð. Nu gik det jo lige så godt. Men han måtte bide skuffelsen i sig, og Hedevarð og Kirstine flyttede hjem til »Fuglsang« til Morten og Maren med henblik på, at de skulle overtage hjemmet efter de to gamle, når den tid kom. Det viste sig dog hurtigt, at de to par ikke kunne enes om fordelingen af indtægter og udgifter, så de unge flyttede ud i et lille, gammelt hus langt ude i heden.

Om grunden til, at de skiltes, sagde far altid, at det var, fordi han skulle klare udgifterne, og de gamle ville have indtægterne. Men med det kendskab jeg har til fars sindelag, er jeg mest tilbøjelig til at mene, at der har været skyld på begge sider. Hans tålmodighed rakte ialtfald ikke ret langt. Alligevel tror jeg, at det nagede ham, at det ikke blev hjemmet i »Fuglsang«, der kom til at danne rammen om hans liv og virke.

Ude i det lille hus på heden var der ikke plads til dyrene, som han havde fået anskaffet, mens de var i Dommerby. Så han lejede sig ind med besætningen i noget, de kaldte »Paradis«, mens han så tiden an.

Nu måtte han ud i dagleje, og sommeren 1891 præsterede han et kæmpearbejde, som ikke er enhver beskåret at gøre ham efter, men som han heller ikke glemte at prale af, når lejlighed gaves.

Dette år blev der foretaget en uddybning af sejlrenden ind til Skive Havn, og der fik han arbejde med at kaste mudder fra prammene og ind på land til opfyldning. De var to mand om arbejdet, som blev udført på akkord, men selvfølgelig varede det ikke ret længe, før han blev gal på makkeren, fordi denne efter hans menig bestilte for lidt. Der skulle tjenes flere penge.

Hedevard klagede så til formanden og forlangte at få en anden makker, men det viste sig, at ingen andre brød sig om at arbejde sammen med den tovlige skid, hvorfor han bad om at få en større skovl. Så ville han gøre det alene. Det gik formanden med til, og da han nu havde fået sin vilje, var det jo bare med at leve op til, hvad han havde sagt, ellers ville han jo være blevet ubehjælpelig til grin. Jeg tænker ikke, han var særlig afholdt af kammeraterne, så det ville have glædet dem i deres sjæls inderste, hvis han var gået bet. Der stod han så i de sommermåneder og udførte to mands arbejde hver dag i tolv timer i ugens seks dage. Efter min mening et godt stykke arbejde, og de fleste ville nok mene, at det kunne være nok. Men omforladelse, sådan mente Hedevard ikke, nej, i høslæt tog han akkord på at slå græs i den nylig udtørrede Tastum sø, hvor der var store arealer, der stadigvæk skulle slås med le, og høet bæres derfra.

Hver aften, når arbejdet på havnen var slut, gik han direkte til Søvang, hvor han brugte leen, til det blev mørkt, hvorefter han lagde sig i høet, til det blev lyst igen, hvorefter han kilede på med leen, til det blev tid at gå, så han kunne nå havnen til arbejdstids begyndelse. Maden bragte mor ud til ham i søen eller på havnen, så han ikke skulle spille tiden med at gå hjem efter den. At det var rigtigt, at det gik sådan til, ved jeg fra folk, der var gamle, da jeg var ung. Der var mange, der vidste besked med dette, og det er forståeligt, at der var stolthed i stemmen, når han berettede om denne sommers arbejde. Det er klart, at når far arbejdede på den måde, kom mor heller ikke

til at ligge på den lade side, idet både dyr og børnenes pasning var overladt til hende. Og det kunne jo godt give lidt besvær, når de boede ét sted, og havde dyrene et andet sted. Der var da ialtfald over en kilometer mellem de to steder, måske to, og disse ture foregik jo til fods. Hverken far eller mor fik nogensinde lært at cykle. Når hun så ydermere skulle foretage de lange ture med mad til far, har hun bestemt haft nok at se til. Yderligere havde hun lige før høslet født deres tredje barn, nemlig

Kristen Jacob Jørgensen f. 7. juni 1891 på Skive Mark.

Der måtte jo ikke gerne gå svind i skillingerne, der var indtjent i sommerens løb, så da sæsonarbejdet var slut om efteråret 1891, fik far daglejerarbejde hos Frederik Nielsen i Gammalgård, der som altid var villig til at tage Hedevard i arbejde. Og senere om vinteren stod han dagen lang i laden og svang plejlen for 50 øre om dagen + middagsmaden. Det gav ikke nogen særlig kapitalforøgelse, men de holdt sammen på det, de havde. For Hedevard og Kirstine var det ikke fremtiden at være arbejdsmand. Vejen frem, måtte for dem være at få deres eget landbrug, men hvordan det skulle lade sig gøre med de midler de havde til rådighed, var ikke let at se.

I den sidste halvdel af 1800-tallet skete der jo en del her på egnen, der skulle få skelsættende betydning for egnens beboere. Deriblandt også det par, dette her handler om, hvorfor jeg lige vil resumere lidt af det vigtigste, der skete.

Den 17. oktober 1864 blev jernbanen mellem Viborg og Skive åbnet for trafik, og strækningen Skive-Struer året efter den 17. november 1865, efter en del forsinkelser på grund af krigen 1864. I årene 1868-69 blev havnen anlagt, og i 1887 havde en kreds af byens borgere fået oprettet et telefonanlæg, først for selve byen, og derefter til nabobyerne og enkelte abonnenter i oplandet. Dette telefonsystem blev i 1896 overtaget af Jydsk-Telefonaktieselskab. I firserne var den store Tastum Sø blevet udtørret og den 1. oktober 1880 startede Skive Folkeblad, som forøvrigt blev trykt og udgivet af fars fætter, Jørgen Ingvard Marius Jensen, der var søn af arbejds-

mand David Jensen og hustru, Johanne Jørgensdatter i Sønderbyen.

Det var nu ikke Marius Jensens indsats, der kom til at få den store betydning for egnen, men derimod de vågne unge mænd, der skrev i dette blad, i særdeleshed den unge gårdejer fra Vinde Vestergård, Carl Hansen, der i 90-erne begyndte at føre pennen i Skive Folkeblad, og senere blev dets redaktør.

Carl Hansen gik stærkt ind for husmands- og andelsbevægelserne, og da han var en gudbenådet skribent, der troede på alt det, han skrev om, forstod han derved at vække folk af deres dvale, så de begyndte at tænke over egen situation. Der er ingen tvivl om, at det fik stor betydning for den underkuede husmands- og arbejderstand, deriblandt Hedevarð og Kirstine.

Hertil kommer, at den enlige socialist ude på hedemarken, som folk, også de fattige forslidte arbejdere så ned på, og foragteligt kaldte »Bolchevikken« og helst ikke ville ses sammen med offentligt, efterhånden var blevet til flere, og de var blevet indgivet mod til at begynde at bekende kulør af den endnu mere begavede skribent fra Aakjær i Fly, der som ingen anden kunne udmale den uhyggelige nød og elendighed, der var dagligdagen i de små hjem på landet som i byerne samt blandt tyende begge steder.

Det er selvfølgelig Jeppe Aakjær jeg tænker på. Han skrev meget i aviserne om disse emner. Det var jo der, han bedst kunne få folk i tale. Men tit var hans artikler for skrappe, selv for Carl Hansen, så han nægtede at optage dem i bladet. Hans digte og bøger var der nok ikke mange fattigfolk, der læste. Der var ikke mange, der beskæftigede sig med læsning i de kredse, men aviserne kunne de da af og til få et lille kig i.

Da far var noget af en rebel, tog han godt til sig af disse nye ideer og meninger, og der er ingen tvivl om, at det fik stor indflydelse på hans liv og virke.

Venstrebrønder var vel i det store og hele ikke meget for disse nye ideer, der jo uvægerligt ville begrænse deres magt og indflydelse. Så de bekæmpede de nye ideer med næb og kløer, og med ikke ringe held. Men noget var der dog, der fandt nåde for deres vrangvillige øjne, og det var udstykning. Vel at mærke

udstykning af de jorder, der var så dårlige, at de ikke selv gad spille arbejde på dem. Udstykning af den slags, i særdeleshed hederne, var jo noget, der kunne være til deres fordel. Så det var de med på.

Således forholdt det sig også med gårdejer Klemmen Kristensen i Vinkel. Denne Klemmen Kristensen, der var tømrer af profession, og derfor nok var godt kendt med Morten Jørgensen på hedemarken, var kommet til Vinkel fra Estvad, og blevet gift med gårdejer Johan Pedersens eneste datter, eller barn, Inger Marie Johansdatter. Han overtog gården efter svigerfaderen, og i 1888 flyttede han den op på det høje land fra sin hidtidige plads nede ved vejen, og kaldte den »Nygård«. Gammel Klæmer, som han kaldtes i daglig tale, var en dygtig mand og en hård slider, der helst skulle have noget at rive i hele tiden, så da han var færdig med at bygge sin gård op, syntes han, at han passende kunne bygge en ejendom ude på det stykke hede, han havde ude ved Skinnersmose, og som han ingen brug havde for selv.

Som sagt, så gjort. Han fik sine karle holdt i arbejde og sine heste udnyttet ved at pløje en del af de 23 tdr. land, der var i parcellen, og i 1891 fik han så gravet brønd derude og opført et hus på 24×11 alen til både mennesker og dyr, samt fik gravet en dyngge mergel op af mergelgraven i Vinkel til brug for den eventuelle køber og endelig tilsået 4 tdr. land med rug. Og dermed var stedet klar til salg.

Huset var ellers fornemt indrettet, med en forgang på 2×5 alen, et kammer i forlængelse af forgangen, også på 2×5 alen. En stue på sydsiden var på 5×5 alen, og et sovekammer mod nord på 5×5 alen. Der var ingen alkover. Det var man gået fra. Et mindre rum var køkken, også på sydsiden, og deroverfor på nordsiden fandtes den store bageovn. Næst efter mod øst var der en lille bagindgang, og i forlængelse af den et spisekammer, og resten af sydsiden af huset var så til dyrene. På nordsiden lå en lille tærskelo. Eventuel avl skulle være på loftet eller udenfor i stakke, hvis det skulle lykkes for de kommende ejere at avle noget på den rå umerglede hedejord. Huset var ellers fornemt udstyret med bræddegulv i stue og sovekammer, gule klinker

fra teglværket i køkken og gange, jo, det var sager for folk, der aldrig havde kendt andet end lerstampede gulve. Der er ingen tvivl om andet, end at Kirstine har været henrykt for sin nye herskabelige beboelse. Når der var bygget så overdådigt derude på heden, skyldes det sikkert for en stor del Inger Marie Johansdatter, der var en rar og varmhjertet kvinde, og som har tænkt, at den unge kone, der skulle derud, skulle have noget at glædes ved. Det kunne blive træls nok endda.

Nu skulle herlighederne jo sælges, og der kom han så i forbindelse med Hedevard Jørgensen fra Skive Hedemark. Om de har kendt hinanden forud, ved jeg ikke, men det er da muligt, da Klemmen kom fra Estvad. Måske har Morten og Klemmen haft noget med hinanden at gøre indenfor faget, men mest troligt er det, at også Frederik Nielsen i Gammelgård har haft en finger med i spillet.

Men altså, der kom handel i stand på den måde, at far skulle give 6000 kr. for herlighederne, som er beskrevet plus en dyngemergel henliggende opgravet fra mergelgraven i Vinkel.

Den 9. maj 1892 flyttede Hedevard og Kirstine så deres habengut til deres nye domicil på Vinkel Hede, hvor de skulle komme til at udføre deres livsværk, hvad de ingenlunde kunne være sikker på den dag i maj 1892. Med sig havde de to køer, to grise, et kobbelfår foruden tre børn, hvoraf den ældste var 3½ år. Køerne var spændt for vognen, hvorpå de havde deres få ejendele, samt en sæk kartofler, en skæppe boghvede, en gammel svingplov og en gammel harve, samt børn og grise. Desuden det vigtigste møbel af alle, en vugge. Fårene måtte pænt spadserere bagefter vognen og allerbagest gik mor og genede på. Far gik ved siden af vognen og kørte, køerne skulle ikke slæbe på det, der selv kunne gå, og så kunne han bekvemt lægge en hånd på kæpstokken og skubbe lidt på til hjælp for køerne. Jeg ville gerne have set denne ekvipage stride sig frem ad den sandede og vringede, dybsporede vej, der dengang var alfarvej til Skinnersmose, men særlig ville jeg gerne have kendt deres følelser ved det, de her havde givet sig i kast med, og som var et vovestykke, selvom de ingenlunde var ukendte med betingelserne på heden. Men en ting ved jeg for vist; mor har

været sjæleglad for beboelsen, det kunne ikke være anderledes. Hun kom jo fra det gamle sulehus, der dengang endnu stod i Glattrup. Og så kunne et sådant nyt rødstenshus med det eftertragtede bræddegulv nok få et ungt kvindehjerter til at bæve i fryd.

Men foreløbig blev der ikke megen tid til at glædes ved denne herlighed. Det var på høje tid at få sået lidt turnips og boghvede, lagt nogle kartofler og så få gravet nogle tørv til vinterbrug. Denne første sommer blev der udelukkende fyret med lyng og pors, men det var der også nok af i mosen. Der var ingen, der tog sig af, om de plukkede lyng på skifter, som tilhørte andre. I den retning kunne de næsten gøre, som de ville, men tørvene gravede de selvfølgelig i deres egen mose-skifte. Af varmekilder var der et åbent ildsted i køkkenet samt en kogekakkelovn i flere etager af den slags, der stod i de fleste andre hjem, hvor der kunne koges i det nederste rum. Det mellemste brugtes til at holde maden varm, og foroven kunne der koges vand. Efter det første år fik de anskaffet sig en komfurplade til at lægge over ildstedet, så det næsten var et rigtigt komfur, og den brugte de så længe, at jeg kan huske, den blev skiftet ud med et rigtigt komfur.

I løbet af denne sommer fik far kørt den dyng mærgel hjem, der var købt med stedet, og der blev til at mergle 4 tdr. land. Men så var der jo tyve tilbage, som måtte vente til senere. I mangel af heste brugte han køerne som trækdyr, og når vi spurgte, om ikke de gik fra mælken ved alt det arbejde – de blev selvfølgelig også brugt til pløjning og harvning – sagde han nej. Tværtimod gav de mere mælk. Det lyder jo underligt, men må jo nok skyldes, at de blev fodret lidt kraftigere, end de ellers ville være blevet. Dertil kommer, at han har været god ved dem under arbejdet, lettet dem så meget, han kunne, for trods dette, at han var hård ved sig selv, var han altid øm over dyrene. Der havde hans tålmodighed næsten ingen grænser.

Samtidig måtte han jo også ud i dagleje for at skaffe lidt kontanter. For selv om de var aldrig så sparsommelige og nøjsomme, så skulle der jo lidt kontanter til til de daglige fornødenheder. Af egen produktion havde de jo kun mælken

denne første sommer.

Blandt de gamle Vinkelboere var der ellers ikke megen tiltro til, at det ville lykkes for de unge mennesker, der var kommet derud på gammel Klæmers hede at klare sig ret længe, og gårdmandskonerne snakkede da også højlydt om, at det sølle nøj, gammel Klæmer havde fået derud, såmænd snart ville komme til at ligge sognet til byrde. Derom var der ikke den mindste tvivl. Det var for dem, der sad på gammel veldrevet jord, ikke let at fatte, at det skulle kunne lade sig gøre at friste livet ret længe på den rå hedejord. Desværre var Hedevard ikke helt færdig med sine vilde streger, og når mor var mest fortvivlet over, som hun syntes, deres håbløse situation, satte hun sine mindste børn i møgbøren, og trillede ned til Inger Marie Johansdatter i Nygård, der kunne hun hente trøst og nyt mod til at holde ud, sagde hun. Inger Marie havde evnen til at kunne indgive nyt mod og kraft til dem, der var trætte og ulykkelige, og mor elskede hende.

Men mor og far sled videre. De havde fået deres ønske om at sidde på egen jord opfyldt, og de ville ikke lade sig gå på af ilde spådomme, så i det daglige tog de fat med voldsom energi og arbejdslyst. Det havde dog næppe gået så godt, hvis der ikke samme sommer var blevet opført et andelsmejeri ved Højslev St., som startede sin virksomhed den 1. november 1892. Der fik far overdraget at bringe mælken til fra Vinkel By og Overmark. Om han havde haft noget sådant i tankerne, da han købte ejendommen er troligt, men ikke sikkert. Da han nu skulle køre mælk til mejeriet, var han nødt til at have en hest, og en sådan blev indkøbt for 35 kr., og de penge havde han at kunne betale kontant. Men det viste sig hurtigt, at han havde gæbt for højt. Der var for langt at køre. Det blev alt for langt op ad dagen, før han nåede mejeriet, så enten skulle han afstå den ene tur, eller også måtte han have en hest mere. De valgte det sidste, og så blev der købt en hest mere, men denne gang på en veksels, og det var jo en kilden sag. Nu måtte mor så afsted om morgenen for at samle mælken i overmarken, mens far samlede i Vinkel By. De mødtes ved vejgaflen, hvor Vinkelvej og Vasehøjvej mødtes, og der fik far så mors mælk over på sin

vogn, og så kunne mor køre hjem til børn og dyr. På denne måde klarede de det i nogle år, indtil der blev så megen mælk, at turene blev delt. På hjemturen var der jo tid nok, da kunne han godt køre rundt på hele turen med returnmælken.

Det medførte meget ekstra arbejde for mor, og desuden var der jo det med den veksler, at det medførte evig uro. Veksler var ikke noget de var på hat med derude på heden.

Når far skulle over hele Vinkel By og Overmarken med returnmælken, blev det langt op ad dagen, før han nåede hjem, og da han hurtigt, for at skaffe sig kontanter kom ind på at lade sig leje ud til forefaldende kørsel, er det jo let at forstå, at alt arbejdet derhjemme kom til at hvile næsten udelukkende på mor, både ude og inde, både i mark og stald.

Hvordan hun egentlig kunne få tid til at føde børn, er mig lidt af en gåde, men det kunne hun. Den fødsel, som nu forestod, var noget særligt for hende, idet hun skulle føde i deres eget hjem, og desuden havde svigerfar, Morten Jørgensen, lavet en seng til hende, så hun var fri for at føde i den kasse, far selv havde sømmet sammen, og som hidindtil havde været deres sovested. Så det var ikke sært, at det denne gang var anderledes end ved de tidligere fødsler. Det blev en pige denne gang.

Helvig Jørgine Jørgensen f. 22. april 1893 på Vinkel Hede.

Mens dette stod på, og vel også en tid før og efter, havde de en karl fra Skive til at køre mors mælketur, Micale Christensen, men ham skulle de jo nødtigt ofre penge på længere end højst nødvendigt, så så snart mor på nogen måde kunne, måtte hun afsted med mælkevognen igen.

Dengang skulle alt arbejde gøres med hånden, ialtfald ude hos os. Den eneste maskine, vi havde, var en skærekiste, hvis man ellers kan kalde et sådant redskab for en maskine. Det var le, fork, rive, skovl, greb og spade der blev anvendt udendørs, men også indendørs var det småt med redskaber. Hø groede der ikke noget af på heden, der var lidt nok til græsning, men så købte de græs på roden på Søvang, og der købte de det, der var sværest at bjerge, for det var det billigste. Men til gengæld krævede det jo meget arbejde. Det skulle slås med le, bæres et

langt stykke til nogenlunde fast vej, køres hjem, spredes ud på marken derhjemme til tørring og vejring, jo, det var et kæmpearbejde, som nok kunne kræve mange sene dagtimer. Den smule korn, de kunne avle på den rå hedejord, skulle jo også høstes med le, og selv om der var langt mellem stråene, tog det jo alligevel sin tid.

Helligdage var ikke noget, man kendte til. Mælketurene skulle jo køres alligevel, både hellig og søgn, undtagen juledag, påskedag og pinsedag, og på disse dage var der jo meget, der trængte til at blive gjort derhjemme.

I 16 år kørte far mælk til Højslev Mejeri, og i alle disse år kan man gå ud fra, at han ikke en eneste gang havde en hel søndag fri, og mor ikke heller. Man kan jo sige, at det var en slavetilværelse, de førte, men for dem var det ikke tvang, det var jo deres eget de arbejdede med. De kunne tage en pause, når det passede dem. Der var tid til at snakke med enhver, hvis vej faldt forbi. Det var godt nok ikke mange, men der var også tid til samkvem med naboerne, meget endda, og til at besøge familie, når anledning gaves.

Således har jeg hørt, at far og hans bror Søren Peder engang var gået til Skræ for at besøge Ingvard Jørgensen der. De var gået hjemmefra tidlig om morgenen, (når far sagde tidlig, har det nok været ved 3-tiden, vil jeg tro) og de var gået over Stoholm, Mønsted, Grønhøj og Frederiks til Skræ, og samme vej tilbage om aftenen. En ordentlig tur, selvom de kom forbi tre kroer undervejs, og som de selvfølgelig ikke var gået forbi uden at se indenfor, for det kunne man ikke forsvare. Søren Peder gik træt på hjemvejen og blev hos nogle bekendte i Svøvsø, men far fortsatte. Han skulle jo afsted med mælkevo-
gen dagen efter, og han nåede det også, selv om han ikke kom i seng den nat. Jeg kan huske at han, når de var sammen, gerne ville drille Søren Peder med, at han var et sølle skravl, der ikke kunne holde til en lille spadseretur, hvad denne absolut ikke brød sig om at høre. Det var jo også en lille tur på ca. 80 km indenfor et døgn. For os meget. For den tids mennesker ikke noget uhørt. De var vant til at gå langt.

Nok skulle der arbejdes mange timer den gang, men det var

ikke stressende. Jagten på statussymboler var ikke blevet intensiveret, som den er i dag, og der kunne også blive tid til lidt kortspil engang imellem, endda med et par små sorte til. Og det bringer en hændelse, jeg har hørt fra dem begge, i erindring.

En aften var der kommet nogle naboer på besøg for at få et lille slag kort med Hedevard. Det var Johan Heexier i Sumborggård, Frederik Christensen, som var en af vore nærmeste naboer, samt Jesper Jensen i Vinkel. Ingen af de gutter sagde nej til en dram, når lejlighed bød sig, så flasken kom på bordet sammen med kortene. Da de havde fået kaffe, gik mor i seng. Hun var aldrig meget for det spillet kort og brød sig ikke om at sidde og se på. Desværre var far i uheld, og da der aldrig var særlig mange penge i vort hjem dengang, varede det ikke længe, før han måtte begynde at lirke ved en lille sum, de havde gemt i skabet i sovekammeret, lagt fra til en veksler, der skulle betales nogle dage efter. Mor lå i sengen og hørte, hver gang han var inde efter forstærkninger, men selv om hun gruede for, hvordan det skulle gå med vekslens, turde hun ikke sige noget, for han var ikke god at give sig i kast med, når der var fluer i hovedet, og han samtidig havde uheld i kortene. Så hun tav. Ud på natten var der ikke flere penge i skabet, og så mistede gubberne interessen for at spille videre, og ville ad hjemmen til.

Nu var gode råd dyre, og han bad dem så mindelig, (sagde han selv), om de ikke ville låne ham penge til den her veksler. Men de var overmodige på grund af deres held, og afslog det. Så blev han tosset, og lod dem vide, at de måtte hellere end gerne gå, jo før jo bedre, men pengene skulle ialtfald forblive her hos ham, og ville de ikke det, skulle det komme an på, hvem der var den stærkeste. Kort sagt, han agtede at tage dem med magt, for vekslens skulle betales, koste hvad det ville. De blev selvfølgelig godt knotte over en sådan behandling fra værtens side, men Frederik og Jesper var ældre folk, og Johan har nok ikke haft lyst til at drive det så vidt. Han var ellers en kraftig mand, som nok kunne være blevet en hård nød for Hedevard at knække, så enden på visen blev, at de lagde pengene, han skulle bruge til den famøse veksler, og så kunne de gå frit ud af døren.

Der var jo ikke noget at sige til, om de var blevet for alvor fornærmet på ham for denne spøg, men det skulle vise sig slet ikke at være så alvorlig med det. Far var jo noget flov, da han dagen efter kom med mælkevognen, og havde lidt svært ved at belægge sine ord til undskyldning, men det gik da. Frederik og Johan var på mors tur, så der fik han udsættelse, til han kom tilbage fra mejeriet. Men Jesper måtte han jo bede om undskyldning straks om morgenen, og det viste sig, at han ikke var alvorlig vred, så det gik såmænd nemt nok. Han havde regnet med, at Johan ville være den værste at komme overens med, så da han nærmede sig Sumborggård på hjemturen, bad han til, at Johan ikke måtte være i nærheden, så han kunne få dette møde udsat lidt. Dette håb gik dog ikke i opfyldelse, for Johan stod ude i gården og ventede på ham. Far sagde, at han spekulerede som en rasende på, hvad han skulle sige til undskyldning, uden dog at finde på noget. Men så snart han var i hold sagde Johan: »Du er faneme en flab, Hedevard«, hvortil far repliserede: »Ja, det passer surrentægtme, Johan«. Men så grinede Johan og sagde: »Følg du nu med ind å fo en dram, de trænger do ves til«. Og da de havde fået den, sagde Johan til far: »Nu er det her så glemt fra mi si av«, og far sagde: »Osse fra min«, og så blev der aldrig talt mere om den ting, og de blev ved at være venner, til Johan solgte gården og flyttede væk. Selvfølgelig, far betalte sin gæld, så snart han kunne. Frederik har jeg ikke nogen mindelse om, hvordan det gik med, men det har nok været det samme.

Tiden gik jo med slid og slæb, og en skønne dag skulle mor i sengen igen, og det blev

Morten Jørgensen, f. 25. maj 1895 på Vinkel Hede.

Morten blev båret til dåben af mors skytsengel Inger Marie Johansdatter i Vinkel Nygård, og det var på tide, idet hun døde året efter til stor sorg for vor mor.

Også fars broder Ingvard var mellem fadderne, og han boede i Tørring. Og man kan vist roligt gå ud fra, at han har gået den lange vej fra Tørring til Vinkel, bare for at være fadder ved denne barnedåb. Det var jo faderen, Morten Jørgensen i Fugl-

sang, der skulle hædres, så det krævede deltagelse af så mange som muligt af slægten.

Men ellers gik livet sin gang med meget arbejde og lidt, meget lidt fremgang, udover at der med jævne mellemrum kom et barn mere, og den næste i rækken var en pige, som blev døbt

Inger Marie Jørgensen f. 10. marts 1897 på Vinkel Hede.

Når dette barn blev kaldt Inger Marie, kan det jo være efter fars bedstemor, Inger Marie Jensdatter i »Fuglsang«, men jeg er nærmere ved at tro, at det var Inger Marie Johansdatter i Vinkel, der var tænkt på, fordi hun havde så høj en stjerne hos både far og mor, og det var da også hendes datter, Inger Cathrine Kristensen i Vinkel, der bar hende til dåben. Hun blev senere kone i Maigård, gift med Jacob Jacobsen dersteds, og de blev ved at have tilknytning til hende hele livet.

Dette barn døde, da hun var 1 år og 8 måneder gammel den 17. november 1899, begravet den 24. november s.å. Det gik far hårdt på, da hun blev syg og døde. Han var meget tynget af dette, og jeg, der to gange har prøvet at stå ved et døende barns leje, forstår ham fuldkommen, forstår den følelse af desperat magtesløshed, der griber en i en sådan situation, når man ser sit syge barn glide fra en, lige meget hvad man gør. Man er villig til hvad som helst, bare man kan redde det, og far gjorde det, at han gik den lange vej til den kloge kone i Vindblæs for at søge råd hos hende. Hun var på den tid kendt over det meste af Jylland for sin dygtighed. Lægerne havde man ikke så forfærdelig megen tiltro til, når det virkelig kneb. Denne tur fra Vinkel til Vindblæs, som dog immervæk er på en ca. 60 km hver vej, eller ialt 115-120 km, tog han i et stræk, kun med et par timers hvil i Vindblæs, mens konen tænkte over tingene. Det var en kraftpræstation, selvom folk dengang var vant til at gå lange strækninger. Men som han senere sagde, angsten for lille Inger Maries liv drev ham fremad, så han ikke mærkede trætheden før bagefter. Også dette forstår jeg. Jeg ville have gjort det samme, hvis det havde forelagt.

Men livet går videre, og næste år kom der igen en pige, som selvfølgelig også blev kaldt

Inger Marie Jørgensen f. 7. april 1899 på Vinkel Hede.

Da far og mor i 1892 købte ejendommen på Vinkel Hede, var benævnelsen helt rigtig. Der var masser af hede rundt omkring. Men mod øst og vest grænsede deres parcel til opdyrket land. Mod øst til Vinkelplet, der har været en oase i heden lige fra Arilds tid, men som da allerede havde været delt i fire siden 1836, hvoraf deres jord grænsede til den mindste af disse fire, nemlig Peder Pedersen Østers ejendom. Mod vest havde vi skel til Frederik Christensen marker, og mod nord til Niels Christian Nielsens jord, hvor det meste imidlertid lå udyrket hen. Mod syd havde vi Skinnersmose, som var delt i en mængde forskellige lodder, som for det meste tilhørte Vinkel-gårdene. Mod nordøst strakte heden sig så langt, vi kunne se ud efter Ørum til, kun brudt af Lars Jensens hvide ejendom helt ud på Stensbjerge, og mod sydvest strakte heden sig helt op til Korsbakken, med Alfred Posts ejendom midt i.

Når det i kirkebogen betegnes som Vinkel Hede der, hvor vi boede, var det altså ikke helt ubegrundet. I dag kan man jo ikke få øje på den allermindste tot lyng nogen steder, så nu ville navnet jo forekomme misvisende. Allerede da jeg blev døbt, blev stedet da også betegnet Vinkel Mark. Men som sagt, da far og mor kom derud var der hede allevegne, der var ikke plantet et eneste træ nogen steder nærmere end Christen Vestergaards, hvorfor vinden havde frit slag, så det har nok ikke været bare storhed, når de allerede den første vinter fik plantet en række graner op forbi husets vesterende, men i så stor afstand, at der kunne blive plads til en køkkenhave senere, når der blev lidt læ.

Det var mest fattige mennesker, der boede på heden, fattige, men selvhjulpne, og der var ingen, der behøvede at henvende sig til det frygtede fattigvæsen. De fik lov at dø hjemme i deres egne senge, og det betragtedes jo dengang som et stort plus. For at få lov til dette udstod de gerne store afsavn, sult og nød var ikke nær så afskrækkende som dette at komme på sognet og få betegnelsen »fattiglem« heftet på sig. Mange af dem levede for at sige det mildt, meget spartansk for at undgå denne nedværdigelse. Hvis de først havde meldt sig til offentlig hjælp,

var de færdige. Det kom de aldrig ud af igen.

Hjemme hos os var det jo sådan, at det mindste, der gik til spille, kunne få far til at fare i flindt og komme med de frygteligste spådomme om dette afskrækkende væsen. F.eks.: »Du vil da også have os på sognet«, eller »Vi ender sgu da på fattiggården på den måde«, og videre i den dur. Jo, det var en trussel mod deres ære og værdighed, som de altid havde for øje, og som drev dem til at slide og slæbe evig og altid. Var de trætte og udasede kunne denne frygtelige mulighed give dem kræfter til endnu et bette nøk, drive dem til at forlænge den i forvejen lange arbejdsdag med endnu en time eller to, og det kunne få dem til at spare på sulet og i stedet sluge en portion hangrød ekstra, sy en lap mere på bukserne, tage træskoene under armen og i stedet slide på fodsålerne. Jo, denne angst og ærekærhed kunne drive dem til meget. Men det skal de nu ikke lastes for, tværtimod.

I det første år af det nye århundrede kom der ny familieforgøelse, nemlig

Niels Kr. Peder Jørgensen f. 22. januar 1901 på Vinkel Hede.

Vores nærmeste naboer mod nord var som sagt Niels Christian Nielsen, i daglig tale kaldt Kræn Jokum, hvorfor hans hustru Maren Pedersen selvfølgelig blev kaldt Ma Jokum. Hvorfra de navne kom, ved jeg ikke, men også hans brødre havde dette tilnavn. Kræn Jokum og Ma Jokum var kommet på heden syv år før far og mor, og ejendommen, de havde, var opført i 1883 af Thomas Madsen i Vinkel Vestergård. Den var altså kun ni år ældre end vores ejendom, men så meget ældre ud, fordi den var opført af gammelt materiale.

Kræn Jokum var en undersætsig mand med fuldskæg, som de fleste andre på de tider. Han havde et dårligt ben, hvorfor han haltede lidt, når han gik. Om et dyr eller menneske, der haltede, sagde man, at det var krevl, altså var Kræn Jokum en lille krevl mand, af hvem det ikke forventedes, at han kunne arbejde synderligt, hvad han da heller ikke gjorde, ialtfald ikke hvad angik ejendommens drift, hvorfor lyngen næsten groede ind ad døren. Ma Jokum var en kraftig kvinde, og det var

absolut hende, der regerede der i huset.

Ejendommens jordtilliggende var nogenlunde det samme som hos os, men hvor utroligt det end lyder, var huset meget mindre. Hele herligheden var vel 8×18 alen under tag til både mennesker, dyr og foder. På nordsiden af våningen var der en lang stenpikket forstue på ca. $3\frac{1}{2} \times 8$ alen. På sydsiden i østerenden et kammer på 3×4 alen, dernæst stuen på 4×5 alen, med bare et lille vindue nogenlunde midt på sydvæggen. I den ende af stuen, der var nærmest kammeret, var sengen placeret, og det var bare et lavt skillerum i hele stuens bredde, fyldt op med halm, altså det derved fremkomne rum. I den anden ende af stuen var der en bæk op mod den vestre ende. Uden for den et bord, der var en plade på et par ben, der var banket fast i lergulvet, og uden for den igen en løs bæk. Derudover en halmstol ved vinduet, og en kogekakkelovn ved enden af bordet ved væggen ud mod stalden. Under bordet var der anbragt en lægte, og der havde hønsene deres nattelogi. Kogekakkelovnen var det eneste, de havde at lave mad ved, og hvad de havde af kogeredskaber, service, kar og baljer befandt i forgangen.

Gardiner var der selvfølgelig ikke, men hvad, der var jo næsten heller ingen vinduer at hænge dem for. Foruden at fungere som køkken, sove-, spise- og opholdsrum, fungerede stuen som værksted, idet Kræn Jokum og Maren tjente en del af deres føde ved at binde lyng og revlingekoste, som blev solgt til folk både på land og i by, men vel nok mest til byboerne.

Når de sad i stuen og lavede disse lyngkoste, spildtes der jo en masse brum og lyngsmuld, og da Kræn Jokum som regel sad på sengen og arbejdede, mens Maren sad på bænken, og de havde materialet imellem sig, blev der jo efterhånden samlet et lille dige af lyngsmuld og smågrene mellem sengen og bordet, og det var et eldorado for hønsene at boltre sig i på en regnvejrsdag. Særlig når Maren smed nogle kerner eller lidt madaffald deri, blev der en vældig skraben, klukken og basken med vingerne, og så blev den ellers dejlige lugt af lyng til tykt ildelugtende støv. Nok lavede de koste, men de sled dem ikke selv.

Der var ingen brønd ved huset, så al det vand, de skulle

bruge, hentede de ved et åbent vandhul nede ved vejen fra Vinkel til Vinkelplet. Når de sådan var henvist til vand fra et åbent hul, kunne det jo ikke undgås, at der fulgte lidt småkravl med af det, som lever i sådanne vandhuller. Men det kerede de sig ikke om, næsten tværtimod. Den tids mennesker anså dette som en forsikring om, at vandet ikke var giftigt, når der kunne leve sådanne småskabninger i.

I det stykke stod Kræn Jokum og Maren nu ikke alene. Blev der gravet en brønd, brugte man at sætte en tudse derved, og først når man så, at den kunne leve, ville man bruge af vandet, så var man sikker på, det ikke var skadeligt for dyr og mennesker.

Men der blev alligevel fortalt historier om, hvad der kunne være i Marens kaffe, f.eks. skulle der engang have været en tudse, der stoppede kaffekandens tud, og måtte fjernes, før folk kunne få kaffe. Jeg kan ikke indestå for rigtigheden af dette, men jeg ved, at havde det været rigtigt, ville det ingenlunde have frataget gæsterne appetitten til Marens kaffe. Når først dyret var fjernet, havde de drukket den med velbehag. Folk var ikke så sarte med den slags på de tider.

Foruden lyngkostene havde de en anden næringsvej, som bestod i at tage skindet af selvdøde dyr. Det var jo dengang et lidet agtet erhverv, men for Kræn Jokum og Maren var det et af midlerne til at holde sig fri af det frygtede fattigvæsen, som på grund af hans ret svage konstitution, der forhindrede ham i hårdt legemligt arbejde, var en stadig truende mulighed. Skindet fik de betaling for at tage af, og så fik de kødet gratis. Af dette kød lavede de pølser i mængder, som efter en god saltning i nogle store kar, de havde stående i forgangen, blev solgt i Skive.

Maren ville ikke levere sin mælk til mejeriet. Hun stolede ikke på, at det ville gå ærligt til med det nymodens kram. Hun troede, de ville snyde med vægten, som mølleren havde ord for at snyde med tolden, så det skulle hun ikke nyde noget af. Når Maren samlede mælken over flere dage, før der var nok til kærnen, blev det jo lidt surt, og når så de småklatrer smør igen skulle samles sammen over længere tid, til der blev en klump,

det kunne betale sig at gå til Skive med, forstår man jo nok, at det ikke just var lurmærket smør, Maren handlede med.

At det overhovedet kunne sælges, er ikke let at forstå, men det kunne både smørret og pølserne. Nøden blandt fattigfolk var stor i de gode, gamle dage. De fik altid udsolgt. Var der ikke andre, der ville købe, så ville de fine fruer gerne. Det var jo billigt og kunne sagtens være godt nok til tyendet.

Der var ikke nogen overdreven finhed hos Maren, for engang hun skulle køre med mor til Skive på handel skete der et lille uheld før de kom til kørende. Da Maren var kommet, og mor havde fået spændt for, satte Maren sig op på vognen med det samme, og da mor så kom i tanker om et eller andet, hun lige skulle ind efter, lod hun Maren holde tømme så længe. Hvad der så skete, er ikke godt at vide, men hesten fik da vognen vredet sammen så den væltede med Maren, og det uheldigvis lige ned i møddingen, hvorved Maren blev sovset godt til med komøg. Men da mor havde fået vognen på ret køl, børstede Maren sig lidt med en tot halm, hvorefter hun satte sig på vognen igen. Turen skulle ikke ødelægges for så lidt.

Fremgangen derude på heden var nok ikke særlig mærkbar, udover fødslerne, de kom til dem med jævne mellemrum, og den næste var

Clemmen Kristensen Jørgensen f. 16. dec. 1902 på Vinkel Hede.

Og det gentog sig igen med

Peder Jørgensen f. 5. nov. 1904 på Vinkel Mark.

Den før omtalte ejendom, hvor Frederik Christensen boede, var blevet overtaget af hans svigersøn Rudolf Clemmensen, gift med datteren Maren, og de fik en datter, Kamilla, der blev født tre uger efter Peder, den 26. november. Disse to mødre brugte nu at passe og amme hinandens børn, når den ene af dem skulle nogen steder. En absolut praktisk foranstaltning og en god måde at undgå de hyppige børnesygdomme.

To år efter så knap gjorde de den sidste kraftanstrengelse, og det blev min egen ringhed, som altså blev skrabekagen.

Johannes Jørgensen f. 25. juli 1906 på Vinkel Mark.

Så var dette løb kørt. Mor var 38 år og havde født 11 børn. Far var 45 år. For alderens skyld kunne mor jo godt have fået flere, men gjorde det altså ikke. Til min store fortrydelse blev jeg den sidste, og blev derfor kaldt »Æ Båen«, til jeg var en stor dreng, og det passede aldeles ikke herren. Af de 11 børn, mor fødte, døde kun en, og det må vist siges at være fint, da dødeligheden dengang var ret stor mellem småbørn. Årsagen, ja, den kan der jo kun gisnes om. Måske den meget spartanske kost, vi fik, hvem ved. Men luften var jo ikke forurenset af alskens giftige gasarter, men det var jo ens for alle. Kosten, vi fik, bestod mest af kogt skummetmælk med rugbrødsterninger i, de såkaldte dykænder, som sammen med kartofler og sovs med meget små flæsketerninger og grød af flere slags, udgjorde den daglige ernæring. Selvom de var leverandører til mejeriet, fik vi aldrig hverken sødmælk eller smør. Det skulle laves i penge.

Den første tid, jeg husker, havde vi kun tre køer, tre, fire ungkreaturer eller kalve, nogle får, med en forbandet gammel vædder mellem, min arvefjende, samt lidt svin og 15-20 høns, 6-10 duer og selvfølgelig hestene, 4 stk.

Det vil jo altså sige, at de 16 års mælkekørsel ikke havde bragt dem synderligt frem i velstand, eller også, at der var investeret i vognmandsforretningen i stedet for jord og dyr. Der var stadig ikke merglet mere end det, han fik merglet de første år, og derfor er mine første erindringer om deres avl og marker først og fremmest rødknæ, rævehaler, spergel, boghveden med de fine røde stængler, rug, turnips, lidt kålroer, kartofler og grå havre. Boghveden var der næring i, men vi børn spiste den ikke gerne, så hellere dykænder. Rødknæ er jo decideret ukrudt, der gror på kalkfattig jord, værdiløs som foder, men flot at se på, når den røde farve dominerer marken.

Noget, jeg aldrig glemmer, var sandstormene. Som tidligere nævnt var der ikke plantet et træ nogen steder, udover dem, der var plantet ved hjemmene, så når forårsstormene rigtig tog fat, rev de jo den lette nybearbejdede og nytilsåede hedejord med sig, og det kunne blive til en næsten uigennemtrængelig, eller uigennemsigtig sandsky, som var meget ubehagelig for både

mennesker og dyr. Sandet føg ind allevegne både ude og inde, man fik det i øjne, næse, mund og hals, op mellem benene, så man blev »fisbrudt« og næsten ikke kunne gå, med mindre man havde en lille pose med kartoffelmel til at lappe på skaderne med. Jeg synes næsten, at jeg endnu kan smage hedejorden i munden, men det kan vel ikke passe.

For vort vedkommende var det vestermarken, vinden kunne flyve bort med, hvorimod østermarken stod godt for blæsten. men sandskyerne kom jo langt borte fra og kunne godt afstedkomme skader alligevel.

Når man ser det nu, med læhegn og træer allevegne, ser hvor frodigt det er, kan man næsten ikke forestille sig, at det har været så slemt, som det vitterligt var og her beskrevet. Men det har det altså.

Når efterårsstormene tog fat, var det ikke så slemt for markerne. De var jo våde og tunge, nej, så var det husene, man skulle holde øje med. Fik vinden først rusket hul i stråtagene, kunne den hurtigt rive det meste af taget af, og det var jo ikke bare morskab, sådan lige op til vinteren. Blev der et lille sted, hvor stråene begyndte at vifte med enderne på grund af, at der var gået en sime, var det bare med at få et eller andet redskab lagt op på taget, til skaden kunne udbedres. Til dette brug var en harve særdeles velegnet, fordi den kunne kroge sig fast med tænderne, men jeg har da set alle mulige slags landbrugsredskaber anvendt til dette formål, selv ringtromler og vognhjul blev anvendt. De, der var mest efterladende med at holde deres tage i orden, måtte tit have samtlige deres redskaber anbragt der om vinteren, til tider nogle af naboens også. Men det var nu ikke noget, man pralede med, tværtimod måtte de døjje mange stiklerier.

Vor verden derude var mest en brun verden. Når man ser bort fra rævehalerne på marken, var det den brune lyng, der dominerede til alle sider. Men så, lige pludselig ved september-tide var den lyserød. Et par dage efter, at der havde begyndt at vise sig et rødtligt skær ud over Skinnersmose, var det pludseligt lyserødt. Ligemeget hvor vi så henad, så var det denne fine sarte lyserøde farve, der dominerede vores udsigt. Helt over til

Korsbakken, helt ud til Stensbjerg, hvor Lars Jensens hvide ejendom skilte sig besnærende ud fra alt det røde. Det er et minde, jeg kan glædes ved til mine dages ende. Det var overvældende skønt. Det var en af de ting, jeg tog med mig tilsøs, og som jeg tit tænkte tilbage på, når jeg var alene på nattevagterne, og der var tid til den slags glæder. Heden følte jeg var vores, og jeg husker, at jeg følte det som et utidigt indgreb i mine, eller vore, rettigheder, da Chr. Sørensen på Højslev Teglværk købte et stort stykke af heden over efter Korsbakken til, brækkede den op og byggede en ejendom der.

Som barn holdt jeg meget af at komme op til Kræn Jokum og Maren. Hun kunne mærkeligt nok, næsten altid finde en »knald« til purken et eller andet sted, og de havde altid tid til at snakke med en sådan lille fyr, og det med renligheden var ikke noget, jeg bekymrede mig om, og hvad, det var vel heller ikke synderligt værre end så mange andre steder på de tider.

Da far holdt op med at køre mælk, var deres ældste søn, som også hed Niels Christian Nielsen, men blev kaldt Niels Jokum, til forskel fra den gamle Kræn Jokum, kommet hjem til de gamle, og han fik så mælketuren efter far. Han var så absolut mit idol, så jeg følte mig gruelig forurettet, da han en dag viste mig et billede af en ung kvinde og fortalte, at hende skulle han giftes med. Det var et hårdt slag for mig. Jeg troede, at jeg var hans et og alt. Ligesom han var min.

Vore skelnaboer mod øst var som nævnt Pe Øster og Mett Katrin, og om dem vil jeg sige, at de var lige det stik modsatte af Kræn og Ma Jokum, idet de på alle punkter var gennemførte ordensmennesker. I deres bedrift var der ikke et strå, der lå på tværs, og der var pinligt rent og sirligt allevegne, både ude og inde. Alt hos dem blev nøje planlagt, og vel at mærke også udført efter planen. Det ser ud til, at selv børnefødslerne var planlagt efter et skema, idet 8 ud af 12 børn er født i juni måned.

De var sparsommelige indtil de allermindste detaljer, således har jeg set Mett Katrin sidde og klippe gamle aviser i små bitte stykker til hønsefoder. Om der var nogen næring i dette, ved jeg ikke, men alt skulle tages med, intet måtte gå tilspilde. Pe

Øster var den første, jeg husker, der fik et par af de små islandske heste, der kom så mange af en overgang. Det var energiske dyr, som han havde sit mas med at styre, hvis ikke de var i arbejde hele tiden, og de blev da også travet rundt i gården hver eneste dag vinteren igennem. Kort efter at de havde fået disse heste, fik de også en ny fjedervogn, fint malet med røde og hvide striber, som tillige med de velstriglede og velfodrede små heste med det nye skinnende seletøj var en virkelig flot ekvipage, som vakte den guleste misundelse i mit barnesind. Vi havde jo kun en vakkelvoren arbejdsfjedervogn og store klodsede vognmandsheste og gammelt seletøj, så det var jeg langt fra tilfreds med. Begge disse anskaffelser blev ganske sikkert betalt kontant. Det var ikke folk, som stiftede gæld, aldrig. Pe Øster er også den eneste, jeg har set, der stadig brugte den gamle svingplov og en træharve, godt nok med jerntænder. Der kom ikke høstmaskine på deres jord i Pe Østers tid. Alt foregik på gammeldags maner med håndkraft. Iøvrigt var han i mange år amtsvejmand, og da han holdt op, fik Morten pladsen. Pe Øster var en tætbygget, lavstammet mand med kransskæg. Han havde ikke meget humoristisk sans. Jeg har aldrig set ham smile, men han kunne måske nok. Mett Katrin var min gudmor, og jeg blev af og til sendt derhen, og jeg mindes hende som en proper, trivelig og venlig kone, men jeg ville nu hellere op til Ma Jokum. Ejendommen, de beboede, var meget ældre end vores, udskiftet fra Vinkelpletgård i 1836, men jorden har været dyrket fra Arilds tid.

Når jeg har givet en så nogenlunde beskrivelse af vore to nabofamilier, skyldes det jo, at ejendommenes beliggenhed i forhold til hinanden var sådan, at vi hver især kunne holde øje med hinandens gøren og laden, og gjorde det også.

Da jeg var et par år gammel, skete der noget, der blev skelsættende for os derude på heden, og det var, at vognmand Peder Rosenvinge i Højslev gik fallit. Det endte med, at far købte heste og vogn af ham, eller af boet måtte det vel have været. Hvordan han har kunnet skaffe kapital til dette køb, ved jeg ikke, men det har han jo altså kunnet. Det er så meget mere uforståeligt, fordi han, det år jeg blev født, havde købt et

stykke eng af Jørgen Pedersen i Bækgård, og da lånte han pengene af Jens Frandsen i Vestergård.

Det eneste, jeg sådan set husker om dette er, at der fulgte en hund med, en hvid ulvespids, og grunden til at den fulgte med var, at den ikke kunne undvære hestene. Så snart der var spændt for, gik den ind mellem hestene, lige under vognstangen, »Æ stjat«, og mellem hestenes forben, og der blev den, så længe ekvipagen var i bevægelse.

Sammen med køretøjet fulgte en del leverancer af vejmaterialer til amtsvejene, og dem gjorde far så færdige. Derved fik han kontakt til vejvæsenet, som bevirkede, at han let fik mere arbejde, og da han altid sørgede for at overholde de stillede betingelser, blev han hurtigt velanskrevet hos amtsvejinspektøren, så han fik en hel del tillidsarbejde.

Nu kunne han opgive mælkekørslen til Højslev Mejeri, som han havde kørt i 16 år, og helt hellige sig vognmands- og entreprenørvirksomheden med leverancer til amt og kommuner, dog mest amtet.

Nu gav det jo helt godt med indtægter, som ikke blev mindre af, at de ældste af hans sønner skiftedes til at komme hjem og køre for ham med det ene spand heste, og for det meste til en lille, eller slet ingen løn.

Pengene, han tjente, blev anvendt til at bygge for, idet der i de første af mine drenge- og ungdomår blev bygget et stykke hus hvert år, næsten da. Der kom flere og flere dyr, så der blev mere gødning til jorden, samtidig med at der med fordel kunne anvendes mere og mere kunstgødning, og derfor også fødes flere og flere kreaturer, kort sagt, det hele kom ind i en god cirkel.

Han påtog sig mange forskellige gøremål indenfor vognmandsfaget, og blandt de mere særprægede var forsyningen af is til mejeriet. Dengang havde man ikke frysemaskiner. I stedet havde man ishuse, som skulle fyldes med is om vinteren, så de derved kunne have kulde hele sommeren. Havde vi ikke isvinter her i landet, fik man isen fra Norge, men så skulle den jo transporteres fra banevognene og ned på mejeriet og pakkes sammen i ishuset.

Dette arbejde var mejeristen kritisk med, så det overlod han ikke til hvem som helst, for blev det ikke pakket ordentligt, ville det tøj for hurtigt, og det gik jo ikke an, at de stod uden kulde hen sidst på sommeren.

Var det hård vinter her, blev isen hugget på søer og damme, hos os sædvanligvis på Søby Mølledam. Det var et ubehageligt og aldeles ikke risikofrit arbejde at få de store isstykker hugget løs, bragt i land, læsset på vognene, kørt til mejeriet og derefter stuvet ind i ishuset. Disse glatte, tunge skarpkantede isstykker kunne man let komme tilskade ved at arbejde med, og jeg husker, at far altid ville have ganske bestemte folk til dette job. Jeg husker da heller ikke, at der skete alvorlige uheld. Personligt har jeg aldrig været med til dette. Den form for frysning var forbi, før jeg blev gammel nok til at være med, men jeg har da overværet det mange gange som tilskuer.

Men der kom jo et spand heste mere, et par vogne mere, og der kom ikke mindre end to slåmaskiner til græsslåning på Søvang, hvor han også gennem nogle år havde en livlig virksomhed med at slå og bjerge hø for folk langvejs fra. Det var jo sådan, at kun en mindre del af den 1400 tdr. land store sø dengang blev drevet som almindeligt landbrug. Resten gav bare græs til hø. To gange om året blev der holdt auktion over græs på roden, og så kom folk langvejs fra, heste- og kreaturhandlere og mange andre, der havde brug for hø. Der var far så på pletten og påtog sig at bjerge høet for folk, der kom så langt væk fra, at de ikke selv kunne overkomme at bjerge det. Så slog han græsset, fik det tørret til hø, og leverede det i banevogne på Højslev St. Der var en vældig aktivitet, mens det stod på, og i den tid fik han ikke megen søvn. Hver lille sky på himlen kunne få feberen til at stige og humøret til at svinge over på kuling eller storm.

Samtidig med at det gik fremad med økonomien, var det gået nedad med det alløstedsnærværende fusel, og jeg kan ikke huske, at vi har haft en kukmand i skabet derhjemme. Carl Hansens agitation for afholdssagen havde ydermere fået far til at melde sig ind i en afholdsforening, der var blevet dannet i Vinkel, og selvom det ikke varede ret længe, før han og

adskillige andre blev hældt ud af det selskab, havde det nok alligevel haft en vis betydning. Alt for meget brændevin er ikke befordrende for noget som helst i denne verden, og det var nok det eneste, Carl Hansen og Jeppe Åkjær var enige om. En medvirkende årsag var vel også, at der blev lagt så store afgifter på. Jeg mindes da ialtfald, at far erklærede, at nu var det faneme for dyrt, nu skulle det være slut. Det skal her indskydes, at nok ville far gerne have et par små sorte, som man siger, men aldrig i arbejdstiden. Hver ting til sin tid, sagde han. Dengang var der jo stadig kroer langs landevejene, og han holdt godt nok den gamle skik i hævd med aldrig at køre forbi, men det blev aldrig til mere end én genstand, så afsted igen. Han kendte priserne, så mens vi drak den, talte han pengene op på bordet, med 10 øre i drikkepenge, og så snart vi havde slået den i os, gik vi.

Det var kun, når han var til marked, eller andet ærinde i byen, at han slog gækken løs.

Så kom krigen 1914-18, og vanvid greb de vinkelbønder, ialtfald de fleste af dem. Det skyldtes, at de fik penge mellem hænderne som aldrig før, og den velstand steg dem fuldstændig til hovedet. De byggede nye store huse, stuehuse selvfølgelig, stort og flot skulle det være. De blev gårdspekulanter og tørvefabrikanter i den helt store stil. Det ene skulle svare til det andet, så de spillede kort om tusinder, hvor de før havde spillet om tiere, så det skulle jo ende galt. Jeg husker engang til en eller anden fest i forsamlingshuset, at Anders Pedersen i Bækgaard kom lige fra Skive, noget forsinket til festen, men lidt slukøret efter at have tabt 4000 kr. i kortspil.

Samme Anders Pedersen drev omfattende handel med gårde og kreaturer, og han havde en overgang tanker om at købe hele Lundø til en kreaturfenne, og så ville han bruge kirken til bissehus, jo, der var ingen smalle steder. Han var da også den første, der gik fra gården, da guldstrømmen standsede.

Selvom disse bønder dårligt kunne skrive deres eget navn, eller lægge 2 og 2 sammen og få det rigtige resultat, mente de sig alligevel i stand til at drive omfattende handel med herregårde og spekulere på Børsen osv., hvad de selvfølgelig aldrig

kunne slippe godt fra.

I disse år så man i Vinkel Enge, der normalt var grønne og frodige, og hvor det vrimlede med kreaturer og høstakke i mængder, at disse enge nu var sorte af dårlige tørv og knolde, som lå til tørring eller stod i skruer med salg for øje til trængende byboere. Det var et helt andet syn.

Det kunne i og for sig have været godt nok, hvis ellers pengene var blevet brugt fornuftigt, hvad de desværre ikke blev ret mange steder.

Alle disse tørv og knolde skulle transporteres bort fra mosen. For en stor dels vedkommende til indladning i banevogn i Højslev til forsendelse til de stor byer, men også mange blev kørt til Skive og Højslev St. Det gav jo en masse kørsel, hvoraf Hedevard besørgede en meget stor del, og det gav god fortjeneste. Hedevard og Kirstine havde prøvet for meget fattigdom til at han turde inlade sig på spekulationer af nogen art, så fortjenesten blev investeret i huse, besætning og maskiner i stedet for, og sådan gik det til, at de fra at være mellem de fattigste, blev placeret i den ende, hvor skattevæsenet helst ville have dem.

En af de ting, folk også brugte penge på, var telefonen. Der blev oprettet central i Vinkel, og alle og enhver skulle have telefon, deriblandt også Hedevard og Kirstine. I betragtning af den forretning, han drev, var han nok den i Vinkel, der havde mest brug for en sådan indretning, så det var han med på. Mor var ikke meget for dette nymodens skidt, og til at begynde med nægtede hun at røre djævelskabet. Dog, da der var gået en tid, kunne hun alligevel ikke dy sig. Fristelsen var for stor, og så dette, at hun derved kunne komme under vejrs med, hvem der ringede, den chance kunne hun ikke modstå. Da hun først havde opdaget, at skidtet var ufarligt, blev det hurtigt sådan, at hun stod på lur, og vi skulle være hurtige i vendingen, hvis vi ville have en chance for at få fat i røret før hende.

Den første tid, efter at telefonen var kommet ind i folks stuer, stod alle og enhver og snakkede og snakkede i det uendelige, så hvis der endelig var en, der skulle bruge telefonen til noget nyttigt, var det næsten hurtigere at gå end vente på, at

linjen blev ledig. Jo, det var herligt at kunne stå hjemme i sin egen stue og snakke med folk, der var mile borte. Desuden var det jo sådan, at hvis man sad med røret for øret kunne man tit høre hvad andre snakkede om, jo, det var en gevaldig adspredelse, særlig for konerne der var mest hjemme. Jeg husker, at når Niels Jokum stillede sig op udenfor huset og rakte armen i vejret, betød det, at han ville snakke. Så måtte der gå en ind til telefonen, jo, det var tider.

Men desværre, så snart krigen med dertil hørende pengestrøm var ovre, varede det ikke længe, før så den ene og så den anden telefon blev lukket på grund af manglende betaling, og så var det ikke så spændende mere, når de fleste af dem, man skulle snakke med, ikke længere havde telefon. Vinkel centrals abonnenttal blev i løbet af kort tid halveret.

Næsten samtidig fik vi den første tærskemaskine og en hesteomgang. Hestene havde vi jo i forvejen, så det var billig trækraft, og så havde den den fordel, at den kunne bruges, selvom det var stille vejr. Nu var vi fri for at trække hakkelsesmaskinen og slæbe i håndtærskeren, men denne hesteomgang var nu mig en stor skuffelse, fordi Jens Troelsens havde fået en vindmølle, og den stod der med fin maling i rød og hvid og stak mig i øjnene hver eneste dag, mens ikke een kunne se vores hesteomgang. Desuden var det svært at forklare Eskild og Kristian Troelsen, som jeg gik i skole sammen med, at en hesteomgang faktisk var meget villere end en sølle mølle. Der stod da også mange kampe mellem os, som havde deres ud-spring af denne forskel på anseelse, som jeg følte denne hesteomgang havde forårsaget mig.

Som Maren gik også Kræn Jokum til Skive på handel med sine koste og børster, og hvis han havde haft en god handel, kunne det jo ske, at der var en lille ansats på, når han begav sig på hjemvejen. Så plejede han gerne at passe sin gang, eftersom han nu regnede med at kunne træffe Hedevard et eller andet sted, så han kunne køre med hjem. Han var jo som før nævnt ikke så helt godt gående. Han sad da altid bag i vognen med benene dinglende ned.

Når de så var nået hjem, blev han gerne siddende længe

efter, at der var spændt fra. Når han blev spurgt, hvorfor han blev siddende, sagde han gerne »Åe a vil ag så læng a ka«. Den virkelige grund var jo, at han gerne ville udsætte konfrontationen med Maren så længe som muligt, for at han kunne få hovedet nok så klar, før han skulle aflægge beretning om de manglende øre, han havde ladet springe på beværtingerne. Det hændte, at Maren kom og hentede ham, men så talte hun altid pænt til ham, sagde mor.

Han ville også gerne spille kort, og kom af og til ned for at få et lille spil. Det var altid et lille, forsigtigt spil, der ikke drejede sig om mange øre på en aften, men Maren havde heller ikke givet ham mange med. Men da hun helst så, at han fik gevinst, havde hun som regel sendt de store drenge Niels og Mads Peder med, så de kunne spille lidt bagspil, til hjælp for faderen. Det hændte, at far havde sådan, at de kunne få en lille en til munden, (det her var jo, mens det endnu var til at købe for penge), men een gang gik det galt, fordi Kræn Jokum havde fået så meget, at han blev overmodig og satsede for højt, så han tabte sine skillinger på trods af drengenes ihærdighed, og da vildskaben havde grebet ham denne aften, satte han deres vædder ind bagefter. Men heller ikke dette kunne få lykken til at vende sig. Så det varede ikke længe, før drengene i ly af mørket, måtte hente vædderen ned til os. Hvordan det ellers gik, er jeg ikke rigtig klar over, men om morgenen var vædderen tøjret på sin vante plads, så Maren opdagede ingenting. Heldigvis, sagde mor, det var ikke til at tænke på, hvad Maren ville have sagt, når hun opdagede, at han, altså vædderen, havde skiftet ejermand i løbet af natten.

Ellers er det jo sådan, at når jeg tænker tilbage på min barndom, undrer det mig egentlig, at vi børn aldrig kom noget til, når vi rendte barbenede og barfodede rundt i mosen mellem alle de hugorme, der var der. Ingen af os er nogensinde blevet bidt af sådan een. Det var da ikke sådan, at vi tog os i agt. Jeg for min part ved, at det ikke var noget, jeg ofrede en tanke på. Selv om vi næsten daglig fik indprentet af mor, at vi skulle passe på, så huskedes det knapt nok til døren. Vi havde da også tit hugorme oppe i laden, hvordan de så ellers kom der. Jeg

husker engang, Clemmen stod med en favnfuld hø til køerne, at der drattede en hugorm ned mellem benene på ham, uden at vi tog os særlig af det. Jeg husker ikke, om vi slog den ihjel, men det gjorde vi måske. Når vi havde kornneg stående på marken ved den nærmeste ende til mosen, var der tit og ofte hugorme i negene. De faldt ud, når vi forkede på vognen. Men som sagt, der skete aldrig noget.

Da jeg blev født, var bilen ikke noget helt almindeligt køretøj, men enkelte var der dog ved at dukke op hist og her. Derfor synes jeg, det kan være helt morsomt at medtage et uddrag af politivedtægten for Skive By anno 1905 angående kørsel med automobil, sålydende: »Vognene må intet steds køre med større hastighed end 1 mil (7,5 km) i timen, dog at hastigheden skal mindskes til meget langsom kørsel, når en vogn mødes (hestevogn), og at der, når en sådan vogn passerer bagfra, ikke må køres hurtigere, end at forbifart overhovedet kan finde sted. Drivkraften må virke uden støj og uden udstrømning af røg eller damp. Kørsel med automobil og motorvogne af enhver art er forøvrigt forbudt i tiden fra ½ time efter solens nedgang til ½ time før dens opgang, medmindre der medfølger en mand til fods, som passerer vejen i en afstand af ca. 100 alen foran automobilet eller motorvognen, for at advare de vejfarende og være dem behjælpelig med forbikørsel.

Ved kørsel med vogne af større vægt end 8000 pund, bestemmer byrådet efter nærmere andragende for hver enkelt vogns vedkommende om og på hvilke betingelser, samt ad hvilke veje og gader og over hvilke broer kørsel med sådan vogn kan tillades.«

Se, det var jo skrappe betingelser, og det fortæller, at bilen på ingen måde var velset eller ønsket i bybilledet, og at den af de fleste slet ikke var anerkendt som noget brugbart transportmiddel, og noget, som kun dårer gad beskæftige sig med. Hedevard så også med den dybeste foragt på dette nymodens legetøj. Nej, heste, det vidste man hvad var, og dem kunne dette osende bras aldrig komme til at klare sig for. Det skal da også til hans forsvar nævnes, at disse første eksemplarer heller ikke var meget bevendt, ialtfald ikke til godstransport. Og det

var jo det, han var interesseret i. Nå, men det skulle jo komme, endda hurtigere end nogen havde drømt om.

En af de ting, der står for mig i et særligt lys, var, når der skulle bages, og den store ovn skulle varmes op. Jeg husker, at der tit var en større diskussion mellem far og mor om tørvene, der skulle bruges, hvor mange, der skulle til af den og den kvalitet. Det gjaldt jo om at få ovnen tilpas varm, inden brødet blev sat ind, ellers kunne hele bagningen jo blive mislykket, og det ville være en katastrofe. Som regel blev der som reserve båret en dyngede tørt lyng ind i køkkenet, beregnet til at ilde efter med, hvis de mente det nødvendigt, fordi den ikke var varm nok, når tørvene var brændt ud. Den dag, der skulle bages, var mor næsten ikke i seng. Hun skulle have kæmpedejen dejnet i det store dejnetrug, vi havde (ca. 1½ alen i firkant). Det må have været et hestearbejde at gennemarbejde dejmassen med hænderne. Den skulle også slås op så betids, at den kunne nå at hæve og være klar, når ovnen var varm nok.

I den tid, jeg husker, var det altid Inger Marie, der skulle skrue tørvene inde i ovnen, og var far hjemme, stod han gerne og beklagede sig i høje toner over, at der ikke blev gjort nok, at det var utænkeligt, at den ovn kunne blive varm nok, når hun ikke ville skrue dem ordentligt o.s.v., så hun mange gange var ved at græde af fortvivlelse. Men når brødet var taget ud af ovnen, og bagningen var lykkedes, roste han hende i høje toner og sagde, at der var ingen, der kunne skrue tørvene i ovnen så godt som hende.

Når den forestilling var til ende, blev tørvene antændt med en håndfuld tørt lyng, og når så de var brændt ud, skulle ovnen være klar til at modtage de mange brød, der stod parat. Her var det, at der sommetider var brug for at ilde efter med den tørre lyng, og det vil alle dage være mig en gåde, hvordan de bedømte, om varmen var tilstrækkelig. De havde jo ikke noget termometer.

Men hvis nu varmen passede, blev brødet sat ind, efter at asken var raget ud med den langskafte ovnsrage. Der blev jo altid liggende et tyndt lag aske efter en sådan skrabning, som brødet kom til at stå i, men det smagte brødet ikke ringere af.

Derefter blev brødet placeret i ovnen ved hjælp af en skuffe, som var et tyndt brædt på en lang stage, man kunne jo ikke komme ind i den varme ovn, men var nødsaget til at stå udenfor og placere det hele.

Når brødet var sat ind, blev lågen lukket, og så måtte Vorherre sørge for resten. Jeg kan nu ikke mindes, at det nogensinde slog fejl.

Om juleforberedelserne skriver Inger Marie:

Forberedelserne til julen begyndte allerede i september, for da blev fårene vasket, og når de var tørre, blev de klippet. »Æ tow« blev sendt til Skive til uldspinder Henrichsen og spundet til garn. Mor var forlængst holdt op med at spinde selv, det havde hun ikke tid til, og maskinerne kunne gøre det bedre, mente hun. Det garn, der skulle bruges til uldtrøjer, var det hvide. Det skulle ikke farves, og det skulle spindes to-trådet. Hvorimod det, der skulle bruges til sokker og strømper, skulle farves sort. Dertil brugte vi ulden fra de grå eller sorte får, og det skulle spindes tre-trådet. Strømperne til pigerne var så lange, at de gik op over knæene, ligeså til far og drengene, hvorimod de voksne sønner kun fik sokker.

Når garnet var kommet hjem, var det mors opgave at få strikket et par strømper eller sokker til hver, som de kunne få til julen. Dette arbejde foregik jo mest om aftenen og natten, og iøvrigt så snart der var et ledigt øjeblik.

Hen ved novembertide blev fårene så slagtet, og det besørgede mor selv. Som regel slagtede hun tre eller fire ad gangen. Af disse blev der så lavet en masse dejligt pålæg, rullepølser, spegepølser og lignende, og det hele blev saltet i vore store saltkar. Når det var tilstrækkelig salt, blev alle fårelår og bove hængt til spegning på loftet ved skorstenen, og så var der pålæg, til forårsslagtingen kunne finde sted. Når der ikke kunne skæres mere fra til pålæg, blev der kogt vandmad på benene. Den dag, vi slagtede, blev der kogt blodpølse i gruekedlen, og så spiste vi blodpølse i lang tid. Til jul blev der altid kogt et fårelår og en rullepølse, så vi rigtig kunne smovse os. Når låret var kogt, blev det let brunet på panden, og det var noget, der smagte virkelig godt, særlig på et stykke hjemmebagt sigtebrød.

Så nærmede julebagningen sig, og det foregik i den store bageovn. Opvarmningen foregik skiftevis med lyng eller tørv. Jeg kan ikke huske, hvor mange tørv vi brugte, men jeg husker, at der skulle stilles to over hinanden, og de skulle være så tæt sammen, at man kunne lægge een tørv over hullet, så de kom til at virke som luftkanaler, og dem der var tilbage, når ovnen var fuld, blev smidt ind ovenpå. Når tørvene var brændt ud, skulle ovnen helst være varm nok til bagning.

Samtidig var brødet gjort parat til at kunne sættes ind, og denne julebagning bestod af ti store sigtebrød, en stor bradepande med julekage, seks søsterkager og seks sodakager. Af restdejen blev der lavet små kager, som blev kaldt »knepkager«, og dem kunne vi godt lide, og de måtte som regel blive spist samme dag – varme.

Derefter skulle der brygges øl, som mor bryggede på humle og maltsaft. Nogle dage før jul kom slagteren, for da skulle julegrisen slagtes, og det ville mor ikke selv gøre, hun mente ikke hun kunne magte det.

Det var en stor begivenhed for os børn, og det begyndte tidligt om morgenen med, at vi skulle have gruekedlen i kog, før slagteren kom, for ikke at spilde hans tid, og der skulle bruges masser af vand til skoldning af grisen og meget andet. Der blev lavet mange ting, men det, der gjorde mest lykke på selve dagen var blodpølserne. Når de var fyldt færdige, blev de kogt i gruen, og når de var kogt færdig, måtte vi spise det, vi kunne orke. En tradition var, at far altid fik den pølse, der var kogt i hjertesækken. Den var til ham. Den måtte vi andre ikke røre.

Til juleaften var der tradition for, at vi skulle have stuvet hvidkål med revelsben og medister, men først efter, at vi havde fået risengrød med sirup og sukker og kanel, og med sødet øl til. Det var fars opgave at sørge for at få købt hvidkål hjem, hvis vi selv ikke havde avlet nogle, og det glemte han ikke. Efter at vi havde fortæret en sådan middag, var vi godt mætte, for denne aften måtte vi spise alt det, vi ville. Så vi gik til sagen med ildhu. Men før vi kunne begynde orgiet, måtte vi vente på, at far fik læst første vers af »I Jesu navn går vi til bords«, og det

var et langt minut at være spændt på pinebænken, med al den gode mad-duft lige foran os.

Når vi var færdige med at fylde os, skulle vi blive siddende, til han fik sig arbejdet gennem sidste vers, men det var da til at holde ud. Nu pinte sulten ikke længere.

Senere hen, vel omkring 1912-13, blev det skik, at vi skulle have lidt knas, æbler og appelsiner og den slags, og det var også fars opgave at få købt det, vi måtte få. Det blev så delt i så mange portioner, som vi var personer, lige meget til hver. Så måtte vi selv holde hus med sagerne, og der gjaldt det om at være den, der havde lidt at gå og drille de andre med, når de havde spist op. Der blev udfoldet store anstrengelser for at få den glæde, der lå i at se de andres misundelse.

Men hvor vi glædede os, når vi drevet dertil af svære trusler, endelig var blevet vasket og kommet i rent tøj og nye strømper. Så var der feststemning. Juledag var også en god dag, for da var der stadig nogenlunde let adgang til megen god mad, bl.a. det kogte fårelår og rullepølse, jo, da var det stadig værd at leve.

Jeg kan tilføje, at det var den eneste gang om året, at far læste til og fra bordet. Nej, også nytårsaften, da var der ikke samme højtidsstemning, da skulle vi jo ud at lave gale streger.

Skinnermosegaard i 1924.

Der var enkelte, bl.a. gammel Klæmer, der truede os med al landsens ulykker, hvorfor vi absolut ikke kunne undvære at aflægge ham besøg.

Omkring 1910-12 stoppede vi med selv at bage rugbrød, idet bager Jensen i Højslev begyndte at køre på landet med rugbrød, og senere var det Fællesbageriet, der kørte ud. Det var rart nok, så kunne vi få frisk rugbrød hver uge, og så var mor fri for risikoen ved de store bagninger.

Efter krigen sluttede det med den megen tørvekørsel, men så kom der i stedet en hel del store vejarbejder på amtsvejen, og far havde del i dem alle.

Først var der reguleringen og brolægningen af krobakken i Højslev, og det fortsatte år efter år hen gennem Højslev, fra krobakken og til røde kro, dernæst op til stationen, og hele strækningen fra Søby Å, til op gennem Dommerby By, med tilhørende regulering af Dommerby Bakke.

Der var en masse timelønnskørsel og leverancer af materialer ved disse arbejder, så der hele tiden var rigelig med arbejde til to spand heste, ja, vi kunne aldeles ikke overkomme det altsammen, så han lejede andre til hjælp. Niels Bække, Jacob Simonsen, Kræn Svenstrup og flere andre havde vi til at hjælpe os de år. En ting er helt sikkert: det arbejde, han påtog sig, blev altid færdigt til tiden, og derfor var det altid let for ham at få nyt arbejde.

Alt det med disse store skærveleverancer medførte, at han skulle bruge en masse kampesten til skærver, så efterhånden skulle han længere og længere væk for at skaffe tilstrækkeligt af den vare. Så tog han toget til en eller anden station på de egne, hvor der var mange sten, Skelhøje, Skygge, Blåhøj, Frederiks, eller hvor han nu havde hørt noget om, at der var sten at få. Så gik han på sine ben rundt på egnen, ud til de langt fra hinanden liggende steder. Når han havde købt et eller flere partier på en egn, allierede han sig med en vognmand på stedet om at levere dem på stationen og afsende dem til Højslev, hvor vi så tog os af resten. Nogle steder, som f.eks. Frederiks og Thorning havde han faste aftaler med vognmænd, som også købte stenene til ham.

Når han var ude på disse ekspeditioner, kunne han godt komme til at gå langt omkring på en dag. De, der havde sten til salg, boede sjældent i nærheden af stationen, og næsten lige så sjældent i nærheden af hinanden. Så det kunne godt blive ud på aftenen, før han havde nået det, han skulle eller ville.

Således skete det engang, at han hen under aften kom til et ensomt beliggende sted nede ad Blåhøjkanten til, hvor han havde fået opsnuset, at der var sten af en vis mængde, som han nok kunne købe. På disse ture gik han altid i sine træsko, basartræsko med spids næse og tykke jernringe. Klædedragten var heller ikke imponerende. For den sags skyld kunne han godt ligne en farende svend, så der var ikke noget at sige til, om han somme tider blev modtaget med en vis skepsis. Manden i gården, i dette tilfælde en ældre sindig bonde, så da også lidt skeptisk på far, da han havde sagt sit ærinde og sagde »Ja, stien hår a da nok å, men sæj mæ hår ær mand osse pæng?« Far var ikke uforberedt på det spørgsmål. Den slags havde han hørt før, så han svarede. »Hvis vi ka blyv eni om æ pris ka do fo di pæng med de samm«, hvorefter han tog tegnebogen frem og lod ham se indholdet, og så var kontakten sluttet. Hedevard havde rejst rundt i dette ærinde så længe, at han vidste, hvad der var fornødent, når man skulle handle med ubekendte hedeboerner. De skulle ikke ud på noget letsindigt.

Da der således var sluttet kontakt, skulle der handles, men det tog jo sin tid, for på ægte jydsk vis blev der snakket op ad døre og ned ad stolper om alle mulige andre ting end det, sagen drejede sig om. Besætning, avl, vejret, jordkvalitet, gødskning, alt imens stendyngen blev beset, og for fars vedkommende takseret og taget skøn, uden dog at nogen af dem viste sagen synderlig interesse. Al den praten tog jo sin tid, men omsider kom de da til sagen og fik handelen i stand, men da var det blevet aften, og far blev budt på aftensmad, hvad han selvfølgelig ikke sagde nej til. Da det var blevet mørkt, foreslog manden, at han blev der om natten. Så kunne han dagen efter prøve hos en bekendt, der ikke boede så langt derfra, og som også havde en dyngeste. Det forslag var far glad for, for han var nu ikke så meget for at rende rundt på helt ukendte markveje i

bælravende mørke, desuden var det for sent at nå sidste tog. Det blev så til, at de fik et lille slag kort, før de skulle til ro, og til dette spil var der foruden manden og far også hans kone og en lidt ældre datter. Da de så endelig skulle ad sengen til, fik han en slem forskrækkelse, sagde han da, for det viste sig, at han skulle sove hos datteren. Den gamle skik med at lægge gæster i samme seng som husets folk var endnu ikke gået af mode derpålav. Hjemme sagde han, at han bad om lov til at ligge i laden i stedet for, men jeg er overbevist om, at det var noget han sagde til benefice for mor. Far kunne aldrig drømme om at fornærme de rare gæstfrie mennesker på den måde. Han har sikkert taget den plads, han blev tilbudt. Han sagde da også, at pigen da var tiltrækkende nok.

En ting var at få stene skaffet til veje, men de skulle også slås i skærver. Der havde han engang lejet et stenknuseranlæg til at knuse en større dyngne sten, vi havde samlet ved den røde kro.

Dette stenknuserværk var en stor mastodont af en lokomobil, forbundet med stenknuseren ved en svær drivrem, og når der var tilstrækkelig damp på kedlen, var det ellers bare med at fylde sten i gabet på uhyret. Lige meget hvor hårdt vi slæbte, så råbte den hele tiden på mere. Så den kæmpedyngne forsvandt i løbet af nul komma fem, og ingen af dem, der havde været med til at fodre den, ønskede nogen sinde at se den igen.

Nå, den spøg gentog sig nu ikke. Der gik alt for stort svind i de dyrt erhvervede sten. Den smadrede det hele, så der blev store dynger af småskærver og stenmel, som dengang var usælgelig. Det var først senere, da man begyndte at asfaltere vejene, at der blev et marked for den slags. Men vi fik da en god solid vej op forbi enden af stuehuset på den måde.

Vejassistent Sørensen var heller ikke begejstret for ideen. Han mente, at for mange af skærverne fik utilsigtede revner, så de ikke var så godt egnede til underlag for chaussesten.

I årene derefter havde han næsten til stadighed folk siddende rundt omkring og slå skærver.

Hedevard tog ikke del i offentligt arbejde, dels havde han for travlt med sit eget, dels havde han det ikke med at skifte mening efter, hvem han nu talte med. Og det skal man nu helst,

når man gerne vil arbejde med offentlige sager. Var han ikke enig med den, han talte med, gav han udtryk for det omgående uden persons anseelse, og det var jo ikke altid lige velset i de herskende klasser. Det var (som det stadig er) sådan, at stormandens mening også helst skal være småmandens, og det passede absolut ikke Hedevard, tværtimod, enhver i de kredse udklækket tanke, vakte omgående hans modsigelseslyst, for, som han sagde, der var aldrig kommet noget til hans fordel fra den kant.

Han interesserede sig mere for de nære ting, sådan hvordan folk klarede dagen og vejen i det daglige. Var der sygdom eller nød i nabolaget, var han altid på pletten med at hjælpe det, han kunne.

Det førte med sig, at han sammen med nogle andre mænd fik oprettet en kreaturforsikring, som blev kaldt Søby-Røgind-Vinkel Kreaturforsikring, og det gik han meget op i. De var alle arbejdere ved siden af det lille landbrug. En enkelt ko kunne være resultatet af mange års slid og opsparing, og den eneste mulighed for en ordentlig mælkeforsyning til en sædvanligvis stor børneflok. Så det var en alvorlig sag, hvis den blev syg, og der skulle dyrlæge til, hvorved man fik lavet en regning, der var svær at få betalt. Eller endnu værre var det, hvis koen alligevel døde. Det var intet mindre end en katastrofe. Skønt far på dette tidspunkt nok ikke havde så synderlig meget brug for en sådan forsikring selv, så havde han jo selv gået kuren igennem, så han vidste, hvad det kunne betyde for den enkelte. Han gik ind for sagen med liv og sjæl og ud fra den forståelse, at hvis Kirstine og han havde været ude for ret meget af den slags i starten, havde de aldrig klaret det.

I flere perioder var han formand og vurderingsmand for denne forsikring, og det tog han sig tid til. Det gik sådan til, at tre dertil valgte medlemmer to gange om året gik rundt til alle medlemmerne og vurderede deres dyr efter dagspriser. Den samlede vurderingssum, sammenholdt med de i samme tidsrum afholdte udgifter til dyrlægeregninger og eventuelle erstatninger, bestemte, hvor meget der skulle betales i præmier. Dette system fungerede godt i mange år, men efterhånden som besæt-

ningerne blev større, og arbejderne begyndte at tjene så meget, at de ikke længere behøvede at holde dyr, blev denne form for selvforsikring overflødig, og man indstillede driften.

Han var også med i Husmandsforeningen lige fra starten, men den havde ikke hans hjerte i samme omfang som forsikringen, selvsagtens fordi den ikke var så lokal. Den var god at have, fordi de små i samfundet er nødt til at holde sammen, hvis de skal opnå ordentlige levevilkår. Det er aldrig i historien set, at de store i et samfund har taget de smås interesser i forsvar, tværtimod.

Med hensyn til landspolitikken havde alt for mange brudte løfter fra de residerende politikeres side gjort ham meget skeptisk overfor gyldne løfter, så jeg tror nok, han rokerede en del med sin stemme ved valgene.

Hans sympati lå så absolut hos de svage i samfundet, ja, hans udtalelser placerede ham vel nærmest hos kommunisterne. Men han ville være blevet spilravende tosset, hvis nogen havde sagt det til ham, at han var kommunist, og han kunne aldrig drømme om at stemme på dem. Mon ikke han mest stemte radikal, jeg tror det. Han var på mange måder en hård mand, men han havde stor medfølelse med de små og dem, der havde det skidt på een eller anden måde.

Mor spekulerede vist ikke i politik, ihvertfald talte hun aldrig om det. Hun ville helst gå derhjemme og regere med sagerne. Både dyr og mennesker sorterede jo under hende, hvad angik forplejning og sygdomme. Så hun blev efterhånden til en hel institution. Hvad sygdomme angik, hændte det, vi havde dyrlæge til et eller andet dyr, for man skulle jo være god mod dyrene, og desuden var det værdier, der skulle passes på, så de måtte absolut ikke på nogen måde lide overlast eller pines, det var helt sikkert.

Med menneskene var det en anden sag. De kunne da i det mindste lukke munden op og fortælle, hvad der var i vejen, hvor det gjorde ondt, og så vidste mor jo som regel råd for det. Rugbrød æltet sammen med grøn sæbe til bullenskab. En gammel skrå til åbne sår, eventuelt køngsplaster. Hyldte, hyldsaft eller kamillete til indvortes dårlighed, eventuelt kogt vand

med honning, måske lidt kamfer eller hofmannsdråber, hvis det var rigtig slemt, var de medikamenter, hun sædvanligvis anvendte. En medvirkende årsag til, at det virkede, var nok den tillid, vi nærede til hendes kunnen på dette område.

Skulle en ko kælte eller en so fare, var det under hendes opsig, og det tog mange af hendes i forvejen knapt tilmålte hviletimer, og som allerede nævnt var det også hende, der tog sig af slagtning af får og lam, ja, selv gamle ondsksfulde væddere måtte neje sig for hende, og de blev passet godt.

Egentlig var det nemt for far, for når mor talte om, at hun manglede pålæg til de mange mellemadder, hun skulle smøre hver dag, så kunne han bare gå udenfor, pege på et får eller to og sige, du kan jo tage dem der, og så var hans forpligtelser forbi. Så var opgaven mors, indtil det befandt sig på brødet og skulle spises.

Som årene gik, blev hun mere og mere fastlåst til hjemmet på grund af alt dette, så hun sjældent kom nogen steder. Det slog kræfterne ligesom ikke rigtig til til. Hendes eneste udgangsture var næsten, når hun skulle til Skive på handel.

Det var jo en stor fordel for os unge, at hun aldrig, eller næsten aldrig gik nogen steder hen, for ligegyldig næsten hvad tid på døgnet, vi kom i tanker om det, så kunne vi tage hjem, vel vidende at vor mor altid var der, parat til at lave kaffe, ordne tøj, eller bare høre på vore problemer. Men altid parat til at tage vort parti, og det betyder meget for unge mennesker, der skal begynde at stå på egne ben. Måske lidt mere for os end for mange andre, fordi vi havde en medfødt stædighed, der af og til kunne bringe os i forlegenhed, eller på tværs af andre. Hvis alle, der er unge i dag, havde det som os, rigeligt med arbejde og en mor, der havde tid, eller tog sig tid til at høre på os, så var der ikke brug for så mange af de foranstaltninger, som med mere eller mindre held bringes i anvendelse nu om dage.

Mor var en stærk kvinde, både fysisk og psykisk. Det var rent utroligt, hvad hun holdt til i sin tid. Altid stod hun op ved firetiden om morgenen, det var hun nødt til, hvis hun skulle nå at få smurt al den mad, vi skulle have med til hele dagen.

Desuden skulle vi jo også have mad, før vi kørte. Dernæst skulle hun have malket en 8-10 køer, før mælkekusken kom, og da vi var først på turen, kom han tidligt. Præcis kl. 6 skulle vi køre ud af gården, ellers faldt Hedewards humør straks til under nulpunktet, og det ville vi alle helst undgå. Når så alt dette var i orden, skulle mor se til kreaturerne, både fæ og svin, foruden huset. Jo, der var nok hele tiden, men det skal siges, at hun altid tog sig en lille middagslur, det ville hun ikke undvære. Gik hun i marken for at flytte kreaturer eller får, havde hun altid bindehosen i hånden, med garnnøglet klemt fast under venstre arm og strikkepindene vrikkende med den mest utrolige fart. Også når hun gik det par trin fra den ene ko til den anden, kunne hun nå nogle masker. Jo, hele tiden blev sandelig udnyttet.

Vi kom først hjem ved syv-halv-ottetiden, så skulle vi have middagsmad. Derefter var der opvasken, og så skulle der malkes sidste gang. Bagefter var der sokker, der skulle stoppes, eller tøj, der skulle lappes, så hendes dag var sjældent til ende før henad midnat.

En sådan arbejdsdag år efter år skulle man tro ville knække den bedste, og det lyder overdrevent, men det er det bare ikke. Dengang tænkte jeg aldrig over, at der var noget særligt ved det. Det skal dog siges, at om vinteren, når der var varme i kakkelovnen, kunne det hænde, at hun blat i søvn. Det var mest, når hun fik sig sat med bindehosen for lige at reflektere over dagen, der var gået, og den, som ventede.

Når mor en sjælden gang var i stadstøjet, var hun en flot og stout kone, syntes jeg. Jeg var mægtig stolt af min mor, når hun tog afsted, men det skete som sagt meget sjældent. Set med nutidens øjne var det nogle upraktiske klæder, kvinderne brugte dengang, men de forlenede nu deres bærere med en vis formfuldhed og værdighed, der aftvang respekt på en hel anden måde end nutidens mere praktiske tøj. Når man så hende sådan, kunne man umuligt fatte, at det var den samme kvinde som til andre tider kunne fare rundt om huset med en pot vand, når vi havde en vandkamp i gang.

Men det var den daglige mundering, gråt, tykt uldskørt,

mørkt livstykke, forklæde, sort hovedtørklæde og basartræsko mor vandt sine sporer i, hvis man ellers kan udtrykke det sådan. Hun var ligesom far helt og holdent indstillet på værdiskabende arbejde, og al tant og fjas var hende fremmed, bortset fra lidt hjemlig morskab, som før omtalte vandkamp, som hun elskede at være med til.

Da hendes piger begyndte at gøre deres kjoler kortere, blev hun aldeles ikke godt tilpas, og det var hende meget imod, særlig måske fordi den første, der vovede springet, var hendes ældste datter, Maren, der da var en gift kone med fem børn. Men det forhindrede ikke, at hun snart selv gjorde sine kjoler en hel fod kortere. Det var meget lettere at gå, sagde hun, og så blev de heller ikke så snavsede forneden. Men selvfølgelig, det var kun hendes »dagle skørter«, hun gjorde kortere, hun ville ikke vise sig ude omkring på så letfærdig vis.

Men da Inger Marie som den første mødte op med kort hår, blev hun virkelig såret i sin sjæls inderste. At det var ynglingsdatteren, der beredte hende den sorg, var næsten ikke til at komme over. Det varede længe, før hun fik tilgivelse for det, og den mode tog hun ikke selv op.

Vi, der levede så langt ude på landet, var jo lidt længe om at tage de nye moder op. Ingen brød sig om at være den første, man kunne så let blive udsat for stiklerier, hvis man vovede sig lidt udenfor det almene. Det ville blive betegnet som hoffærdig, og det var noget nær det værste, man kendte. F.eks. husker jeg, da Lars Jensens kone, Stine, havde fået forlorne tænder, som vi dengang kaldte det, man nu kalder tandproteser, og det blev der talt om som noget helt uanstændigt og hovmodigt. Desværre for Stinne passede de ikke alt for godt. Tandlægernes kunnen var jo knapt så udviklet som i dag, og det medførte, at hun havde lidt svært ved at tale med disse nye tænder i munden. Særlig når hun af een eller anden grund blev ivrig, kunne hun blive nødt til at tage dem ud, og det var balsam for anstændige, misundelige tilhørere. Hun måtte døje meget på grund af sine tænder. Det var nok mest, fordi hun var en ældre kone, for da Inger Marie allerede som 16-årig fik protese, var der ingen, der gjorde nar af hende af den grund.

Mor fik først nye tænder mange år efter, at hun havde tabt den sidste tand, og far døde tandløs, eller næsten da. Han skulle ikke have sine surt erhvervede skillinger brugt til en sådan luksus. Nej da, ikke tale om.

Jeg kan ikke påstå, at far i alle måder var fremskridtsmand, vel tværtimod. Således fik han aldrig lært at cykle, og i mange år så han på dette nymodens kram som udtryk for dovenskab. Når Vorherre havde givet folk gode ben gratis, var det også meningen, at de skulle bruges, mente han. Men efterhånden fik han da øjnene op for, at der kunne spares tid ved at benytte djævelskabet. Man kunne jo alligevel komme hurtigere til sit arbejde på den måde, så der kunne blive flere arbejdstimer, når man tog afsted til samme tid, og ikke kom hjem før til sædvanlig tid. Ikke et øjeblik drømte han om, at den sparede tid kunne anvendes til mere fritid, for så var der jo ikke tjent noget ved det, tværtimod. Der var forøvrigt ikke sat megen tid af til fritid i hans almanak. Det var arbejdstiden, der talte. Fritid var spild af tid.

Når han aldrig fik lært at cykle, har vi unge nok en del af skylden, for han kom da så vidt i sine overvejelser, at han ville prøve. Så en søndag formiddag vovede han en tur, men da vi havde fået ham på cyklen, gav vi den et skub, så han for lige ud i lyngen, hvor han væltede. Så ville han ikke prøve mere, fordi han troede, vi ville have ham til bedste, og fordi vi grinede af det. Det var alt for nedværdigende for ham.

Bagefter ville vi have mor til at prøve. Hun ville også godt, men det satte han sig imod med ordene: »de mo do fannen bræk me ett Kjestine, de enner mej do brægger både årm og bien.« Når han sagde sådan, ville mor ikke. Så de fik aldrig lært at cykle. Jeg havde ham nu mistænkt for, at det mest var, fordi han var bange for, at hun skulle kunne, hvorved han ville tabe anseelse. Så de gik begge i deres grav uden at have fået den fornøjelse, det er at cykle en tur.

I den tid, der blev gravet mange tørv i Vinkel Enge, kom der mange fremmede til Vinkel. Nogle lykkeriddere, der forsvandt igen, næsten før de var kommet, andre så snart pengestrømmen ikke var så rigelig mere. Blandt dem, der kom til at tjene føden

i mosen, var en familie fra Århus, bestående af mand og kone med tre børn. Manden hed Simon Simonsen, og konen hed Caroline Christiansen. Simon havde haft godt arbejde i mange år på Oliemøllen i Århus, men fordi de var gået over til mormonkirken, blev de chikaneret så grelt af arbejdskammerater og naboer, at de blev nødt til at flytte. Særlig fordi børnene også blev hånet og drillet. Deres tro ville de ikke opgive, og da de på grund af krigen ikke kunne komme til Utah, kom de så til Vinkel. De boede i det gamle stuehus fra en af de nedlagte gårde i Vinkel, og han arbejdede i Bette Klæmers tørvemose om sommeren, og den første vinter var han fodermester på Højagergård. Serene arbejdede han for far.

Mens de boede i Vinkel fik de en søn, som blev kaldt

Frederik Holst Simonsen, f. 9. april 1919.

Der blev indskrevet i kirkebogen således: Fodermester Simon Simonsen, 39 år, og hustru Caroline Christiansen, 37 år, af Vinkel. Viede i Århus Domkirke den 1. november 1911. Forældrene er mormoner, og navngivningen har fundet sted den 23. september 1919.

Efterhånden kneb det for Simon at begå sig i Vinkel, på grund af deres tro. I det stykke var vinkelboerne såmænd ikke bedre end andre, og han kom så til far for at få arbejde. Han kom igang med at slå skærver, for en dygtig arbejder kunne far altid bruge, og han var ligeglad med folks tro. Det kom ikke ham ved, mente han. Desuden kunne han ikke lide at nogen led direkte nød eller blev chikaneret uden grund.

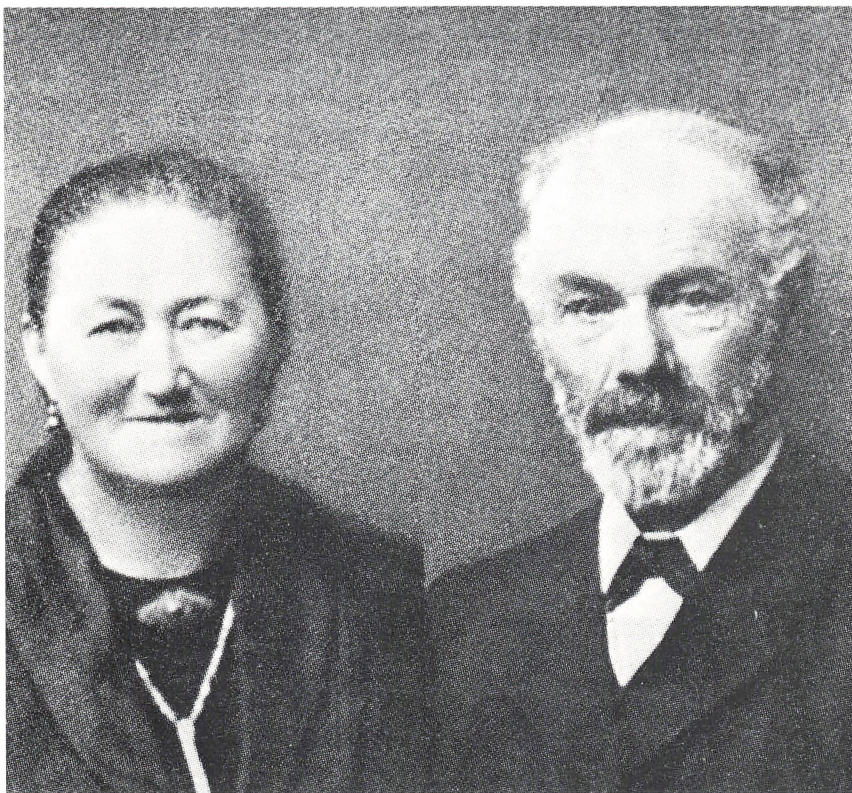
Det førte med, at de også tit kom på besøg på heden, altid sammen med deres børn. Dem lod de aldrig alene. Det var kloge og forstandige mennesker begge to, som blot havde det ønske at leve i fred med deres tro, og så ellers klare dagen og vejen så godt, som det nu engang lod sig gøre.

De havde store forventninger til deres fremtid i Utah, når de engang kom derover, og disse forhåbninger blev da heller ikke skuffet, at dømme efter deres breve, efter de var kommet der. Da de rejste, sagde de, at det eneste her i Danmark, de var kede af at efterlade, var far og mor. Efterhånden blev det mindre med brevskriveriet, men i 1934, tror jeg det var, kom en

af sønnerne på besøg i Højslev med en hilsen fra de gamle, og siden har vi ikke hørt noget.

En af fars særheder var, at han aldrig gav en skrå til nogen, ialtfald meget sjældent og under ganske særegne omstændigheder. Han brugte ellers godt af den vare, ca. 1 pund om ugen. Da det var kendt af alle, at landet lå sådan, var der jo mange der prøvede, og var der endelig een, der fik en skrå, var vedkommende klar over, at det var en ganske særlig gunstbevis-

Kirstine og Hedevard Jørgensen i 1922.

ning. Derimod kunne han godt finde på at give vedkommende 1 krone. Så kunne han selv købe skrå, og hvis det var en velstillet mand, der fik denne behandling, blev han jo uvægerligt til grin. Så det afholdt mange sig fra at prøve. Dette gjaldt alle undtagen een, og det var smed Laursen fra Højslev, men de var nu også særdeles gode venner. Når de var det, skyldtes det måske, at de var lige hidsige begge to. De kunne skændes over et eller andet stykke smedearbejde, så det kunne høres over hele byen, kyle rundt med sagerne, så det var farligt at være i nærheden, og ganske kort tid efter kunne man se dem følges ad over til Stine Træhandler og få et par bajere, eller Laursen kunne afbryde skænderiet et øjeblik, mens han gik ind til Anne for at sige, at Hedevard skulle spise sammen med dem, for så at gå ud og fortsætte, hvor han var sluppet. Jo, det var et ganske særligt forhold. Ingen skulle kritisere smeden, når far hørte på og omvendt, så fik de svar på tiltale.

Hedevard var næsten sygelig præcis, han lod aldrig nogen vente på sig, men mødte altid op i god tid. Til gengæld ville han heller ikke vente på nogen. Blev klokken bare et par minutter over seks om morgenen, inden vi var klar til afgang, faldt barometret straks til under nul. Var mor ikke færdig med maden, skulle vi køre, noget vi aldeles ikke brød os om. Skulle de nogen steder, og hun ikke var færdig til den fastsatte tid, kørte han, så kunne han godt holde, når han var kommet et stykke hen ad vejen og vente, til hun dukkede op hjemme ved træerne, men syntes han så ikke hun løb stærkt nok, satte han i gang og kørte et stykke til. Som regel sørgede hun for at være færdig. Det løberi brød hun sig ikke om.

Også i pengesager var han præcis og ordholdende, men det var ellers mere almindeligt dengang, hvor alting ikke behøvede at være skrevet op ved notarius publicus for at have gyldighed. Os børn ville han godt fuppe lidt i pengesager, hvis han kunne komme til det. Han havde den mening, at hvad der var vores, var også hans, og hvad der var hans blev jo også vores engang, hvis der ellers var noget til den tid.

Alt det byggeri, han forestod, gjorde, at det efterhånden kom til at ligne en hel lille landsby derude ved mosen. Men da der

blev bygget en stump hus, når der var penge til det, blev det jo ikke særlig praktisk, men det stod på sikker grund økonomisk.

Efter krigen var der en del vinkelboere, der ikke længere kunne holde fast, og på grund af kautionforpligtelser var andre ved at hænge slemt med næbbet, så skattevæsenet fik en levende interesse for Hedewards pengesager. Nogle skulle jo betale skat. Denne opmærksomhed kunne han godt have været foruden, men på den anden side var han ikke så lidt stolt over, at han kunne. Der var nok, der ikke kunne. Blandt dem vor nærmeste nabo, Niels Jokum. Så en dag drejede han nøglen om og flyttede til Karup, og vi fik en ny nabo, nemlig Peder Ingvard Jacobsen.

Til at begynde med gik det meget godt med den nye nabo, med selskabelighed og alt det der, men så skete der det, at Pe Ingvar kom med i den elskede kreaturforsikring. Da det så viste sig, at hans kreaturer havde det med at afgå ved døden, og da far mente, at disse dødsfald hovedsagelig skyldtes vanrøgt, og da han ikke tålte, hverken at dyr eller forsikring led overlast, varede det ikke længe, før det ømme forhold blev til isnende kulde. Det viste sig da også, at da han på fars foranledning blev smidt ud af forsikringen, blev hans dyr lige nok så levedygtige.

Pe Ingvar var en lille trind mand, der på grund af en rygskade gik næsten ret, eller nærmest bagover, altså så strunk som en hane, og da han ikke var fri for at være lidt brovtende i sin tale, gav vi ham navnet »Dværgkokken«, sommetider bare kokken.

På den tid, Pe Ingvar flyttede til Vinkel, var jeg tilsøs. Men da jeg kom hjem tidlig forår 1925, skulle jeg pløje en ager, der gik lige op til deres gårdsplads, og kokken kom da lige hen til skellet for at snakke med den nye karl, som han ikke havde set før. Bl.a. havde han det forslag, at jeg skulle have hans datter Johanne. Det kunne lige passe med alderen, mente han. Dette forslag kunne i og for sig være godt nok, men han begik den taktiske fejl at begynde at rakke ned på Hedevard på grund af de for tiden herskende kolde luftninger mellem dem. Han remsede op alle fars fejl og skurkestreger, og om hvor ubehageligt det måtte være for os at gå sammen med den tværing til daglig, og så fremdeles. Der gik han nu fejl i byen, for godt nok

kunne vi tage en tørn i ny og næ, men vi skulle ialtfald ikke have andre til at blande sig. Så jeg fik snart ploven i furen, og dette med datteren var skrinlagt for evigt.

Men når terminen nærmede sig, kom Pe Ingvar og ville gerne have venskab med den gamle satan, for tiest manglede han lidt skillinger til den tid, og mærkeligt nok sagde far aldrig nej, ja, jeg tror ligefrem det morede ham. For han satte altid en tidsfrist på, hvornår han skulle have dem igen, vel vidende, at han ikke fik dem til datoen. Men så fik han jo en lejlighed til at skælde ham bælgen fuld. Den dag, der var sat som sidste frist, gik far op og krævede pengene betalt, og så var spillet gående med råben og banden og alt det der, kort sagt et rigtigt forfriskende skænderi.

De havde to sønner hjemme, ja også to døtre, som der vist ikke var noget i vejen med, men sønnerne var ialtfald ikke for kloge. Den ældste, Marinus, fik de penge fra det offentlige for at have hjemme, mens den anden, Otto, skulle være normal. Men vi andre syntes nu, at Marinus var den klogeste af de to. Han var ialtfald den dygtigste til arbejdet.

For at klare dagen og vejen kørte de i mange år mælk til Borup mejeri fra Ørum. På een eller anden måde var det lykkedes Otto at få kørekort, og da hestene også havde det med at afgå ved en for tidlig død ved Pe Kok, ville de have en bil til denne mælkekørsel.

En dag de havde været til Viborg Marked, havde de været nede ved Peder Henriksen og havde købt en gammel Ford pedalvogn. De havde også fået skrevet kontrakt på vidunderet, 475 kr. for herligheden, med 75 kr. i udbetaling. Da de ikke havde de 75 kr., måtte de op i byen for at finde Hedevard, og de måtte også have brygget en besnærende fremstilling af den fordelagtige handel sammen for at få ham til at punge ud. Han gik efter nogen parlamentering med til at lægge de 75 kr. ud, men så skulle de samme dag køre om ad skoven og tage noget træ med hjem, som han havde liggende der.

Jeg har tit tænkt på, at det var mærkeligt, han gik med til det, men det gjorde han altså, og de kom da også ud i skoven og fik

træet med hjem, men da de på hjemvejen skulle over Skiversbæk, kom han for langt over i den ene side, så de blev hængende der. Det blev langt ud på natten, før de nåede hjem. Hedevard havde jo allerede nogle af pengene hjemme igen.

Det gik nu heller ikke så godt med den bil, og det varede ikke længe, inden Peder Henriksen kunne hente sin bil igen, men da havde far fået kørsel for de 75 kr., så han led ingen tab der.

Fortsættes næste år.

HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

DRIFTSREGNSKAB for perioden 1/8 1983 - 31/7 1984

Indtægter:

Kontingenter, medlemssalg af årbøger	18.855,00	
Salg af ældre årbøger	1.997,00	
Salg af årbøger til ikke-medlemmer	5.890,00	
Ialt		<u>26.742,00</u>
Tilskud:		
Skive Kommune	3.000,00	
Afholdsfonden, Skive	3.000,00	
Skive Folkeblad	200,00	
Skive Sparekasse	500,00	
Kulturministeriet	4.200,00	
Salling Bank	2.500,00	
Handelsbanken, Skive	500,00	
Andelsbanken, Skive	500,00	14.400,00
Renteindtægter		767,01
.....		<u>41.909,01</u>

Udgifter:

Trykning af årbøger m.m.	30.248,72
Porto og distribution	3.637,00
Kontingenter D.H.F. m.fl.	1.547,68
Kontorartikler, kuverter, møder m.v.	1.971,30
Historisk Vandring	698,80
Forsikring af beh. af årbøger	133,00
OVERSKUD	<u>3.672,51</u>
Balance	<u>41.909,01</u>

STATUS pr. 31/7 1984

AKTIVER:

Indestående i pengeinstitutter	13.348,42	
Indestående på postgiro	347,27	
Fond til fordel for Bostrup Tinghøj.....	3.072,86	
Beholdning af ældre årbøger:		
Lager pr. 1/8 1983	22.397,00	
÷ solgt i årets løb	1.997,00	
+ tilgang i 1983/84	3.720,00	24.120,00
		<u>40.888,55</u>

PASSIVER:

Formue ved årets begyndelse	35.493,04	
Opskrivning af beh. af bøger	1.723,00	
Årets overskud	3.672,51	<u>40.888,55</u>

Skive, den 22. august 1984

E. Steen Sørensen, kasserer

Revideret. Intet fundet at bemærke.

Den 24. august 1984

Gunnar Petersen

Carl Kaiser

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Johs. Nielsen og Hénning Skov: En præsteskæbne fra Salling</i>	5
<i>Poul Ebbe Nielsen: Om herredssegl fra Salling og Fjends – men især om Harre Herreds</i>	28
<i>Kr. Friis-Jensen: Af en hedeegns litteraturhistorie</i>	45
<i>Rud Kjems: Lokalhistorie er også de levende billeder</i>	57
<i>Johs. Jørgensen: Hedevard og Kirstine Jørgensens liv og virke i Vinkel</i>	62
Regnskab	118

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE

Arkivar Svend Mortensen, (formand), Norgårdsvej 6, Skive.

Fhv. førstelærer K. Enna Jensen, Samsøgade 6, Skive.

Viceinspektør Poul Tolstrup, Resen.

Fhv. bibliotekar Carl Langholz, Skive.

Lærer Rud Kjems, Balling.

Journalist Karen Strøm Hansen, Skive.

Kasserer: Fuldmægtig E. Steen Sørensen, Thise.

Revisor: Direktør Gunnar Petersen, Skive og
Carl Kaiser, Skive.

HISTORISK SAMFUNDS TILLIDSMÆND:

Resen: Viceinspektør Poul Tolstrup, Resen skole. Skive land-

sogn: Jens Vester Christensen, Skjoldborgvej 34, Skive. Fur:

Fhv. museumsleder Magne Brejner Jensen, Fur. Balling: Lærer

Rud Kjems, Balling. Ramsing: Fhv. gdr. Gerhard Svenningsen,

Ramsing. Ørum: Førstelærer Steen Bilstrup, Ørum skole.

